

„תחזית“ שבדית לקראת 1960

מטה הכוחות-המזוינים השבדיים הציג באחד הגליונות, משלהי קיץ 1954, של בטאון „המגזע-הכוחות-המזוינים“, את כלי-הנשק מ„דגם 1960“ — וביתר-דיוק, את אלה העלולים להיות בשימוש אם תפרוץ מלחמה גלובלית, נאמר, בין 65 — 1960. ואלה הם ה„כלים“: פצצות פלוטוניום, פצצות-מימן, פצצות-קובאלט, קליעים-מודרכים, גאזים-מרעילים ואחרון אחרון „חביב“ — חיידקים... הסקירה בת 60 העמוד הינה ניתוח של אמצעי-קרב בני זמננו, המבוסס על הנתונים הידועים כיום. ברם, הסקירה כוללת גם תחזית להתפתחות הביולוגיות בשדה כלי-הלחימה, אשר יש לשער כי כעבור 6 עד 10 שנים מהיום תבוא בנוסף על „כלי-הנשק האוויריים, היבשתיים והימיים המקובלים“. כלולות בסקירה ידיעות שהענין שבהן ודאי שהינו כללי ונרחב; אולם מחבריה מצינים כי מתוך שיקולים של הבטחון-הלאומי השבדי, אין היא נוגעת בבעיות חיוניות רבות, אלא נגיעה שטחית בלבד.

האמת היא, כי אין בסקירה זו שום ידיעות על חידושים טכנולוגיים. אין היא אלא מכנסת תיאורים קצרים, בלשון צבאית יבשה וענינית, לאותה התפתחות בשטחים שונים, אשר ידוע עליה כי היא נמשכת-והולכת זה זמן-מה. אלא שאף-על-פי-כן הרושם מצירוף-עובדות זה — יש בו, לדעת-רבים, כדי לעורר אימה. אחדים מן העתונים השבדיים אף תיארו מחקר זה כ„דבר שלא ייאמן“, השייך ל„סוג כתיבתו של ז'ול ורן“. אכן, כאמור, ספק אם הגדרות כאלו הינן נכונות ובמקומן, היות והסקירה עוסקת בעיקר-שלדבר בדברים שבמציאות, ורק במקצת בסיכויים האפשריים לעתיד.

בדבר-המבוא שלו, כותב הג'נרל-לויטננט ריכרד אקרמן, ראש מטה-ההגנה-העליון, כי הקצב הנסער של התפתחות הטכניקה הצבאית, המפתיע את הקהל הרחב, אינו אלא תוצאה הגיונית של מחקר ותכנון (* שיטתיים. אכן, העובדה בשלעצמה כי הופגן אורח-הפעלתו של איזה כלי חדש — אין פירושה עדיין כי אמנם עתיד אותו כלי להיות אמצעי-לחימה חשוב. ארגונו של ייצור רב-ממדים, וכן הקניית דרכי השימוש בכלי החדש לגייסות, גוזלים תכופות יותר זמן מאשר תכונתם ותפוקתם של אב-טיפוסים מועטים.

להלן — נסיון לסיכום תמציתה של הסקירה.

כלי-נשק גרעיניים

אחד הדברים המעניינים ביותר בסקירה הינו הרמז של גנ' אקרמן, כי ייצורן של פצצות-אטום אינו עוד בגדר מונופולין של מעצמות-רבתי בלבד. האמת היא — אומר הגנרל — כי יש לשער שבעתיד הקרוב תהיה גם למדינות הקטנות יותר היכולת הסכנית לייצר כלי נשק „גרעיניים“ — בתנאי שיהיה מצוי לרשותן חומר הגלם הדרוש. רמז זה, וכן אחדים אחרים, זכו בשבדיה לפירור שימ, לפיהם יש להסיק מכך כי שבדיה נתונה עתה בתכנון פעיל של ייצור פצצות אטומיות. מומחים אחדים מרחיקים-לכת אפילו עד כדי רמיזה כי לשנת 1958 (ויש אומרים — 1962) יהיו לה לשבדיה פצצות-אטום וקליעים מוארכים משלה.

הפרק בן י"ד העמוד, המוקדש בסקירה לנושא זה, מכחיש את הסברה כי מיעוטו של האורניום עשוי להגביל ממשית את ייצור הנשק האטומי בעולם. יהיו הדרכים לייצור חומר-הנפץ בשביל כלי-הנשק האטומיים „מקובלים“ אשר יהיו — הגורם הראשי הקובע את ממדי

ייצור פצצות-אטום הינו ההשקעה התעשייתית הנדרשת לכך.

פצצות-אטום מן הסוג הכבד הינן אלה שמשקלן הוא כ־5 טון. את הללו ניתן לשאת רק במטוסים $B = 47$ של בואינג, ה„סיופר-פורטרס“ $B = 50$ של הגנרלי-פאג' — ממטוסי חיל האוויר המלכותי; זה גדולים (כגון ה„ $q = 36$ “ של קונוייר, ה„סטרטוג'אט“ וה„סטרטאופורטרס“ $B = 52$ — כל אלה של ארה״ב; ה„ואליאנט“ שה ויקרס, ה„ולקאן“ של אבדו וה„ויקטור“ של הגנרלי-פאג' — ממטוסי חיל האוויר המלכותי; זה $T = 4$, של סופולוב — של חיל האוויר הסובייטי. מעניין שאין המטה השבדי מזכיר אף אחד מאותם מפצצות-הענק הרוסיים המסתוריים, אשר לאחרונה ניתן להם פרסום רב בעתונות המערב.

כלי-הנשק האטומיים הקלים כוללים את פצצת-האטום ה„טקטית“ (אשר אפילו מטוס-סילון חד-מנועי כגון מפצץ-הקרב „ת'אנדרג'אט“ $F = 84$ עשוי לשאתה), תאינפץ אטומיים של קליעים-מודרכים ותאי נפץ של פגזים-אטומיים ארטילריים. פגזי-תותח אטומיים הנהוגים כיום באמריקה, הנורים באמצעות חומר-הדוף רגיל, מתו-

*) Design

עצמתו, לפי העתונות, היתה שזה לזו של 500 פצצות מ"טיפוס הירושמה".

פצצת קובאלט, המוכרת מדי פעם בפעם בעתונות, הינה ענין בפני עצמו. יותר מאשר את עצמתה הנפץ שואפים להשיג בסוג זה של פצצה, את התהוותו של חומר רדיואקטיבי, אשר יהיה כאן רב פירכמה מאשר בפצצות האטום מטיפוסים אחרים, החלקיקים הנפרשים ע"י פצצת קובאלט יתפשטו בעננה רדיואקטיבית, אשר תהפוך שטחים גדולים לבלתי-עבירים לאדם למשך תקופות ארוכות, אכן, יש לשער כי השימוש בנושק זה נזקק לתוקף המשתמש בו לא יהיה פחות מן הנזק שייגרם לקרבתו הנחקק; כי החלקיקים הרדיואקטיביים הנפרשים ע"י פצצת קובאלט — "חיה"ם" — כה ארוכים, שפעולותיו של התוקף עצמו עלולות להיפגע מהם. ועוד: כיווני תנועתה של אותה עננה רדיואקטיבית אינם ניתנים לקביעה מראש — דבר הטומן בחובו סכנות חמורות ביותר בשביל האוכלוסיה האזרחית של שני היישובים.

התכניה של פצצות האטום עודנה בתהליך השיפור. העצמה העצורה בפצצת הפלוטוניום הכבדה, מן הסוג המקובל, אשר נבחנה לאימון בארה"ב — מספיקה לפי ההערכה, כדי פגיעה בשטח הנרחב פי שנים מזה שנפגע בהפצצתה של יפן. לעומת זאת יש לשער כי פצצות האטום הקלות, ותאיהנפץ של קליעים מודרניים, יגיעו בקרוב לירי כוח-פגיעה הדומה לזה של "פצצות-יפן" בשעתן; בעוד שעצמת פגיעתם של הפגזים האטומיים הארטילריים המצויים כיום הינה כמחציתה — עד לשלש-שתי-רבעיה — של עצמת פגיעתה של "פצצת יפן". יתכן שבעתיד ישתמשו ב"חומר-ינפץ אטומיים" גם בפגזים שקוטרים קטן יותר וכן במקשיים ובטורפדות.

ככל שיתפרדו דרכי הייצור, וככל שהתפוקה תיעשה בקנה-מידה רחב יותר, כן תקטנה בהרבה הוצאות הייצור של נושק אטומי. יש להניח כי מחירן של הפצצות מטיפוסים שונים לא יהיה שונה בהרבה, מאחר שחומר הנפץ הוא זהה, המהות את עיקר ההוצאות. ידוע כי, פרט למוקשיים וטורפדות אטומיים, מצויים בארה"ב כבר היום כל סוגי כלי-הנושק האטומיים (המדובר הוא באלה שבסיועם הינו פלוטוניום — להבדיל מן ה"מי"ם-גיים") אשר הוזכרו כאן. באמריקה סבורים כי אחדים מטיפוסיהנשק הקלים יותר טרם מצויים בידי הרוסים; אולם פיתוחם אינו אלא ענין של זמן בלבד.

לפי ידיעות שבידיהם של בעלי הסקירה, יש להניח כי ברשות ארה"ב נמצאות הרבה יותר מ-1000 פצצות אטום, מן הסוג המקובל. המלאי שברשות ברית המועצות מונה, כפי שסבורים, מאות אחדות, בלבד. לפי כל הסימנים מסוגלת ארה"ב לייצר כמה מאות פצצות חדשות במשך שנה, מנגנון הייצור והתפוקה חומרי

תח גדול (אולם עדיין "מן הסוג-המקובל") — קוטרם 280 מ"מ וטוחם קצת למעלה מ-30 ק"מ. פצצת-אטום קלה — משקלה אינו מגיע אלא למאות-ק"ג מעטות; ואשר למטוסי-סילון טקטיים מהירים — יקל עליהם לחזור אף דרך מערכת-ההגנה-אווירית חזקה.

פצצת-המימן מושתתת על עקרון השונה מזה של פצצות האטום ה"מקובלות". היא מבוססת על תרכובת שני חומרים קלים — טריטיום ודאוטריום — ופצצת האטום הרגילה משמשת לה כ"נפץ". ייצורה של פצצת-מימן כרוך בקושי רב ובהוצאות למכביר, וזאת ביחוד משום ש"חיי"ו של הדאוטריום קצרים היום: תוך תקופה של 12 שנים הופכת מחציתה של כל כמות נתונה של דאוטריום לחומרים אחרים. טריטיום מיוצר באותו סוג ריאקטור בו מיוצר פלוטוניום (שנוצר לפצצת-האטום) — עובדה הגוררת צמצום על יכולת-התפוקה של הפלוטוניום, שעה שפותחים בייצורן של פצצות-מימן. ביסודו-של-דבר, דומה השפעת פעולתה של פצצת-המימן לזו של פצצת האטום. אולם המחדים שונים למדי. ב"1 במרס 1954 פוצצה באיי מארשאל "תחבולת" כזו, מסוג נשק-המימן, ופיצוץ זה נודע לשמש רק כ"חזרה" לעצם ההצגה של פיצוץ פצצת-מימן (נישאת-במטוס) ב-26 במרס. היקף השפעתו של הפיצוץ חרג מן המשוער (יש ידיעות על כך כי ענן-הראשית אשר נתהווה על-ידיו — קוטרו היה קרוב ל-75 ק"מ). כתוצאה מכך נפגעו ע"י ההקרנה עשרות רבות מילידי-האיים, אחדים מאנשי-המדע האמריקאיים, וכן כשני מניינים של דיגנים יפניים — אשר כולם נמצאו הרחק ממקום הפיצוץ. נוכח היקפו זה של הפיצוץ החליטה ועדת-הכוח-האטומי האמריקאית לציין מעתה את ה"פיצוץ המימי" האמריקאי הראשון (שנערך ב"1 בנובמבר 1952) כנריאכזב, שכן קוטרו של הענן לא היה אז אלא בין 45 ק"מ "בלבד" ועצמתו הוערכה כדומה לעוצמתן של "רק" 250 פצצות-אטום מ"טיפוס הירושמה" — ואילו פיצוץ "החזרה" שב"1 במרס 1954,

(*) בין מדי שאר תוצאותיו של אותו "פיצוץ-נפל" באזור אטוק, בסתו 1952, מן הראוי להזכיר כאן עוד אחדים: "כדור האש" — קוטרו היה 5.25 ק"מ; ה"פטריו" עלתה לגובה של קרוב ל-20 ק"מ ומשם נתפשה על פני מרחק של למעלה מ-150 ק"מ; האירועיר (או, כפי שמכנים אותו אחרים — שרטון-מלאכותי) שבו נערך המבחן — נעלם כליל, בהשאירו "מכתש" מלא-מים, קר לומטר-וחצי קוטרו, ועומקו במרכזו — למעלה מ-50 מ'. אכן, מצינים כי הפצצות שפוצצו אח"כ ב"1 במרס, 26 במרס ו"6 באפריל 1954, היו רבות-עצמה ממנה בהרבה.

פוגעים בקרבנותיהם במהירות רבה כל כך, עד כי שום אכטתה בפניהם, המתבססת על גלוי-מראש של הסימפ-טומים. למצאתם, אינה נראית עדיין בגדר האפשר. כמגן בפני גאזרעצבים ידועים, עשויים לשמש סידורים למתן נשימה-מלאכותית וכן זריקות אטרופין; כבר טופחו תחבולות מיוחדות, המאפשרות לו לנפנע להוריק זריקת אטרופין לעצמו.

זין-האש

הפרק הבא במחקר השבדי עוסק ב"שן-גושן" — פצצות-התבערה למיניהן. התפתחותן של המטוס עשתה לאפשרי שימוש המוני בפצצות-התבערה, ובמהלך מלחמת-העולם השניה הוטלו מאוירונים כמויות עצומות של פצצות-יתרית, פצצות-מנייום ופצצות-זרחן. בשלהי מלחמה"ע השניה, הונהג נשק-תבערה תכליתי

נוסף — קריש-גאזולין, המכונה "נאפלם" — ואח"כ, במלחמת קוריאה, השתמש בו חיל-האוויר האמריקאי שימוש נרחב.

למשך פרק-זמן בני כמה דקות מסוגל הנאפלם ליצור סמפרטורות המגיעות לרמות-החום של למעלה מ-1,000 מעלות-צלטסוס. ניתן להשתמש בו גם באמצעות להביוורים הנישאים-ביד, או המוצבים ברכב-משורין. פצצת-הנאפלם היא כיום בגדר הנשק רב-התכלית ביותר נגד גייסות וצווד-קרקע. מטוס-סער חדש מסוגל לשאת 2-6 פצצות — שכל אחת מהן מכילה מ-350 ועד 600 ליטר של נאפלם — ולהטילן תוך-כדי טיסה-שטוחה או בצלילה-רדודה. לעומת זאת, ניתן להבטיח רכב משוריין, עמדות-תותחנים, ואפילו גייסות בפני התקפות נאפלם בקלות יחסית. הגם שהנימוק שבסקירה, כמצוטט בעת-זאת, — "כי בשבדיה, למשל, המשיכו עמדות-ארטילריה חופיות בירי שעה שהיו נתונות להרעשה בנאפלם" — נראה כמשונה במקצת, כי מבחינה זו הרי ודאי אין תמרון דומה למציאות הקרב. יש, על-כל-פנים, לקבל את מסקנות הסקירה כי "הנאפלם, נשק תבערה אחר — חשיבותם עשויה לגדול".

קליעים מונחים

בשנות הששים של המאה העשרים חזו בשימוש קליעים-מונחים מסוגים שונים ביותר, המהווים מערכת

הגלם מתרחבים במהירות. לשנת 1960 אפשר שמספרן של הפצצות שב"מלאי" יעלה פי חמישה, ועד פי עשרה — בארה"ב (דהיינו — עד כדי 5,000 או 10,000 !), ואילו בברז"מ — אף יותר מפע-עשרה. אשר למלאי פצצות-האטום של בריטניה הגדולה, הרי הוא קטן; אולם הוא גדל בקצב מתמיד.

שלא בפצצות-האטום, אשר גודלן תחום ע"י המסה הקריטית" הנדרשת של חומר ברה-תפרקות — אין לפצצות-המימן, להלכה, סייג-של גודל או עוצמה; אלא שלמעשה נובע סייג זה מחשקלן, המציג כתנאי-מלחמה בעיות לגבי אפשרות טלטלתן. לפי מצב הדברים כיום, ניתן לשאת את פצצת-המימן הנוכחית רק במפציצים הגדולים ביותר, כגון B-52.

דרך נוספת לשימוש בנשק-אטומי במלחמה היא הפצת ה"זיהום" הרדיו-אקטיבי. לפי הערכת הסקירה, יהיו לשנת 1960 הן לארה"ב והן לברז"מ "כמה מאות ק"ג" של פלוטוניום, שניתן יהיה להפנותם לתכלית זו, בעוד שמשאבתן של מדינות אחרות יהיו מצומצמים. אכן, "אורך חיהם" של חומרי-הזיהום מסוג זה קצר הינו, ועל-כן המלאי יהיה תמיד מוגבל. עם זאת, אף שאמנם נחוצות כמויות גדולות-יחסית להשמדת אנשים הפוזרים בשטח פתוח — תספקנה כמויות קטנות של חומרים אלה לשם זיהום אזורים מוגבלים, כגון בתירות-שטח, נמלים ומבצרים.

חידקים וגזאים

בשלות-נפש — אי, עכ"פ, בנוסח הרצאה שלו — כוחן המטה השבדי את הנוראות העוללות לבוא במלחמת-העולם השלישית, אם תפרוץ.

מלחמת החיידקים : יתכן מאוד כי במלחמת העתידה, בה יוחלט "לא לותר על שום אמצעי", תופעל היא בקנה-מידה רחב, וזוהי אפשרות אשר חשוב יהיה ביותר לעמוד על המשמר בפניה, בעוד מועד. מיניסטר-האספקה הבריטי הודיע, ב"1954, כי הוא בוחן אמצעי-מגן בפני מלחמה בקטרילוגית, וכי לשנה זו הוא תכנן עריכתם של "תמרוני-מבחן" באזור שאינו רחוק מאי הבהאמה שבמצר-האוקינוס האטלנטי (למול דרום-מזרח ארה"ב), וזה לאחר שכבר נערכו מבחנים מוקדמים ליד חופה של סקוטלנד. מחקר אינטנסיבי מתנהל עתה בשטחים השונים של הלחמה הביולוגית, וכיום מצויים כשלושה וירוסים מדביקים שניתן להפעילם לתכלית מלחמתית. כאמצעי-מגן הטובים ביותר בפני אלה רואים כיום את התרופות האנטי-ביוטיות והרכבות מתאימות.

גזאים : על אף העובדה שלא הופעלו כלל במלחמות האחרונות, מוסיפים לתפוס מקום גדול-הולך בתוכנית-המגן של כל מדינה. כמויות קטנות בלבד של גזאים חדישים, אלה, המסוכנים בהרבה מקודמיהם, נדרשות כדי לגרום הרעלה חמורה או פצעים כבר עם ראשית המגע בהם, ועל-כן ניתן להפיצם ממטוסים אף במרחק ק"מ רבים מן המטרה. ביחוד מטילים אימה גזאי העצבים, כי הם

(*) לאחר מכן נתגלו, כנראה, קשיים בעריכת התרגילים הנ"ל.

האלקטרוניקה

דבר שכל אחד מוכן לאמרו הוא כי האלקטרוניקה תמלא תפקיד בעל חשיבות עצומה בכל מלחמה עתידה; בכל זאת נודע ענין לאותם קטעים בסקירה השבדית העוסקים בנושא זה:

אם ישתמשו נגד מפציצי אויב מהירים במטוסי קרב על-קוליים — כי אז לא יתכן שהדבר יבוצע ללא מכשיר הבנות'מטוסי קרב אבטומטי בתכלית. אפילו כיום חייבים מטוסי קרב לשאת מכ"ם (ראדאר) כדי לגלות את מטרותיהם; דבר זה חשוב ביותר כשהאויב מפריע את קשרי האחרות בין מטוסי קרב לבין בסיסו. מטוסי סער גם הם ישאו ראדאר, כדי שיוכלו למצוא אניות (כשהם פועלים מעל לים) ומטרות קרקע שונות. מתן כוונות מכ"ם לפצצות יגביר את מידת דיוקן.

מכ"ם בקרת-אש יאפשר אבטומטיזציה גמורה של הארטילריה — ואפילו של הארטילריה הנגד-מטוסי הקלה.

אזהרת-מכ"ם, על צורותיה השונות, משתכללת והולכת בקרב בלתי-נפסק. נוכח מהירויות-הטיסה, שנראו עוד לפני שנים-לא-רבות כאגדיות ממש, של המפציצים בני-זמננו — ומהיגם של מטוסים-לא-אטיים של העתיד הקרוב — גובר הצורך באבטומטיזציה של הבחנה בכוחות-אויב מתקרבים ואתראה למערכת-המגן. לא-מומן היה עדיין הפרש-אזהרה של דקות אחדות נחשב להישג רב. עתה מופיע הצורך בכך כי בין כניסת מטוסי-אויב ל"טווח" הראדאר של ארץ מותקפת, לבין התצאת האתראה לכוחות-המגן לא יעבור אלא חלק של דקה; ובעתיד — אף שניות ספורות בלבד. ...

בשל התלות הגוברת והולכת בהתמדה, של מבצעי המלחמה במכ"ם ובציוד אלקטרוני אחר — חשוב ביותר להכין מראש, ובקנה-מידה רחב, אמצעים להפרעה ולהתערבות במערכת האלחוטית של האויב. אמצעים אלה צריך שהיו מבוססים על ידיעת טיפוסיהם של הציוד והתחנות האויבים, אשר את פעולתם רוצים לשבש ולהפריע.

כווחות-האוויר

הפרק המסיים של הסקירה מכל תחזית משוערת למטוסי-מלחמה, לשנת 1960 בערך. מפציצים טילוניים כבדים יפעלו במהירות-קול בגבהים של 15.000 עד 20.000 מטר, רקטות-זינוק תופעלנה בעת הצורך למתן זינוקי-מהירות קצרי-זמן למפציצים אלה. יש לשער כי מפציצים על-קוליים יומצאו או בשלב של תכניה.

פירושה של הנעת-מטוסים-סילוניים יהיה או טוח

חימוש מסועפת: קליעי קרקע-אלקרקע ארוכי-טווח, הנמנים ביסודם על הסוגים "V1" ו"V2", שטופחו ע"י הגרמנים בשלהי מלחמת-העולם השנייה ושבינתיים שופרו ושוכללו; קליעי קרקע-אלקרקע קצרי-טווח; קליעים נגד-טנקים; קליעים נגד-מטוסים; קליעים למטוסי-קרב; "קליעי-ארטילריה" קלים וכבדים; קליעים לציים, וקליעי הגנה-חופית. לקליעים מן הסוג "V1" יהיה טוח של כ-1000 ק"מ ומהירות-שליקול. דיוק הקליעה ישתפר, באופן שטיפוס זה של קליע יהיה ברישמוש לא רק נגד ערים אלא אף נגד מטרות מצומצמות יותר, כגון בסיסי אוויר, מרכזי-מס"ב ואזורי-תעשייה. לקליעים מסוג "V2" יהיו טוחים עד 600-500 ק"מ, אולם מידת דיוקם תוסיף להיות לקויה, ועל-כן ינוצלו רק להטלת-מגור על ערים גדולות. קליעים בין-יבשתיים (קליעיה, למשל, מאירופה לאמריקה, או להיפך) לא יהיו בודאי ברישמוש לפני שתחלוף תקופה של 20 שנה בערך.

כלי-נשק רובוטיים כאלה יהיו, בדרך כלל, בעלי חשי-בות רבה הן בשלב ההכנה לקרבות-יבשה והן בהגנה אווירית וציית. קליעי קרקע-אלקרקע — יש לשער כי ינוצלו בקנה-מידה רחב נגד מטרות טקטיות בנות-מידות, כהשלמה למבצעי התקפה-מהיר-האוויר ולהפגזה ארטילרית ארוכת-טווח. יש לשער כי יוכנסו לשימוש קליעים בעלי ראשי-מחץ ("תאניט") אטומיים וביו-לוגיים (להפצת וירוסים); לעומת זאת אין להניח כי יופעלו קליעים נושאי-גזאים — אלא, אולי, לשם הטלת מגור.

קליעים נגד-טנקים יהיו בעלי טוח של קילומטרים אחדים. יפותחו קליעים נגד מטוסים, בעלי טוח אופקי ארוך-יותר (דבר זה יצריך "הורכה" משופרת). אכן, כבר נערכו נסיונות לשימוש ב"רובוטים" ככלי-נשק תוקף, שמוחקן בו ציוד של "מרעומי-קורבה" אלקטרו-ניים. אולם פיתוחם של "מטוסי-קרב-לא-אטיים" כאלה עוד יצריך זמן רב. בתחילת תהליך-ההתפתחות ישתמשו ודאי בקליעי-הגנה-אווירית רק נגד מטוסים מגביהי-טוס ביותר. הקשיים הגוברים והולכים, בהם נתקל עתה מטוס מוגנה-ביד-יטיים במאמצו להגיע אל האויב, בטרם יטיל עליו את פצצותיו וישמידו במקלעיו, בתותחיו האבטומטיים זריקות-אש — יש בהם כדי להדגיש עד-גשת-יתר את הקליעים המשמשים חימוש למטוסי-הקרב. הנטיה כיום היא נגד זיון כל מטוסי-הקרב בקליעים מונחים כחימוש היחיד. אולם מגמת ההתפתחות היא לקראת זאת ש"רובוט" (דיריג'יבל) הוא אשר יהיה בעתיד לכלי-הנשק התכליתי ביותר של מטוסים הלוחמים באוויר.

כן עוסקים בפיתוח דרכים להגנה בפני קליעים מונחים. אמנם, אינה ידועה עדיין כל דרך לאבטחה בפני התקפות בקליעים מן הסוג "V2"; אולם, בדרך-כלל, כפי שסבורים המומחים השבדיים, תחייב הגנה בפני קליעים אלה מערכת מטופחת-ביותר של אמצעי-נגד טכניים. ומכאן — טבעי המעבר אל הפרק הבא שבסקירה.

(* ירישה Intereception

במשך השנים הקרובות במהירות אלה — וזאת בשל הלחץ והצינון שבגבהים הנמוכים יותר.

מטוסי הקרב המופעלים ייטיבו — אין לשער כי בעתיד הקרב יתפסו את מקומו הקליעים המונחים. אולם, בצד מטוסים אלה יונהג שימוש בקליעים המונחים («אוויר-אל-אוויר») לצרכי ההגנה האווירית על שטח המדינה, הבסיסים וכיו"ב, כהשלמה למטוסי הקרב בתור כלילחמה נגד מפציצים, וביחוד — בגבהים רמים ביותר. מטוסי הקרב ישמרו על עדיפותם, על-פני המפציצים, בלחימת האוויר (מטוסי-נגד מטוס) ושיאי מהירותם יגיעו עד אל «מאך 1,5» (או «מאך 2,0»^{*)}. קצב הנסיקה יגבר והי «תקרה» תעלה עד ל-20.000 מ'. יתכן כי מאוחר יותר יבואו במקום מטוסי קרב בעלי טורבינות-מילוניות — או לצדם — מטוסי קרב מתעזרי-קטיות הפועלים במהירות עד «מאך 3,0», בגבהים שבין 20.000 מ' ל-30.000 מ'.

חימוש של מטוסי קרב בתותחים אבטומטיים יוגבר עד כדי קוטר בן 30 מ"מ או אף למעלה מזה. אולם, בצד התותחים יבואו, ומאוחר יותר יתכן כי אף יחליפום, קליעים «במקשי-מטרה», שהם החימוש התכליתי ביותר במטוסי הקרב של העתיד.

★ ★ ★

בסיומה של סקירת המטה השבדי בא הצינון לכך כי חולשתה הטכנולוגית של מדינה — היא שתהיה החמורה בנקודות-התורפה שלה במלתמה בעתיד. כן צויין כי דבר זה חל על ארץ קטנה במידה יתרה אפילו מאשר על אומה גדולה. המוסדות הצבאיים העליונים של שבדיה חדורים הכרת עובדה זו, ונראה כי שבדיה מנהלת עבודת מחקר ופיתוח בכל השטחים אשר הוזכרו לעיל.

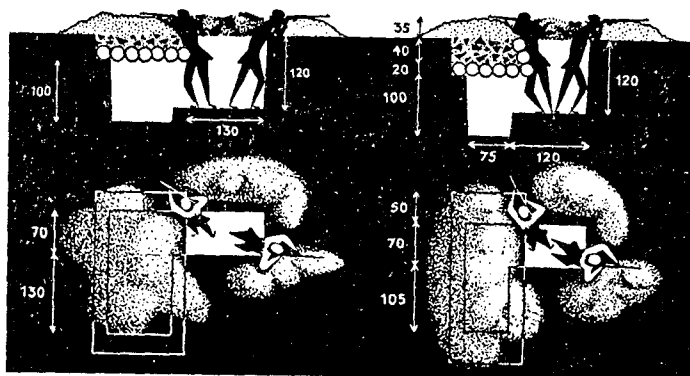
מוקטן או עומס-פצצות מופחת — הגם שפצצת-המימן תדרוש מפציצים-כבדים בעלי כושר-משא רב יותר. ואילו בפצצות-אטום, מן הסוג המקובל — לא יהיה כדי להגדיל את התביעות לכושר-משא.

אספקת דלק תוך-כדי-טיסה תיכנס לשימוש כללי. הגבהים הרמים יצריכו זרכים חדשות הן בניחוס והן בהפצצה, ואף טיפוס-פצצות חדשים. כוונת-מב"ם לפצצות תיאפשרנה הפצצה שלא תהא עוד תלויה בתנאי הראות. קליעים מונחים ישוגרו מן המפציצים בהתקפות דיוק על האויב.

התפתחות מפציצים-בינוניים תלך באותם הקוים עצמם כשל המפציצים-הכבדים, אולם הדרישות הקטנות יותר המוצגות לגביהן בעטין הטוח יאפשרו ודאי כבר כעבור שנים מעטות את הפעלת המפציצים הבינוניים בטיסה על-קולית. כדי להגדיל את טוחם ישתמשו הם באספקת-דלק תוך-כדי-טיסה, טיפוס זה של מטוס ישא גם את פצצת-האטום.

מטוסי-סער להתקפה על מטרות-קרקע ישאו כוונות-מב"ם וישתמשו בקליעים מונחים, כרקטות, ובפצצות נגד מטרות-קרקע וצי. הגם שהיו מסוגלים לטיסות על-קוליות בגבהים שמעל ל-15.000 רגל — לא יופעלו

(*) מספר-מאך (או מאך) — מספר המייצג את היחס שבין מהירותו של גוף לבין מהירות הקול באטמוספירה הסובבת. במהירות תת-קולית יהיה המספר קטן מ-1 (למשל 0,9); במהירות על-קולית יהיה גדול מ-1 (למשל: 1,5). המער.

שוחות ומחסים לתור לאטום. הממדים החדשים להתחפרות זוגית לרגלים — לפי «עלון-נתונים-אטומיים לחיילים השבדיים». (הממדים — ב"מ)

ההגנה

סוגית

מאת

סגן־אלוף י. בר

ב.

פתח־דבר: מהותה של צורת־הלחימה ההגנתית

שער ראשון:

הגנה ברמה הטקטית

פרק א: תקופת עדיפות ההלם והתמרון

המבוא לסדרת הסקירות ב„סוגית ההגנה“
התפרסם ב„מערכות“ חוב' פ', עמ' 32.

„למרות כל השינויים באמנות המלחמה שגורמת ההתפתחות הטכנית, אין
אמתות היסוד החולשות בה ניתנות לתמורה — ממש כשם שעקרונות המכניקה
הם המושלים באדריכלות, בין שהמדובר בבניה בעץ, באבן, בברזל או בבטון;
וכשם שעקרונות ההרמוניה מושלים במוסיקה, ויהא סוגה אשר יהא. — — —“
(המרשל פוש בהקדמתו לתרגום האנגלי, משנת 1918, של 1900 „עקרונות המלחמה“)

★

„ — — — מפעם בפעם עשויים להיוצר מצבים אשר לא נדונו בספר זה ואז
על המפקדים לטפל בדרך יישומי של הכתוב כאן, לאור נסיונם־הם ובהתחשב עם
מסיבותיו של אותו מצב מסוים
כי כיצד ייתכן שאפשר יהיה לנו, או לזולתנו, לדון בכל המקרים האפשריים
ולספק מראש פתרונות בשבילם — כשלא תמיד יבחר לו האויב באותה תכנית עצמה.
— — — כי אמנות המלחמה רבת־צדדים הינה, ופרטי מבצעה משתנים בתמידות;
שומה עלינו לבקש מאלוהים להנחותנו — ולעשות כמיטב יכולתנו כדי לנחש את
כוננות האויב. מוח האדם שנון הינו ואינו ניתן להשגה, יכול הוא להגות תכניות
רבות ולנקוט במעשיו מגמות בלתי־צפויות בתכלית. — — —“
(מאוריקיוס קיסר ביזנטיון ב„אסטרטגיקון“.)

מהותה של צורת־הלחימה ההגנתית

לב לום את התקדמות האויב תוך־כדי שמי־
רה על כוחותיו־הוא.
(3) האמצעים של המתגונן בשלב זה הם:
מערך ההתגוננות והעתודות הבלתי־אמצעיות.

מערך־ההתגוננות מתבסס על גורמי־
הבלימה האובייקטיביים ("מידי הטבע והמצב")
והסובייקטיביים ("מידי האדם־הלוחם — ומעשי־
ידיו") גם־יחד:

- הראשונים — (1) מכשולים טבעיים;
- (2) תנאים טופוגרפיים החיוניים
בלחימה;
- והאחרונים — (3) מכשולים מלאכותיים;
- (4) ביצורים;
- (5) כוח־האדם ואמצעי־הלחימה
המוצבים בדרג־הבולם של
המערך.

המערך על כל גורמיו משתרע לעומק ולרוחב
מסויימים — בהתאם לעצמת הכוח המתגונן, לתנאי
הקרקע, ולמסיבות הטקטיות הממשיות. קיימים
סייגים לצפיפות מכסימלית ולדלילות מכסימלית
של מערך ההתגוננות. אלה משתנים במהלך הת־
פתחותה של ההיסטוריה.

השטח אשר בהתחלת שלב הבלימה נכלל בתוך
מערך ההתגוננות אינו חייב להישאר כולו בשלי־
טתו של המגן עם סיום השלב; ואילו עצמים
מסויימים — שהפסדם ימנע בעד המגן מלבצע את
המשימה הטקטית — חייבים להישאר בידו בכל
מהיר. עצמים אלה מכונים השטח החיוני
של מערך ההתגוננות. העתודות הבלתי־אמצעיות
של המתגונן מופעלות למכות־נגד מקדי־
מות ומקבילות, כדי להגדיל את ערכו הבר־
לם של מערך ההתגוננות. כן מופעלות הן
למכות־נגד "סותמות", כדי לשמור על
השטח החיוני ועל רציפות מערך ההתגוננות.

במבוא לסידרה זו ("יסודות" — "מערכות" חוב'
פ', עמוד 32) ניסינו להגדיר, בצורה מופשטת וכל־
לית, את השלבים בלחימה ההגנתית ואת סוגי האמ־
צעים בהגנה, וכן מנינו מספר עקרונות־יסוד
האופייניים לאורח הלחימה ההגנתי בכל הרמות ובכל
התקופות.

בפתח־דבר הנוכחי נגדיר את שיטות־
היסוד בהגנה ונסמן את תקופות־התפתחותה
ההיסטוריות על צירופי־הגורמים העיקריים המציי־
נים אותן.

1. תכליות ההגנה

תכליות־היסוד של אורח־הלחימה ההגנתי —
הזהות בשלוש הרמות — הן:
(א) עיכוב התוקף (שלילת יתרון הזמן ממנו).
(ב) עצירת התוקף (שלילת אפשרות כיבושו של
שטח מסוים על־ידו)
(ג) שבירת רצונו של התוקף להתקפה בכלל.
(ד) השמדתו של הכוח התוקף.

2. שלבי ההגנה ואמצעיהם

לכל תכלית — השלב המתאים, והאמצעים
למימושה:

א. שלב המנוע

- (1) התכלית: בשלב זה על המתגונן להשיג
את העיכוב ולהכין את התנאים להשגת
העצירה.
- (2) למען השגת תכלית זו שואף המתגונן
לשלול ידיעות מהתוקף ולהכביד על חופש
ההיערכות של הלו; ואילו לגביו עצמו שואף
הוא להשיג ידיעות ולהבטיח לעצמו את חופש
ההיערכות.
- הצלחה או כשלון בשניים אלה — הם הקובעים
למי יהא יתרון ההפתעה בהמשך הקרב.
- (3) אמצעיו של המתגונן בשלב זה הם:
תצפיות, מוצבי־שדה (משמרות חוץ), מסך פט־
רולים ופולגות־נעות, מערך־כוחות קדומני.

ב. שלב הבלימה

- (1) התכלית: בשלב זה על המתגונן להשיג את
העצירה.
- (2) לשם השגת תכלית זו על המתגונן

ג. שלב ההתשה

- (1) התכלית: בשלב זה על המתגונן להכין את
השגת התנאים לשבירת רצון התוקף
והשמדתו.

(2) לשם השגת תכלית זו על המתגונן לשנות את יחסי-הכוחות ההתחלתיים לטובתו.
(3) האמצעים של המתגונן בשלב זה הם: מערך ההתגוננות — ובעיקר העתודות הבלתי-אמצעיות.

(הערה: ברמה הטקטית משתלבים שלב הבלימה ושלב ההתשה ומהווים שלב אחד.)

ד. שלב היוזמה הנגדית

(1) התכלית: בשלב זה על המתגונן להשיג את התכלית הסופית והחיובית של ההגנה: שבירת רצונו של האויב להתקפה והשמדת כוחו.
(2) כדי להשיג תכלית זו שואף המתגונן להנחית התקפה, משהגיעו תוצאות פעולות הבלימה המוצלחות שלו לשיאן.
(3) אמצעיו של המתגונן בשלב זה הם: העתודה-הכללית (המובדלת מהעתודה הבלתי-אמצעית), מערך-ההתגוננות — כמשענת וכסיוע.

3. שיטות-יסוד של הגנה

ניתן להבדיל בין שתי שיטות-יסוד בהגנה: הגנה ניצבת והגנה תמרונית. ההבדל ביניהן — באופן השגת התכלית של שלב הבלימה ובטיב האמצעים הנקוטים בשלב זה.

בשיטת הגנה הניצבת משיג המתגונן את תכלית הבלימה באמצעות מערך-ההתגוננות קבוע ורצוף, המוצב בכונה תחילה ביחס כזה לציר התקדמותו של התוקף, אשר יאלצו להיתקל בו או להיפנות הצידה לפעולה נגדו. למערך זה מוקצה חלק הארי של הגייסות, פרט לעתודה הכללית. גייסות אלה יחד עם המכשולים המלאכותיים והביצורים, ממלאים תפקיד עיקרי — בעוד שתואי-הקרקע והמכשולים הטבעיים ממלאים תפקיד משלים.

בהתאם ליחס שבין עצמתו של הדרג-הבולם לבין רוחב הגזרה בה הוא מוצב, מבדילים בין שני סוגי משנה של שיטת ההגנה הניצבת: הגנה ניצבת בגזרה-צרה והגנה ניצבת בגזרה-רחבה. מן הדין להקדיש תשומת-לב לקשר ההדדי בין שני סימני-היכר אלה: כי ככל שיהיה הדרג הבולם בעל עצמה ניכרת בכוח-אדם ובאמצעים — תהיה הגזרה ה"רחבה" מבחינה גיאוגרפית, "צרה" מבחינה טקטית. הדבר נכון אף בתנאים הפוכים: גזרה מצומצמת

צמת-למדי מבחינה גיאוגרפית עשויה להיות "רחבה" לגבי המתגונן בה, אם כוחו מוגבל.
משותפת לשני סוגי ההגנה הניצבת — רציפות מערך-ההגנה. אלא, שכאמור לעיל, בהגנה-בחזית-רחבה דלילה יותר הצבת הכוחות; וזאת גם משום הסיבה הנוספת שכאן מהווה את הדרג הבולם חלק קטן יותר של הכוח מכפי הנהוג בהגנה ניצבת בחזית-צרה — למען אפשר הפרשת שאר הכוחות לעתודה הכללית.

ברמה אופרטיבית, שבה גדלים ממדי המרחב והזמן, לא ניתן, בדרך-כלל, לקיים בגזרה רחבה מערך-ההתגוננות רצוף (ואף הדליל ביותר). ולפיכך ברמה זאת מבוצעת ההתגוננות-בגזרה-רחבה בשיטה תמרונית, בהתאם לאותם הכללים שיפורטו להלן.

בשיטת ההגנה התמרונית ממלא את מקום מערך-ההתגוננות מרחב בעל תכונות-בולמות אובייקטיביות. עמקו — המכשולים הטבעיים אשר בו (לעתים, גם התנאים האקלימיים השוררים בו או תנאי ההספקה אשר בו). גורמי אלה מטילים על כוחות התוקף החייבים לעבור באר תו מרחב, תהליך של בלימה והתשה, גופני ולוגיסטי. תהליך זה מושלם ע"י פעילותו של חלק בלבד מגייסות המתגונן במרחב זה המכונה: מרחב התמרון ההגנתי.

גייסות אלו פועלים במרחב זה בשני אופנים. האחד: מכות הטרדה תכופות, באמצעות לחימה שונים — עפ"י רוב נגד אגפיו של האויב וערפו — כדי להאיט את התקדמותו ולא לצו לבצע היערכויות-שוא רבות. והשני: היאחזות בנקודות-משען בודדות, שאינן מהוות מערך רצוף. תפקידן של נקודות-משען אלה כפול: א. לשמש כ"קרשי-קפיצה" לכוחות הטרדה; וב. ל"תעל" את התקדמות התוקף לאפיקים הרצויים למתגונן. כל עוד נע התוקף ב"מרחב התמרון ההגנתי", מתחמקים מרבית גייסותיו של המתגונן. ע"י תמרון הימנעות, מפגישה ישירה עם האויב ומתרכזים לקראת שלב היוזמה הנגדית.

מובן מאליו שהאפשרות לנקוט שיטה זו מותנית (א) בשטח (מרחב-תמרון בעל תכונות-בולמות אובייקטיביות) וב) בהרכב כוחות מתאים של כוחות המתגונן (כוחות ניידים). מאחר שתנאים אלה מצויים לעתים קרובות יותר ברמה האופרטיבית והאסטרטגית, הרי רק במקרים מסוימים אפשר להשתמש בהגנה תמרונית כבשיטה טקטית.

4. קרי יסוד להתפתחות ההיסטורית של

אורח הלחימה ההגנתי

א. שרשי התהליך ההיסטורי — וביטוייו

המהות הכללית של אורח-הלחימה ההגנתי, של-בין ושיטות-היסוד שלו, הנם בבחינת קבועים — ואינם תלויים בתקופה; ודבר זה אמור אף בתכליתם של אמצעי הטקטיים השונים. עם-זאת, משתנות מפעם לפעם, תוך-כדי מהלך ההיסטוריה, צורות-התגשמותם של האמצעים האלה למעשה ומידת-כושרם להשיג את תכליתם.

הסיבה הראשית לתהליך זה של השתנות היא התפתחותו של הבסיס החומרי שעליו מושתתת החבר-זה. התפתחות המשפיעה על חזיונות צבאיים בשני אפיקים. האחד: ההשפעה על הרכב הכוח-הלוחם ופיקודו, על המבנה של צבאות, על שיטת גיוסם ואימונם; והשני: התפתחותם של מכשירי הביצוע הטקטיים (היינו — אמצעי החימוש, התנועה והשליטה). ואילו מכשירי-ביצוע אלה מצדם משפיעים על: א) בנין הגופים הלוחמים והפעלתם — מבנה טקטי ושיטות טקטיות; ו-ב) התפתחות הביצורים וניצול הקרקע למחסה, להסוואה ולמכשולים.

תהליך זה של התפתחות היסטורית מביא לעליית ערכם — או לצמצום ערכם — או לאי-זונם של "חמשת גורמי-היסוד" של הלחימה, שעל-הם מבוססות כל השיטות הטקטיות (ועל-כן גם האופרטיביות והאסטרטגיות). ואלה הן:

- גורם ההלם — היכולת לפגוע באויב מקרוב;
- גורם האש — היכולת לפגוע באויב מרחוק;
- גורם התמרון (על שני גילוייו העיקריים) — היכולת לנוע ("תמרון") בשדה הקרב.
- היכולת לנוע ("תמרון") אל שדה-הקרב ובין שדות-הקרב.
- הגורם ההנדסי — היכולת להקים מכשולים טבעיים ומלאכותיים ולנצלם לתכלית הקרב — והיכולת להתגבר עליהם;
- גורם הסיוע — היכולת להשיג ידיעות על האויב ולמנוע ממנו השגת ידיעות.

ב. תקופות התפתחות אורחי הלחימה בהיסטוריה

בהתאם לעלייתו של אחד הגורמים הנ"ל או כמה מהם — או בהתאם לצמצומם או לאיזונם של הנ"ל — כתוצאה מהתפתחות אמצעי החימוש, התנועה והשליטה ניתן להבחין בהיסטוריה מספר תקופות אשר מציינים אותן אורח-הלחימה מסוימים —

אורח-הלחימה ברמה הטקטית בכלל, ואורח-הלחימה ההגנתי בפרט. להלן התקופות כסדרן:

הערה: כמובן, שלעתים אין אפשרות למתוח "קו-מבדיל" ברור וקבוע בין שתי תקופות, כאשר תהליכי-התפתחות או מצבים מת-קיימים משך פרק-זמן מסוים זה-בצד זה; אלא שלבסוף מסתיים, "מצב-מעבר" זה בהתגבשותה הברורה של דמות התקופה החדשה — אם-גם מבחינת מניין-הזמנים יקרה דבר זה רק באמצע ה"תקופה".

(1) התקופה שבה הנשק-הקרב-לקרב מגע הוא מכשיר הביצוע הטקטי הראשי, ואילו כלי-היריה הוא מכשיר ביצוע משני — תקופת עדיפותם של גורמי ההלם והתמרון, עד 1300.

(2) התקופה שבה הביא השכלול הרצוף והבלתי-פוסק של כלי-היריה לכך, שיתפשו מקום שווה לזה של הנשק-הקרב (ולבסוף אף עדיף עליו), כמכשיר ביצוע טקטי — התקופה הראשונה של איזון גורמי הלחימה, מ-1300 ועד ל-1861 (או 1914).

הערה: את התקופה 1861—1914 יש לראות, עדיין, כשלב-מעבר (ראה הערה לעיל), אשר תהליך לקראת שיא גילוייה האופייניים של תקופה זו אשר נתממשו בשלמות רק בשנותיה האחרונות.

(3) תקופת שיא בכושר כלי-היריה, כושר המדרבון במיוחד את התפתחות הביצורים ואת ניצול פני-הקרקע למחסה, להסוואה ולמכשול, וכן הורפתם של כלי-תנועה ומכשירי-שליטה חד-שים (רכבת, טלגרף וטלפון) — תקופת העדיפות המוחלטת של גורם-האש והגורם ההנדסי 1917—1914.

(4) התקופה שבה גורם האש החל משמש מלווה ועוזר לגורמי ההלם והתמרון; נוסף על-כך מתדרבנים גורמים אלה עקב הופעת סוגים ראשונים של הנשק המנועי (טנק ומטוס) — התקופה השנייה של איזון גורמי הלחימה, מ-1917—1937.

(5) התקופה שבה הנשק-המנועי הוא מכשיר-הביצוע הטקטי הראשון במעלה, כשהמנוע משמש מכשיר תנועה והובלה והאלחוט כמכשיר שליטה; כלי-היריה וצורות הביצור שוב יורדים לדרגה שניה — תקופה של עדיפות

הלחימה בכלל — ושל אורח-הלחימה ההגנתי בפרט — נשארה שרירה וקיימת.

השילוב שבין תהליך השינויים ההיסטוריים לבין היסודות הקבועים שאינם משתנים — הוא המעצב, בסיכום, את העקרונות שעליהם בנויה התורה הצבאית. בפרקים שלהלן נעסוק בביטויים של אלה כפי שהם מתגלים ברמה הטקטית.

בחלק הראשון של מחקר זה נתאמץ להבליט עקרונות אלה ולחשפם מקליפתם של חזיונות חולי-פנים. נוכל לגלות את העקרונות רק בדרך של מעין „פוסט-מורטם“ (*) צבאי — ע"י ניתוח פרשות-קרב אופייניות של העבר ולקחן. כתוצאה, תופענה לנגד עינינו שתי תמונות: האחת — תצייר לפנינו את המיוחד והמסויים אשר לכל תקופה בהתפתחות ההיסטורית של מכשירי-הביצוע; והשניה — תביט חוקי-קבע היפים לכל תקופה.

(*) Post Mortem — כדיקת גופתו של נפטר והעלאת הסיבות שהוליכו לקראת מותו, מהלך המחלה, מסיבותיה וכיו"ב. — המער.

מחודשת של גורמי ההלם והתמרון, 1937—1942.

(6) התקופה שבה באים גורמי ההלם והתמרון לעזרת גורם האש; נוסף על-כך מדורבן גורם זה ע"י הופעת סוגים חדשים של נשק ומכשולים נגד-שריוניים ונגד-מטוסיים — התקופה השלישית של איזון כל גורמי הלחימה, 1942—1952.

(7) התקופה (אשר קויה מתחילים רק להסתמך) שבה מתחיל גורם-האש להתבסס בחלקו על הנפץ הגרעיני, ואילו גורמי-התמרון וההלם מתחילים להתבסס על מהירות על-קולית ועל יכולת תנועה בכיוון אנכי; 1953?...

את היחס ההדדי שבין גורמים אלה, ואת השפעתם על אורח-הלחימה, ניתן לפי-שעה רק לשער.

בכל תקופה מופיעים, איפוא, מכשירי ביצוע חדשים — ואילו המהות היסודית של אורח-

פרק א: תקופת עדיפות ההלם והתמרון

(עד שנת 1300 לערך)

דוגמאות וניתוחן

הופליט יוני

דוגמה ראשונה:
מערכת תרמופילי
„מגן” ו„חרב” כלפי החזית
— ותורפה בעורף

פרסים מ„רבת בני האלמות”

חולש בכוח הזרוע על אומות-תלות רבות; וכן, שצבא זה התפתח ופעל, בעיקרו-של-דבר, במישורי אסיה ובר-מות-ההר השטוחות שלה.

מעובדות-יסוד אלה נבע מבנהו הכללי של צבא זה: גרעין קבע מקצועי, מאורגן ומאומן יפה, המורכב מבני העם השולט — במרכז הצבא הפרסי. סביב גרעין זה — מיליציות, בעלות רמה לוחמת נמוכה-יותר, אשר העמים ה„תלויים” היו חייבים להעמידן לרשות המלך.

מהשניה שבעובדות הנ”ל — מוצאו הגיאוגרפי של הצבא הפרסי — נבעו הרכבו החילי, נשקו, מבנהו הטקטי ואורח לחימתו. המרחבים הגדולים של אסיה חייבו טיפוח-יתר של תכונת התמרון הנייד. ולא זו בלבד, אלא ששכניה של מלכות-פרס בפיאותיה הצפוניות והמזרחיות של ארץ-אירן המקורית — השבטים ה„סקייתים” והטורניים השונים, נודדים-רוכבים המאיימים בתמידות בפשיטות ביוזם וכיבוש — הצריכו כוחות המסר גלים לתגובה מהירה ולרדיפה ניידת. מכאן שחיל-הפרשים הוא החזל העיקרי של הצבא הפרסי; ואילו חיל-הרגלים אורגן ואומן להיות משענת מסייעת להלו. מכאן שהנשק העיקרי של שני החילות גם-יחד היה כלי-היריה:

כבר במלחמה הגדולה הראשונה הנודעת-בהיסטוריה, המתנהלת בזירה האירופית — אשר תוצאותיה קבעו במידה לא-קטנה את הדמות החברתית והתרבותית של יבשת זו — מתבלטים, ברמה הטקטית, כמה מאתם עקרונות של קרב ההגנה שגשגו בתוקפם עד היום הזה.

1. הכוחות המתמודדים

במלחמה זאת בין הקיסרות הפרסית, החולשת על המזרח-התיכון מצפון אפריקה ועד גבול הודו, ובין הערים-הרפובליקיות של יון (450—490 לפנסה”נ) נפגשו לא רק משטרים שונים ותרבויות שונות, אלא, כתוצאה מהשוני באלה, נפגשו גם שני טיפוסים-צבא, הנבדלים זה מזה במבנם הכללי ובמבנם הטקטי, באמצעי הלחימה ובדרכי הלחימה.

א. הצבא הפרסי

כדי להבין את אופיו של הצבא הפרסי יש להביא בחשבון, שהוא היה מכשיר בידי קיסרות אשר בה עם אחד — הפרסים והמדיים, שמוצאם משבטי רועים —

הקשת, שטוחה כ־60 מטר; ורומח־ההטלה, ואילו כלי־החלם לקרב־המגע (החנית והחרב) וכלי־ההתגוננות לקרב־המגע (השריון האישי) — לא היו מטופחים בצבא זה עד כרי התאמה להתנגשות־מחץ.

סדר־מהלך־הקרב שהיה מקובל על הצבא הפרסי, ואשר נבע מהרכבו ומחישו, היה תמרון־רוכבים המרתק את האויב ע"י הסרדות בכלי־ידה עד שעלה בידו חיל־הרגלים להציב בסיס־אש, המחפה את"כ, מצדו, על האויב המכריע של הפרשים.

הצבא הפרסי הינו, אפוא, דוגמה של גוף טקטי מאוזן, בעל תכונות הגנתיות ותוקפניות (הללו אמנם מוגבלות), ושל שילוב המכשירים (כרמות החילות — הפרשים והרג'לים) המתאימים. חולשתו העיקרית היתה בכך, שכדי לפעול באופן תקין וזקוק היה לסגישטח מסוים להפעלת חיל התמרון המכריע — חיל־הפרשים שלו. חול'שה נוספת לו — היעדר כלים המתאימים באמת לקרב מגע בגופי־צבא מאורגנים, והיעדר אימון לקראתו.

ב. הצבא היווני

הצבאות היוניים של אותה תקופה אף הם ניתנים ללימוד על רקע נתוני החברה והקרקע שיצרום. צבאות אלה הינם מכשירים של מדינות־ערים קטנות שב־הצי־האי היוני, מפוזלות, ללא רשות מדינית וכלכלית מרכזית. לפיכך היו צבאות אלה קיימים, בעצם, רק בזמן המלחמה. צבא מעין־זה היה בעל אופי מיליציוני מובהק. בזמן שלום לא היה זוכה אלא לאימון קיבוצי מצומצם למדי; אך יכולתו של הלוחם הבודד טופחה, יחסית, הודות למקום החשוב שתפס בתרבות היונית הא־מו־הגופני, ולפחות בכמה מן המדינות — כתוצאה מתקופת־אימונים מרוכזת הניתנת עם ראשית גיל־האזרחות.

גם פניה־שטח של יון, אשר שימשה שדה־מערכה לתגרות בלתי־פוסקות בין הערים השונות, הטביעו את חותמן על הצבא היוני. השטח ההררי, משוסע גיאיות ומישורים צרים, אינו מתאים לגידול סוסים ולא להפעלתם של גופי קנאלריה גדולים, הפעלה המצריכה תמרון ארוך־טוח על־פני מישורים נרחבים.

הרקע החברתי של הצבא היוני — צבא־מיליציה של אזרחים חופשיים, אך לא עשירים־מדי — מנע בעד שימוש בכלי־נשק המצריכים אימון ממושך־מדי, יסודי וקיבוצי, ובעד התפתחותה של טקטיקת־חילות־משולבים

(בין השאר יצוין כי הקשת — אשר כשלעצמה היתה עשויה לשמש כלי יעיל בתנאים הטופוגרפיים של הארץ — לא תפסה בתקופה זו מקום נכבד).

לפיכך היו המיליציות היוניות מצוידות בעיקר לקרב מגע: בחנית, עד 3 מטר אורכה, בחרב, בשריון לכל לוחם ולוחם ובמגן (שאגב, היה טוב מן המגן הפרסי). המבנה הטקטי המתאים לנשק זה ולאימון הקיבוצי הקצר־יחסית, הוא הפלנגה — גוש נושאי־ניתות, הערוך בעומק של 8 — 12 שורות; גוף בעל תכונות תוקפניות — כ"אגרוף מסתער", והגנתיות — כ"קיפור" של מגינים וחניתות. הגם שכוחו העיקרי היה ביציבותו, חסר היה עם זאת כושר תמרון למרחקים גדולים יותר, ואגפיו היו רגישים ביותר.

2. הרקע האופרטיבי

עשר שנים לאחר מסעם הראשון של הפרסים ליון, שנסייתם בכשלונם במערכת מרתון, מחדשים הם את נסיונם להשתלט על יון. לשם כך הם מרכיבים כוחות בעלי עדיפות־מספרית מוחלטת על־פני הצבאות היוניים. לפי הערכות שונות, מנה צבאם בין 60 אלף ל־180 אלף איש, והצי שלהם מנה לפי מספר הערכות כ־600 אניות; כן נעשו הכנות מוקדמות נרחבות — לוגיסטיות והנדסיות (ריכוז מחסני־אספקה, בניית גשרים על מיצרי־הדרדר־לים).

כיוון מסעם של הפרסים נקבע ביבשה, ונע מגליפולי של ימינו לסלוניקי של ימינו ומשם לאורך דרך־החוף המזרחית של יון — לכיוון מרכז יון ואתונה. תנועת הצי בים הקבילה לנו של הרגלים והפרשים ביבשה.

ניכר כי היה קיים שיתוף־פעולה הדוק בין כוחות הקרקע והצי. צבא־היבשה הלך וכבש בסיסים חדשים בשביל צי־המלחמה, ובה־בשעה שימש הצי הבטחה־אגפית לצבא המתקדם (בפני הכוחות הימיים הניכרים של הים־נים). לצי היה תפקיד נוסף, חשוב עוד־יותר, כשמשו מכשיר לוגיסטי מרכזי לחיל־המשלוח כולו, אשר בגלל עצמתו לא יכול היה לספק את כל צרכיו מזירת־המלחמה; ואילו הצי איפשר את השימוש במחסני־נים שהוכנו מראש בחופים הסמוכים ביותר אשר תחת שלטון פרסי.

נסיגותיהם של היונים היו מכוונות, במידה רבה, לניצול נקודות־התורפה האופרטיביות אשר נבעו מאותה

עמדה ספרטה ובני-בריתה שבפלופונס. הפעלת הכוחות, היבשתיים כימיים, היתה תלויה — במציאותה המדינית של יון — בהסכמתה, נטויותה וענייניה של כל מדינה ומדינה.

התלות של כוחות-הקרקע הפרסיים בצ'יים (אשר הוא שהיה נגדם את הקשר העיקרי בינם ובין בסיסם באסיה). לתכנית זו של היוזנים היתה מגמה כפולה: האחת — לעצור את ההתקדמותו של צבא-היבשה הפרסי ע"י התגוננות ניצבת, בטרם יחדור הוא עד אל נקודות-המפתח האסטרטגיות של יון: באזוריה המרכזיים של יון — אתונה ותבי, ובי-אזוריה הדרומיים — חצי-האי פלופונס, אשר על-פני רובו חלשה ספרטה; והשניה — באותו-זמן-עצמו לתקוף ביס, התקפה המכוונת לתכלית אופרטיבית — ניתוק ה"חבל הלוגיסטי" שבו תלוי היה צבא-היבשה הפרסי.

3. הקרקע

בפני היונים עמדה להלכה הברירה לבחור בין שלוש המיצרים שדרכם עשוי היה לעבור ציר ההתקדמות הפרסי. הצפוני שבהם — המיצר של תַּמְסָה — נוסה בפורע, אך נעזב הן בשל עצמתם הבלתי־מספקת של הגייסות שניסו להגן עליו, והן בגלל האפשרות לאגפו דרך מיצרים אחרים מעבר מערב, לעבר פנים־היבשת. יש לשער כי השיקולים נגד בחירת המיצר הדרומי שבשלושה — מעבר־ההרים שליד חַרְוִינָאָה — היו שנים: א) ההכרח להפקיר ללא־קרב חלק מיון המרכיות, דבר שעשוי היה לגרום לנעוזעים מדיניים קשים לברית הרופפת של המדינות היוניות; ב) הצורך לדאוג לאבטחת שני אגפים, תחת האחד שבתרמופילי, תודות לכוח־היחסי של הצי היוני. לפיכך נפלה ההכרעה לסובת מיצר תרמופילי. עמדה זו לא זו בלבד שהתאימה מבחינה אופרטיבית (קשר־הגומלין שבינה למפן עמדות הצי בחוף הצפוני

* גייסות תקופה קדומה או פיאודאלית, מתושבי הארץ, הנקראים לנשק עם מלחמה. — המער'.

של אֶבְיָאָה) אלא שהיתה אף החזקה שבשלוש מבחינה טופוגרפית.

מיצר זה, שנמצא בין מפרץ־הים לבין מצוקי־ההרים המזדקרים מעליו, הצטיין בחזיתו הצרה, שרוחבה הגדול ביותר היה 500 מ' בלבד; בכמה מקומות לא עלה המרחק שבין ההרים לים על 20 מ'. מאידך־גיסא ארוך המיצר עד־מאוד — 5 ק"מ ומעלה.

הדרך העיקרית עברה, אמנם, בתוך המיצר, אולם היה קיים גם שביל — שעבר בערוץ הנהר אֶסְטוּפּוּס, ועקף את המיצר כולו. פני ההרים מכוסים היו יער צפוף.

4. אפשרויות פתוחות לתוקף

משמצאו הפרסים את מיצר תרמופילי הפוש ע"י היוונים, היה עליהם לבחור בין האפשרויות הפתוחות דלקמן:

א. התקפה חזיתית על המערך היוני, במקום הצר והתוק ביותר. בחירה באפשרות זו היה מונעת מן הפרסים פריסת הגייסות שלרשותם, העדיפים במספרם. ועוד: התנאים הטופוגרפיים היו שוללים מהם אז את היכולת להשתמש שימוש תכליתי בכלי־ידיה, והיו מחייבים לחימה פנים־אל־פנים בכלי־הלם בלבד.

ב. איגוף דרך השביל, המתחיל בערוץ האסְטוּפּוּס (לו ידעו על קיומו), היה בו כדי לעקוף את החזית החזקה של העמדה היונית. לפעולה מעין־זו ודאי שהיה חיל־הרגלים הפרסי מוכשר, באשר בחלקו בא משטחים הרריים, ובאשר הרכסים־החולשים שבשטח היו מאפשרים הפעלה תכליתית של כלי־היריה שלו.

5. מצבם של המתגוננים

בין התכונות המאפיינות לחמה בשטח הררי מוצאים אנו כי, ברוב המקרים, היעדים האופרטיביים — צידי ההתקדמות (ובמקרה תרמופילי, דרך־התוף) — נמצאים בעמקים ובגיאיות; ואילו היעדים הסקטיים נמצאים בהרים החולשים עליהם, אשר בצדם.

אילו היה הפיקוד היוני רואה את הבעיה שלפניו לאור הכלל הנ"ל, כי אז היה מגיע, ודאי, למסקנה חשובה. הגזרה הצרה, החזקה ביותר, של מיצר תרמופילי, הינה רק למראית־עין, "השטח־התיווני־הסקטי" של עמדה זאת. לאמיתו של דבר השטח התיווני־מש הוא עורפו של המיצר — או ההרים המתנשאים לאורך אגפו המערבי — או שניהם יחד.

על־כל־פנים היו שני גורמים מכבידים על היוונים את

ההיערכות להתגוננות בעומק, להבטחת אגנם הארוך ועורפם. האחד — עצמתם המצומצמת; והשני — המגב־לות הטכניות־טקטיות של התקופה בכלל ושל הצבא היוני בפרט: היעדר נשק־יריה, אי־רגילות להילחם במבנה מפורר (המתאים לשטח הררי) וחוסר סדרי־קשר (המבטיחים את שליטת הפיקוד על יחידות מפורדות בשטח הררי).

6. הקרב

א. היערכות שני הצדדים

(1) ההיערכות הפרסית

בסמכם על עצמתם המספרית, ולנוכח חוסר התנגדות רצינית עד כה, הניחו הפרסים, תחילה, שהיוונים יפנו גם את מיצר תרמופילי ללא קרב, כשם שנסוגו קודם מת מפה. בצפייה לכך התמהמהו ארבעה ימים.

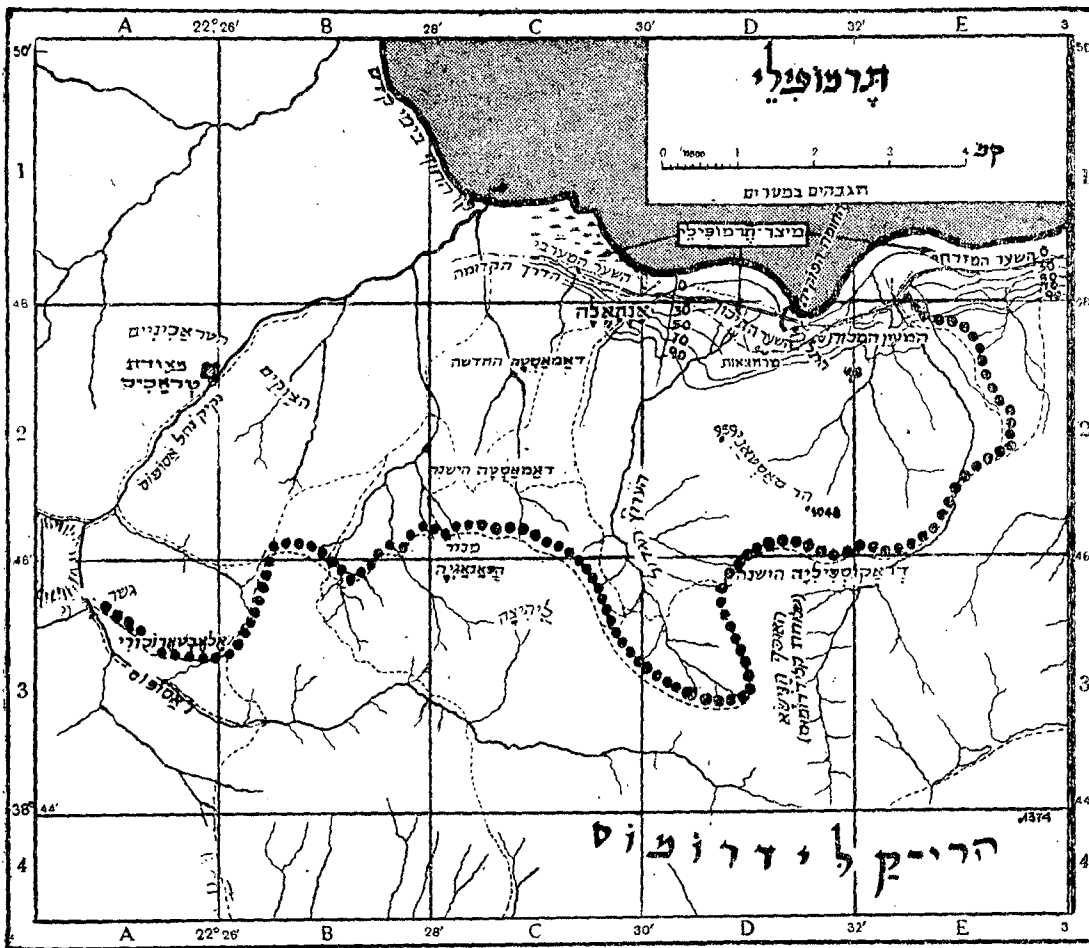
כאשר נתבררה תקותם. התחילו בהתקפה על החזית הצרה של מערך־ההתגוננות היוני; ומאחר שתנאי השטח לא איפשרו שימוש בחיל־הפרשים, ואף לא פריסה טקטית שיטתית של חיל־הרגלים, קיבץ הפיקוד הפרסי את גייסוריו תיו להסתערות המונית, גל־אח־רגל.

(2) ההיערכות היונית

המפקד היוני סבר, כנראה, שהשטח־התיוני במערכו הוא המיצר עצמו. שכן פני־השטח שבו הבטיחו, כביכול, את היתרונות של חוסר־חשש מאיגוף, ושל מניעת הפרסים משימוש ביתרונם המספרי ע"י התפרסות רחבה — דהיינו, היתרונות של הבטחת־האגפים ה"אבטומטית" וה"מחלטת" ושל אילוף האויב להגיע לקרב פנים־אל־פנים, בנשק־קרב. בהתאם להערכת־מצב זו ערך המפקד היוני את כוחו. מערכו נקבע במקום הצר ביותר במיצר — המכונה ה"שער החם" או ה"שער התיכון". הוא חיזק את העמדות ע"י הקמת חומת סלעים על־יד ה"שער התיכון". את הכוח המעולה שלו — היחידה הספרטנית בת 300 האיש — הציב תחילה לפנים, כנראה לפני החומה. באותו מקום היה רוחב המיצר כ־20 מטרים. שם התכוון לבלום את התקפות האויב, ול"הזיז" את הדרג הבולם שלו ע"י החלפות מתוך 6000 האיש שעמדו לרשותו (מכלל הכוח הופרשה יחידה מבני שבט הפיקים, אשר הופקדה לשמור על המשלטים החולשים על מוצא שביל האסְטוּפּוּס. שהקיף את המיצר).

ב. שלב המנע

בארבעת ימי המתנתם סיירו הפרסים את מערך ההתגוננות היוני. המקורות ההיסטוריים מניחים מקום להשערה, שבגלל בטחונו המופרז של הפיקוד הפרסי בעצמתו, סוירה בימים אלה רק חזיתו של המערך. לפי סיבו

קו החוף שבמפה — כבתקופת המערכה (1951—2500—2000 שנה). כיום הפך החלק של המפרץ המצלי שבמפה יבשה והים נסוג צפונה-מזרחה. בדרום נראים (ממערב למזרח) הרי קלדירופילי. בין לרצועת החוף — הרים מנמיכים משהו, ובאמצעיתם השביל הנפתל (מסומן בנקודות) בו עקפו הפרסים את המערך היווני. רצועת החוף "לחוצה" בין מדרון תלול (ראה קו גובה 1) לבין קו הים (הקדום 1) מחנה הפרסים — בצפון-מערב המפה. "החומה הפוקית" היתה סוגרת מיצר תרמופילי ליד השער התיכון. דרומה-מזרחה לחומה — ה"תל" המוארך בו קושרים את עמידת בני-ספרטה האחרונה.

ג. שלב הבלימה

במשך יומיים ניהלו הפרסים הסתערויות חזיתיות, בהן באה לידי ביטוי מלא עדיפותם של הפלנגה המסור-ריגת, ושל איכות אנשיהצבא היוונים, על-פני החיפוש הפרסי שלא התאים לקרב-מגע, ועל-פני איכותו הירודה של חיל-היריב, כפי שמגדירו הרודוטוס: "לפרסים היו המון חיילים, אבל מעט לוחמים". גל אחר, גל של הפרסים, גשבר ע"י מכות-הנגד היוניות. פעמים מספר במשך קרב-בות היומיים האלה ביצעו היוונים תמרון מסוג שהינו מקובל בקרב-התגוננות עד היום, והוא: נסיגה לשם

של השטח היה בידי הפרסים, בהתקרבם, לראות רק אותו חלק של הגייסות שנמצא לפני החומה, ואילו רובו של הכוח, שהיה מוסתר מאחריה, לא נתגלה להם. העצמה הדלה של היוונים שנראו לעיניהם, חיוקה, ודאי, את הפי-קוד הפרסי בהחלטתו, שהתקפה חזיתית תצלילה בנקל. כנראה לא נערך סיור של השטח ההררי בו עבר השביל העוקף את המיצר.

הפרסים לא גילו, איפוא, את מקום-התורפה של המערך, טעו בדבר עצמתו של המתגונן — ובתנאים אלה החליטו על תכנית התקפתם.

משיכת האויב עד אל טוח של מכה-
נגדית מוכנה מראש (מארב).

ד. הכתננות התוקפת לעורף המערך

לאחר שתוך היומים הראשונים לקרבות סבלו הפר-
סים אבידות רבות מאוד, החליט פיקודם לשנות את דרך
ההתקפה.

מקורות היסטוריים מוסרים על בוגד יוגי אשר הצביע
לפרסים על השביל העובר בהרים ויוצא לעורף היונים.
אכן, אין זה מן הנמנע כי סיפור זה בגדר אגדה היגו —
וכי הפרסים, אחר כשלונותיהם הראשונים, החלו עורכים
סיורים נוספים, והם עצמם גילו את השביל. הגם שאין
זה מן הנמנע כי גם במקרה זה, השתמשו הם במורה-
דרך יוגי מבני-הסביבה.

מכל מקום, לאחר גילוי השביל החליט הפיקוד הפרסי
לשגר כוחות אשר יעקפו את המיצר במסע-לילה, יגיעו
לעורף היונים, ועם בוקר יפעלו בתיאום עם ההתקפה
שתתחדש מן החזית.

משימה זו הוטלה על חיל-רגלים פרסי מעולה —
הגוארדיה של המלך — העוצבה אשר כונתה „רבבת
בני-האלמות“. בחיפוי החשיכה עברו את השטח הקשה
ביותר, המכוסה צמחיה, מבלי שנתקלו במשמר-חוץ או
בתצפית כלשהי, ועלו אל פני הרכס, במקום בו ניתנה
להם אפשרות כלשהי להתפרס. עם דמדומי-בוקר הפתיעו
את הפלגה בת אלף הפוקים, המופקדת על חסימת השביל.
הללו, כמסופר, חשו לראשונה בפרסים המתקרבים בשל
הרשרוש שנוצר ע"י העלנה היבשה שבחורשות דרכן
עברו. חשרות חצים ניתכו על היונים, שלא היה
בדם נשק-ירי מתאים כדי להשיב על כך. על-כן הוכרחו
לסגת מעמדות החסימה שלהם שעל השביל, אל פסגה
של גבעה שכנה. בהמשך הקרב רותקו שם, כנראה, ע"י
מקצת מהכוחות הפרסיים — על-כל-פנים ברור ששוב לא
יכלו לקחת חלק פעיל בקרב — בעוד שעיקר העוצבה
הפרסית התקדם והחל יורד אל המיצר, לאותו חלק שהיה
בעורפו של המערך-העיקרי היוני.

עוד בטרם הגיעו, נדע למפקד היוני, ליאונידס, מפי
עריקים שנפלו אליו מהמחנה הפרסי, כי הפרסים מבצעים
מסע-עקיפה דרך הגבעות. לבסוף, עם שחר, גלשו צופים
מן הרכס ובישרו אף הם את בוא הפרסים.

ה. התמוטטות המערך

לפי המסורת, משקיבל ידיעה זו, פקד ליאונידס על
רוב צבאו לסגת, ואילו הוא עצמו עם מיטתו של הצבא —
שכלל את הספרטנים — נשאר במקום, ספק כדי להבטיח
את הנסיגה וספק כדי „להציל את כבודם“. אולם נתוני-
השטח והמצב הטקטי, כניתן ללמוד מהמקורות, מרמזים
לתמונה אחרת.

למעשה יכלו היונים להמשיך בקרב ההתגוננות ואף
נותרו להם סיכויים להצלחה. עמדתם בחזית המיצר היתה
כמעט בלתי-חדירה וניתנה להחזקה בכוחות מצומצמים;
ואין זה מן-הנמנע כי עדיין יכלו היונים אף לחסום בפני
הכוחות הפרסיים המאגפים את הדרך היורדת מן ההרים
לתוך המיצר גופו. יתכן, איפוא, כי זאת היתה, אמנם,
תכניתו של ליאונידס, וכי הוא הטיל על חלק מכוחותיו
את משימת החסימה, למול העוצבה הפרסית המאגפת.
אולם, כאן ניתן לראות את תוצאות השפעתה של הופעת
האויב במפתיע, בעורף, על רוחו של כוח מתגונן, כאשר
זה אינו מאורגן לכך מראש. האיום בכיתור, אף שטרם
הפך למציאות, גרם להתמוטטות הנפשית של רוב הצבא
היוני — ואפשר להניח כי משמעתו היתה רופפת בלאור
הכי, בהיותו מורכב מיחידות הערים השונות, כל-אחת
תחת פיקודה הנפרד, שהיה בעל נטיות נפרדות משלו,
שלעיתים אף היו מנוגדות זר-לזר.

אכן, יש מקום גם להנחה שתיאורו של הרודוטוס לשני
השבלים האחרונים של המערכה בא יותר לפאר את הא-
מץ של ליאונידס וחבריו מאשר לתת תמונה של המהלכים
הטקטיים המציאותיים. ניתן לשער, איפוא, כי במציאות
נסוג רובו של הצבא היוני תחת איום הכיתור, וליאונידס
הושאר לבדו, עם היחידה הספרטנית.

ו. שלב היסול המגינים

לבסוף, מתוטר כל תקוה להצלחה, החליט ליאונידס
לפתות לגרום לאויב אבידות מרובות ככל האפשר. הוא
הקדים את הסתערות הצבא הפרסי מעבר החזית ע"י מכת-
שיבוש אל תוך מערך האויב, ואח"כ נסוג — תוך-כדי
מכות-נגד שמגמתן השהייה — עד למקום הצר ביותר
במיצר, אחרי החומה. שם, מוקפים מכל צד, נפלו אלק
הלוחמים היוניים*.

(*) שלוש מאות הספרטנים ו-700 בני-תספאי (בביאוטיה)
שהתנדבו להישאר אתו.

א. חזיונות המותניים בתקופה

(1) במערכת-תרמופילי בולטת תופעה אשר לפי מושגי תקופתנו הגנה יוצאת-דופן: היעדרם המוחלט של כלי-ידיה ביד המתגונן. מטבע הדברים נודעת לדבר זה השפעה מיוחדת בשטח הררי, ובמיוחד באותו שלב של המערכה, בו היה סוגי-נשק כזה מאפשר פעולת השהייה ממושכת.

(2) חזיון אופייני שני, שיש לראותו כנובע מן ההגבלות הסכניות של הזמן (אך גם מן המציאות המדינית של יוון): היעדר שליטה תכליתית של הפיקוד היוני על כוחותיו, וכן חלוקה בלתי חסכונית של כוחות אלה. לפי המחשבה הטקטית המקובלת כיום ניתן היה לחלק את הצבא היוני לשני דרגי-חוסמים — בחזית ובעומק — ולעתודה מרכזית, אשר תופעל בהתאם לצורך, לצד זה או זה.

אולם, אל לנו לשכוח שבימים ההם פעל המפקד רק לפי התצפית האישית הישירה שלו, ובאמצעות השפעתו האישית הבלתי-אמצעית, ולכן לא יכול היה לשלוט בחייו ליו במערך שהשתרע על כ־10 ק"מ — ומה גם שלא היה קיים בתקופה ההיא פיקוד-משנה מודרג, מאומן וממושמע. התפתחותו המרעטת של גורם זה, וכן מיעוטם של סידורי קשר, הם בין הסיבות לחוסר-גמישותו של המערך, לחלוקת הכוחות הלוקיה של היונים ולהיעדרו של אותו תמרון, אשר הוא בלבד עשוי לשמש מענה-של-ממש, המותאם לכל מצב, למשבר-הקרב, משיגי.

ב. נקודות-לקח קבועות

(1) מעבר לכל הגבלות התקופה, מבליט קרב זה את המקום החשוב אשר תולשת קביעת השטח החיוני בהערכת-המצב של המפקד בקרב-הגנה. כשטח חיוני הגדרנו כבר אותם העצמים במערך התגונני-נות, אשר הפסדם עושה לבלתי-אפשרי את ביצוע המשימה אשר הוטלה על המערך כולו. המפקד היוני טעה בהערכתו של נקודה חשובה זאת. הוא לא שילב לאחר מעיקרי ההגנה הטקטית בשטח הררי, והוא: שהיעדר האופרטיבי נמצא בגיא ובעמק — ואילו היעדים הטקטיים נמצאים לרוב בהרים (החולשים על אותו יעד אופרטיבי).

(*) מבחינת גוף-הצבא המחזיק בשטח אפשר לראות את הגיא או את העמק כנושא ההגנה ואת ההר או הגבעה כשטח החיוני להגנה על הנושא. — המערך.

(2) מערכת תרמופילי משמשת דוגמה מאלפת למשענותם של שני עקרונות בהגנה ברמה הטקטית: העומק — וההיקפות. מערכה זו מראה כי יציבותו של מערך היא כיציבות כל עומקו, וכי מערך החזק רק כלפי כיוונה הבולט ביותר של התקרבות האויב, ואינו מוגן בפני אפשרות של איומו — הריחו חלש ביסודו. דבר זה נהיר „מאליו“, לגבי תכסיסי התגוננות בשטח מישורי, כשהאיומו ע"י כוחות ניידים מאיים מכל עבר, אולם לא פחות הכרחית השמירה על עקרונות אלה בשטח הררי, כשאיומו של מערך שהינו בלתי-יחיד, כביכול, מבחינה טופוגרפית, ניתן להתבצע ע"י הסתננות של רגלים המוצאים להם חיפוי בפני-השטח או בתנאי-לילה. אמת זאת הוכחה פעמים רבות אף במלחמת-העולם השנייה: ובעבר הקרוב-ביותר — במלחמת קוריאה.

(3) משלבו האחרונים של קרב תרמופילי ניתן ללמוד כי עמדת-הגנה, אשר התוקף עשוי לרתקה ולעבור על פניה, איננה בגדר עמדת-הגנה כלל. מאותם הימים ועד היום הזה נבחן ערכו של כל מוצב בכך, שהמקום בו הוקם יהיה בעל תכונות כאלה — ושהיחידה הנמצאת בו תפעל באופן כזה — שהתוקף לא יעז להשאיר אותו באגפו או בעורפו ולצמוד קדימה.

(4) לקח נוסף, אשר אשר מאז פעמים אין ספור: ההתקפה מן העורף היא גדול המכה-נים הנפשיים של המתגונן: רבים הם המקרים בהם חמורה השפעתה הממשית פחות מהשפעתה הפסיכולוגית.

לעומת נקודות הלקח השליליות האלה יש לציין שתי נקודות חיוביות, והן:

(5) בשלב הבלימה (במיוחד — בשטח הררי) רב ערכה של התנהגות תוקפנית, המתבטאת במכות-נגד קצרות ותכופות. ערך זה אינו נובע מאופי החימוש של התקופה ההיא או ממגבלותיו, ותוקפו עמו גם בימינו אנו.

(6) נקודה אחרת הראויה לתשומת לב היא סוג התמרון בהתגוננות, שהשתמשו בו היונים בתרמופילי: הנסיגה לשם משיכת האויב לתוך טוחה של מכת-נגד מתוכננת.

דוגמה שניה: מערכת אלזיה

לגיונר רומאי

לוחמים גללים

ה"מגן" לעזרת ה"חרב" — הגנה טקטית
לצורך הכרעה אופרטיבית

1. הכוחות המתמודדים

בעלייתת של ממלכת רומי למעלה מעצמה שלטת בעולם העתיק בולטות שתי שרשרות של מסעיה מלהמה, ההופפות חלקית זוראיות, והן שהיו שלבים מכריעים בעליה זו שתי השרשרות הן:

הראשונה סימנה את תהליך התגברותה של רומי על מתחיה — קרתגא ומדינות הדיאדוכים — במאת השנים שמ' 264 ועד ל' 168 לפסה"נ; והשנייה היתה את תהליך כיבוש ה"מושבות" העיקריות של הקיסרות, החל מסוף המאה ה' לפסה"נ — תהליך אשר הגיע לשיא השיגיו בעיקר עם כיבושה של גליה (צרפת התיכונה, הדרום-מערבית והצפונית, בלגיה ומערב שביציה של ימינו) בשנים 58–51 לפסה"נ.

המסעות אשר הביאו להטלת השלטון הרומאי על צרפת דהיום דומים באופיים במידה לא מעטה למלחמה קולוניאלית בתקופה החדשה.

דבר זה בולט מתוך השוני החברתי היסודי של הכוחות המתמודדים. בצד אחד ניצבת המכונה הצבאית של מעצמה אדירה, מבוססת על מסחר, תעשייה, ועבודת עבדים המונית, מכונה אשר השתכללה תוך כדי מלחמות קודמות ממושכות, הגיעה עד, היא השכלול ושולטת בכל האמצעים הטכניים המפותחים של התקופה. מול מכונה זאת ניצב מספר רב של שבטים גללים בעלי משטר שבטי-חברתי פרימיטיבי למדי, מעורב חזיונות פיאודליים ופטריוארכליים, מחוסרי הנהגה מדינית וצבאית מרכזית.

שוני זה שבין שני המחנות התבטא במבנה הכוחות, בתכונותיהם הטקטיות, באורח הפיקוד ובדרכיה להלימה שלהם.

הצבא הרומאי היה כבר באותה תקופה, למעשה, צבא מקצועי, המורכב מגרעין חזק של יחידות רומאיות שאנשיהן חיילי שירות-קבע ממושך, מאומנים וממושמעים, ופיקודיהמשנה שבהן מנוסה — כששביב גרעין זה מתרחות יחידות-עזר מבני שבטים ועממים שונים.

כוחו העיקרי של הצבא הרומאי —

חיל-הרגלים, מאורגן במבנה טקטי גמיש, בנוי במחלקות, פלוגות, גדודים (צנטוריות, מניפולים, קוהורטות) וחטיבות מוגברות או "דיביזיות קטנות" — הלגיונות. לרשותו של חיל זה עמד נשק-ירי, אשר מכמה בחינות עלה במספרו ובטוחו על זה המקובל בצבאות התקופה העתיקה. על נשקם של צבאות מדינות-התרחבות (היוניות, הדיאדוכיות ואלו של כנעני-קרתגו) עלה הוא בשנים: א) בהכללתו האורגנית של נשק-הטלה אף בחימושו של החייל הרגלי ה"כבד", הלוחם במערכת סדורה; ב) בשילוב מתמיד יותר, רחב יותר ומסודר יותר של נשק-ירי "ארטילריים" (מופעל-צות) אף בנושאי צבא-השדה. על נשקן של איסטרטיות ברבריות עלה הוא גם בנקודה הראשונה מאלה שהוזכרו לעיל, וגם בעצם מצב-אותם של כלירי כה ארוכי-טוח ואדיר-עצמה. לפי מושגי התקופה, ככל קרב-שדה היה בא לידי ביטוי הראשון מהיתרונות הנ"ל שנתגלם ב"פילוס" — רומחה ההטלה הפתות-כבד (שנים לכל לגיונר) ששימש להטלה לפני קרב-חרבות וטנחו המקובל היה כ-30 מטר.

הקשת והקלע היו נשקו של חיל-הרגלים הקל. הנשק המסייע — (בליסטראות, קספולטות, סקורפיונים ואונגארים) — על-אף הדמיון העקרוני שבמבנה הכלים שנועדו לירי חצים או להטלת אבנים — התחלק במציאות לכלי-מצור מזה ולכלי-שדה מזה, השונים בגודל קליעיהם ובמשקלם, וכן בטוחם. טוחם של הכבדים שבכלי-מצור אפשר שהיה מגיע ל-400–500 מטר. מכלול זה של אמצעי-ירי גרם לכך, שבאורחי הקרב של הרומאים תפש גורם ה"אש" מקום בצד גורמי ההלם והתפתות; הגם שאלה האחרונים, בשל טוחם הקצד של כלליהיה וכוח הפגיעה המוגבל שלהם, הוסיפו להיות, גם אנלי הרומאים, המכריעים בהתקפה ובהגנה גם יחד. לעומת זאת רגילותו וכוחו של חיל-הרגלים הרומאי להקים ביצורי-שדה במהירות רבה, והעזרה שניתנה לו ע"י קיום חיל-הנדסה בעל יכולת טכנית רבה — חיפוי אמנם על החולשות הטכניות של כלליהיה והגדילו את יעילותם, ובמיוחד בקרב התגוננות.

חיל-הרגלים, בעזרת הנשק המסייע שלו, וחיל-ההנדסה — הם שהיו את המשענת היציבה למכשיר התמרון — חיל-פרשים — אשר כשלעצמו היה פחות יעיל, היה מורכב, על-פירוב, מבני עמידה-תלות של רומי.

ברור שמכונה טקטית משוכללת זאת, פרי הנסיון של המלחמות הקדומות ושל העמל של בוני צבא כמו סקיפיו ומריוס, היתה זקוקה למכונה לוגיסטית לא פחות משוכללת של מערכת מחסנים, שדרות-הספקה וכדומה. לעומת זאת היה הצבא הגלי איסטרטית שבטים חסרת מסגרת ארגונית קבועה בזמן שלום.

באותה תקופה לא שררה, אמנם, אותה התהום — מבחינה טכנית ומבחינה טיב הנשק — בין צבא "ילידים" לבין צבאה של מעצמה גדולה, כבימינו אלה. למעשה חימוש הגלים, באותם סוגים שהיו מצויים גם אצלם (בראש-וראשונה, נשק ההלם), לא נפל ודאי בהרבה מזה של הרומאים. אבל הם חסרו מבנה-טקטי, אימון-טקטי וארגון לוגיסטי.

הגלים, כמו כל צבאות ה"ילידים" עד ימינו אלה, הצטיינו במבצעי מלחמה-זעירה: אולם בהתנגשות ישירה הם סמכו בעיקר על עדיפותם המספרית, כשמערך-הקרב שלהם מתבטא בפלגנות עמוקות של חיל-הרגלים וגושי חיל-פרשים — ושיתוף הפעולה בין אלה ואלה היה רופף ביותר.

אחד מאותם יתרונות של הגלים (שהיו מיוחדים לתקופה בה אנו עוסקים), היו עריהם המבוזרות. הללו הוקמו בדרך-כלל בעמדות טופוגרפיות חזקות מאוד, שהיו מעמידות בעיות קשות אפילו בפני הצבא הרומאי — כי יכולתו בארטילריה מבקיעת-חומות היתה בכ"ז מוגבלת למדי.

2. הרקע האופרטיבי

(1) על הצבא הרומאי ב"כבוש גליה פיקד, כידוע, אחד המצביאים הגדולים שבאותה תקופה — ובכל התקופות — יוליוס קיסר.

במשך 6 שנות מסעות נגד השבטים השונים של ארץ זאת, למד מצביא זה את ההולשות האופייניות ליריביו, ובהתאם להן פיתח שיטות אופרטיביות וטקטיות מסוימות. השיטה האופרטיבית התבטאה בניצול אי-היציבות הארגונית והלוגיסטית של השבטים הגלליים, ונתבססה על אי-יכולתם לקיים ריכוז-כוחות גדול בשדה לזמן ממושך.

השיטה הטקטית נתכונה לבטל את העדיפות המספרית של הגלים ולסכל את התקפותיהם ההמוניות — ומצד שני לנצל ניצול מלא את יתרונות הצבא הרומאי באשר לארגון,

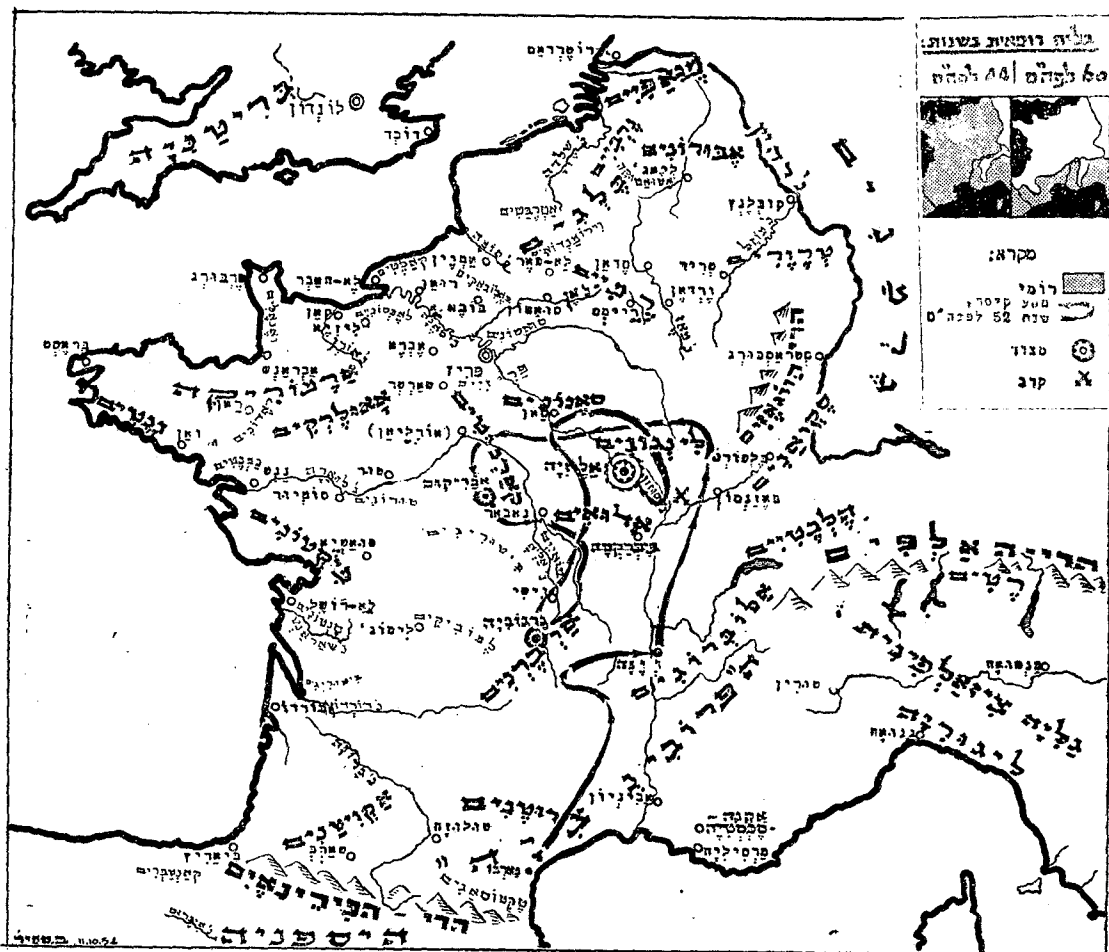
לאימון ולאורח-החיים מפותחים. שיטה זאת — אשר שימשה בהצלחה כבר לפני-כן מצביאים רומאים נגד שבטים פראיים — התבטאה בשימוש בדפנסיבה הטקטית כדי להשיג מגמה אופרטיבית אופנסיבית: דהיינו, תפיסת מערך התגוננות מבוצר וגירוי האויב לתקפו, כדי להכריעו בהתקפת-נגד מתוכננת.

אולם בשנה השביעית של המלחמה עם הגלים, היא שנת 52 לפסה"ג, כאשר מלאכת הכיבוש נראתה כבר מושלמת, עמד קיסר לפתע לפני מצב חדש לגמרי: התקוממות כללית של כל השבטים, זו הפעם הראשונה, תחת הנהגה מרכזית של מפקד אחד, ורצינגטוריקס — מפקד אשר אף הוא היה בעל כושר-ניתוח באשר ליתרונות ולמגרעות של צבא-רשלו ושל צבא-היריב; וכן היה מוכשר — על-סמך ניתוח זה — לפתח אף מצידו שיטות אופרטיביות וטקטיות יעילות.

(2) מגמתו האסטרטגית של ורצינגטוריקס לא היתה הכרעה מהירה של הכובש הרומי, אלא התשתית ההדרגתית. למימוש מגמה זאת הוא בחר בשיטה האופרטיבית של הגנה תמרונית: הימנעות מהתנגשות ישירה בצבא הרומאי בשדה, ולעומת זאת לחץ על מקום תורפתו — הצירים הלוגיסטיים הא-רוכים שלו, מחסניו ושדרות ההספקה שלו. שיטה אופרטיבית זאת התפרטה לפעולות הטקטיות הבאות: "צירת", "אדמה חרוכה" סביב הגייסות הרומאיים, הטרדה ע"י כוחות פרשים נידים — ולבסוף שאף, כנראה, המפקד הגלי (או שתפיסתו הכרוכה בכך התפתחה תוך כדי מהלך היאבקותו בקיסר) למשוך את הרומאים להטלת מצור על הערים הגליות הבצורות. ואזי — שעה שהמחנה הרומאי מרותק בפעולה כזו — ליצור לגביו מצב של "סדן ופסיש" — להכניס את התוקף בין העיר-המתגוננת מצד אחד לבין כוח המטרד ומנתק את דרכי ההספקה שלו מצד שני.

במשך החורף והאביב של שנת 52 לפסה"ג זכו תכניתו ותיוושיטותיו של ורצינגטוריקס להצלחות מסוימות. החשובה שבהן היתה כשלונו של קיסר לפני העיר הבצורה גרגוויקה (קלרמן דהיום), ממנה נאלץ לסגת לאחר היכשל הסתערותו ולאחר שאיום ההטרדות מבכו נעשה גדול מדי, כשהמרד הכללי התלקח עתה ביתר שאת.

הצלחה זאת שטפה כמעט כליל את שלטון רומי בגליה. קיסר עצמו ערך תחילה מסע צפונה, אל האזור שממזרח לפריס של היום — מקום בו צירף אליו את גוף-הצבא הרומאי האחר שחנה שם, אשר לא רצה להפקירו — ואחר זאת החל במסע נסיגה ממרכזה של גליה לעבר הדרום, כדי להתקרב אל הבסיס האופרטיבי העיקרי שלו, "הפרובינציה" (היא גליה הנדרבנית), המשתרעת לכל

מסעות קיסר בשנת 52 לפסה"נ (מצאתו ממערב ה"פרובינציה" הרומאית ועד לסיום: הקרב על נהר סחור, מצור אלזיה והמערכה הגדולה). שמות השבטים הגליים נתונים במפה בשני גדלים שונים של אותיות לפי קשיבותם. חלק משמות הערים — ככנויים כיום ביחוד במקרים כשהשם שומר את שם השבט הקדום (פריס — בירת הפרסיים ולא כשמה אז לוטציה).

שלפנייכן, וניסה להשיג הכרעה במכה אחת ע"י התקפת פתע על שדרת-המסע הרומאית. במקרה של הצלחה היה מונע מקיסר את המשך מסעו דרומה, ומסכל ע"י כך את חידוש קשריו עם בסיסו האופרטיבי. ההתנגשות אירעה ע"י הנגר סיוון, בקרבת דידון של היום. חילהצבא הגלי הוכה הפעם — כפי שאיה רגיל כל-אימת שנפגשו בקרב פניס-אלפנים בשדה הפתוח — ע"י דרכי הלחימה, הארגון והמשמעת העדיפים של הרומאים. צחה בא תורם של הגלים לבצע נסיגה מאונס, וכוחותיו

חופה היסתיכוני של צרפת דהיום, ואשר היתה שייכת לרומי מזה כמה דורות). מחנה-הצבא של ורצינגטוריקס, שהיה בעל עדיפות מספרית ניכרת על הרומאים, חנה סמוך לנתיבי-הנסיגה של הרומאים. יתכן כי עתה האמין ורצינגטוריקס אמונה מופרזת בעדיפותו המספרית; ודאי שהיה מעודד מהצלחותיו הקודמות; אפשר גם שהיה נתון ללחצם של ראשי השבטים שלא הבינו את שפר אסטרטגית-ההתשה וההגנה האופרטיבית. מכל-מקום, סטה עתה המצביא הגלי מנוהגו

של ורצינגטוריקס ביקשו מקלט בעיר הבצורה אלזיה. למחרת הקרב הצליח קיסר לסגור בעיר זו את המצביא הגלי עם כמה רבבות גלים (ולפי מקורות היסטוריים שונים — 80.000). ע"י מהלך בלתי מוצלח אחד השתנה איפוא, המצב האופרטיבי מן הקצה אל הקצה. בבת אחת נתבטלו ההישגים של הגלים במשך מחצית השנה שלפני כן. כל עוד נקטו הגנה אופרטיבית היתה יומת יריבם כבולה במידה מסוימת; אולם משניסו התקפה ישירה עליו — נתאפשר לו ליטול שוב את היוזמה לידי. פרדוכס הוא: דוקא בנסותם למנוע מן הרומאים את חידוש המגע עם בסיסם האופרטיבי ולהבטיח את ההכרעה לטובתם — הקלו הגלים על פתיחת עורק התנועה שנתכוננו לחסמו, ונתנו לרומאים את האפשרות לסיים את כל המלחמה במכה ניצחת אחת.

3. הקרקע

העיר אלזיה נמצאת על רמה מבודדת, הנישאת לגובה של 160 מ' לערך מעל פני הסביבה, שאורכה 1.5 ק"מ ורוחבה משהו פחות מק"מ אחד. מדרונות הרמה נשתערו מתונות, אולם בין הרמה העילית למדרונות היו חומות סלעים שסועים מודקפות בגובה של 15–20 מטר. קיר ההיקף של בסיס הגבעה היה כ"10 ק"מ. מידת תלילותם של מדרונות הרמה לא איפשרה הסתערות בנקל. שני נחלים, על בקעותיהם, מצפון גבעת העיר ומדרומה, הבליטו עוד יותר. ממזרח, בין שתי בקעות הנחלים המקבילים, מתחברת גבעת העיר ע"י מעיך ארוך עם הרמות של הר פאואנאל. מדרום, מעבר לבקעת הנחל — שלוש הבליטות של הר פלאניני, מצפון-מערב לעיר, מעבר לבקעת הנחל האחרת — ההר ראָאָה, בסמוך אל חומת העיר ממזרח הקימו הגלים — שלא די היה להם במקום אשר בתוכה — מחנה מבוצר ובעל סוללה וחפיר.

4. האפשרויות שהיו פתוחות בפני התוקף

לפני הפיקוד הרומאי עמדו האפשרויות הבאות: להתגבר על אלזיה במהירות, או — לנסות להכריע את המבצר בנושק האיטי של הרעב. נוכח טיב פני הקרקע היה ברור לפיקוד הרומאי שכמעט מן הנמנע יהיה להשתמש בתכסיסים שהיו מקור בלים באותה תקופה בשביל להתגבר על מבצר במהירות: התקפת "צניחה" (הקמת חומה מקבילה, צריחים או מגדלים גנים, שמהם אפשר "לצנוח" על חומת מבצר) או התקפת "הבקעה" (שבירת החומה ע"י מכונות מיוחדות המיועדות לכך).

נוכח מגבלות טכניות אלה היתה הסתערות ישירה גורמת לאבדות רבות וסיכוייה היה מפוקפק; וכדי לבצעה

בתנאים טכניים נוחים היה צורך בביצוע עבודות הכנה גדולות ביותר (מסוג "יישור" פני בקעות וגבעות), דבר שהיה גוזל חדשים אף הוא.

מאידך גיסא, הרעבתו של חיל-המצב הגלי באלזיה אף היא היתה דורשת זמן, ובמשך זמן זה ניתן היה לשער שיופיע בעורף הרומאים צבא מחלץ גלי. במקרה זה היו הרומאים עתידים להימצא ב"סד" בין שני כוחות — שכל אחד מהם שוה, או אף עדיף במספרו — ואשר שניהם ילחמו ודאי בכל תנופת היאוש.

ג. המפקד הרומי, קיסר, בחר בכל-זאת בדרך השניה. ע"י הימנעות מהסתערות ישירה הוא שלל מן המתגונן הגלי את האפשרות להפעיל כלפיו את הערך הבולט של הקרקע ושל הביצורים — שלל ממנו את ההזדמנות להתיש את הכוח הרומאי לקראת בוא הצבא הגלי המחלץ.

קיסר בחר בדרך הסיכון המחושב. הוא בחר באורח פעולה המוליך אותו לקראת מצב בו יהיה עליו לפגוש צבא חילוץ כזה — ובו בזמן גם את חיל-המצב הגלי שבאלזיה, שעה שיגיע לקראתו מן העיר, אלא שאת שנים אלה נתכון לפגוש בהימצאו במערך התגוננות מוכן מראש.

נמצא, איפוא, כי התוקף — אשר נהנה אותה שעה מחופש הפעולה והיוזמה שהיתה בידיו — ניסה להשיג את מטרותיו האסטרטגיות האופנסивיות ה"חיוביות" ע"י האמצעי ה"נגטיבי" של הגנה טקטית.

5. האפשרויות שהיו פתוחות בפני המתגונן

להלכה עמדו בפני הפיקוד הגלי האפשרויות הבאות: לפרוץ את טבעת המצור הרומאית בסרם תיסגר, או — לעבור להגנה בעיר אלזיה, ובעת ובעונה אחת לארגן כוח מחלץ בעורף האויב כדי ליצור שוב מערכה של "פטיש וסדן" כבדוגמת גרנוויה.

ורצינגטוריקס החליט לנקוט את הדרך השניה — כנראה משום שלא הרגיש עצמו מסוגל להתמודד עם הרומאים פעם נוספת בקרב פנים-אל-פנים מבלי שתהיה לו עדיפות מספרית מכרעת.

לפיכך שיגר מן העיר הנצורה את חיל-הפרשים שלה, כדי שיהיה את גרעין הכוחות אשר נועדו ליצור את ה"פטיש" (שיגורם גם האריך את פרק-הזמן בו עשוי היה המון המצוי להספיק לצבא שבעיר). עם זאת השאיר במבצר את מרבית גייסותיו, ודאי מתוך כוונה להפעילם באורח תוקפני לכשתבוא השעה היעודה.

ב. ביצועה של תכנית זו, אשר כנראה לה נתכון

של חיל-המצב המתמוטט שבאלוה — ולשמך אנוסים היו (הם, הצד המתגונן מבחינה אופרטיבית) לבחור בהת-קפה טקטית, בתנאים הגורעים ביותר לגביהם, כלפי אויב אשר ציפה לכך והערוך לקראתם.

כך, בשלב המכריע והאחרון של המע-רכה על אלוה, התהפכו כביכול היוצ-רות, התוקף מבחינה אסטרטגית ואופר-טיבית הוא המתגונן הטקטי, והמתגונן מבחינה אסטרטגית ואופרטיבית הוא התוקף הטקטי.

6. הקרב

א. היערכות שני הצדדים

ההיערכות הגלית

הצבא המחלץ (שעוצמתו לפי סיפור המעשה של קיסר עצמו הגיעה ל-240,000 רגלים, ואם גם מוגזם מספר זה, הוא עלה בכל מקום בהרבה על מספר הרומאים; כן עמדו לרשותו 8000 פרשים) התייצב כ-3 ק"מ דרום-מערבית לאלוה.

לעומת זאת עשה חיל-המצב (אשר לפי אותו מקור נאמד בין 60—80 אלף איש) את כל ההכנות הדרושות לתאם פעולה עם הצבא המחלץ. המצב הטופוגרפי החולש של המבצר איפשר בשעות היום מידה מסוימת של תיאום

זרצינגסטוריקס, היה חלוי בשלושה גורמים: אפשרותו הלך-גיטית של חיל-המצב באלוה להתמיד בעמידתו — המהיר דות שבה יגיע הצבא המחלץ כדי לבצע, יחד עם חיל-המצב שבאלוה, את התקפתם המתואמת — כושרו של חיל-המצב שבעיר, עד לאותה שעה, לרתק את הגייסות הרומאים ולהתישם.

בשל אופים וטיבם של הגייסות השבטיים הגללים, בהיעדר שלטון מרכזי ומארגן, השתתה הצבא המחלץ כ-50 יום עד שלבסוף נחרכו והופיע בקרבת אלוה, היות והמזון שנמצא במבצר זה הספיק לחיל-המצב הגדול רק לכחדש ימים, נמצא הזמן פועל לרעת המתגונן הגלי: הוא, ולא התוקף, נמצא מרותק ומותש. לכך סייעה הימנעות הרומאים מכל הסתערות על המבצר עצמו במשך אותם 40—50 הימים אשר יש לשער כי עברו מראשית הכיתור ועד לבוא הצבא המחלץ.

ג. וכאשר הופיע סוף-סוף הצבא המחלץ לפני אלוה, לא עוד היה עשוי — הן מחמת רפיונו הגופני והנפשי של חיל-המצב והן בגלל ההגנה הבצורה שהוכנה ע"י הרר-מאים — לשנות את יחסיה הכוחות לטובת הנצורים. לפי נתונים אלה של מצב הכוחות הגללים ניתן לומר, כי בהתקפה כפולה זו על הצבא הרומאי הצר לא היה אולי ביטוי אמיתי לנסיון לכבוש חזרה את היומה לידיהם ולהחזיר לתכלית אופרטיבית, "חיובית" — לתמרון, פטיש וסדך" שיתפוש את הצבא הרומאי בצבת; יתכן שחשו כי הם נאלצים לפעול למען תכלית, "שלילית": הצלתו בלבד

בעמוד זה: חתך רצועת המכשולים לסוגיהם

בעמוד משמאל: פרופיל של טבעת הביצורים במצור אלוה (שיחזור).

- מעשה הסבכה המשמש ציפי לסוללת-העפר של החומה (אשר לאורכה מגדלי עץ בשביל כלי-קלע ויורים).
- מחלול סוללת-החומה ובו תקועים עצי-מכשול המזדקרים קדימה מעל לחפיר-הראשי.
- חמש השורות של מכשולי ענפים-כרותים (ה"תילהדוקרני" שקדם לתיל).
- "בורות-זאבים", ובהם כלונסאות מחודדים.
- שוחות של מלכודות-רגל ובהן "דרבנות" לפצוע רגלים ולהמעידן.

פעולות — ושל תגובות למהלכי הרומאים — תודות לתצ-
פית המצויינת.

היערכות הרומאים

לרשותו של קיסר עמדו 10 לגיונות רגלים, כמה אלפי פרשים ויחידות עוזר שונות — סה"כ, כנראה, 50—60 אלף איש. ההפרש הגדול בין עצמתו המספרית לבין זו של היריב, דרבנה, ודאי, את קיסר להקדיש תשומת-לב מיר חדת לשימוש בביצורים ובמכשולים מצד אחד, ולחלוקה חסכונית וגמישה של צבאו מצד שני. כתוצאה מכך נתגבשה דוגמה של קרב הגנה אשר בו חשיבותה של תכנית הביצורים והמכשולים שקולה היתה כנגד זו של תכנית הצבת הגייסות עצמם — כשהאחת מחייבת את השניה.

ב. הביצורים

באותו ריוח-הזמן של יתכן קרוב ל־6 שבועות (לפי הערכת משך המצור) שעמד לרשותם, הפרו והקימו הרומאים שני מערכי-התגוננות:

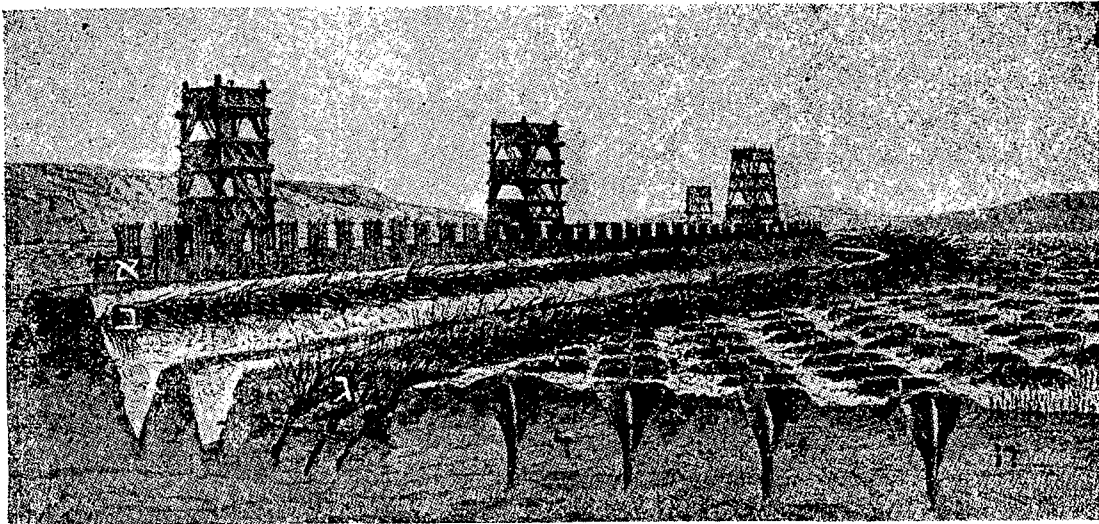
המערך הראשון נועד לשמש טבעת הסגר כלפי אלזיה ועם זאת מערכת-בלימה נגד חיל-המצב שבעיר, לכשינסה להגיע אל קוי הרומאים. מערך זה, באורך של 16 ק"מ, לפת את בסיסה של גבעת אלזיה.

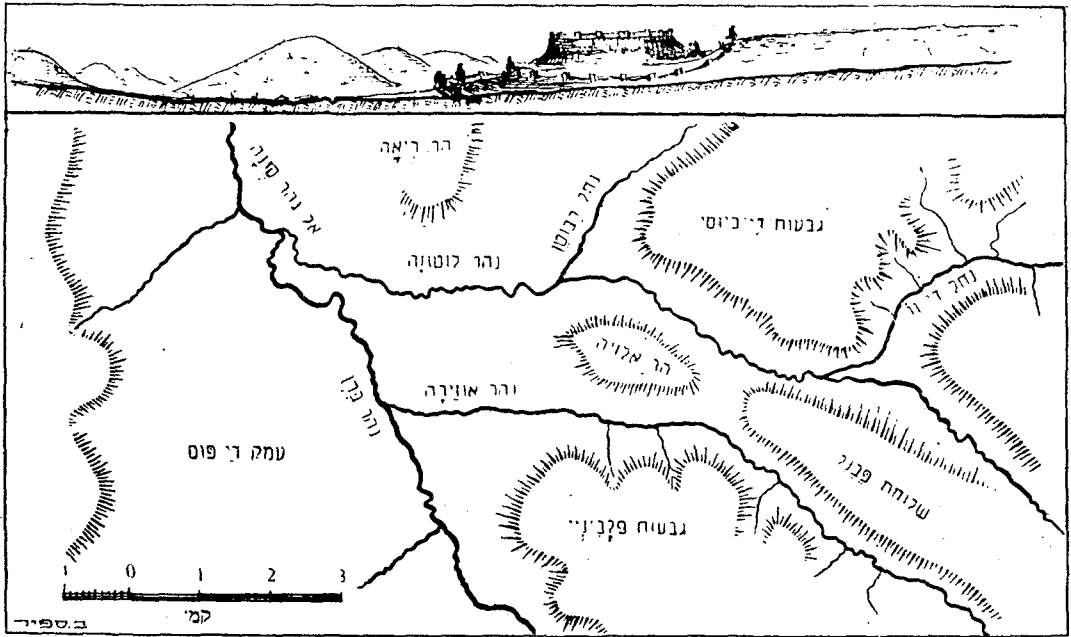
בעיה מיוחדת היתה כרוכה בצדו המערבי, המופנה

כלפי המישור. בהתאם לפני הקרקע ולתכסיסים הגלילים אפשר היה לצפות-מראש כי כאן יערוך הצבא-המחלץ הסתערות המונית, וכן כי יפרשו במישור את חיל-הפרשים החזק ויפעילוהו בכל מקרה בו יגיתו הרומאים החוצה. כדי שבשעת ההתמודדות במקום זה לא יספיקו מגיני אלזיה, מצדם, להבקיע את צד המערך הרומאי המופנה כלפיהם. חפר כאן קיסר תעלה — לרגלי הגבעה ממש, קידוחיה זכר פים, עומקה 3 מטרים ורוחבה 6 מטרים — שנתמשכה מן הנחל הצפוני עד אל הדרומי. תחילה היה תפקידה להגן על אנשיו העובדים ולמנוע את האויב מהפריע בהקמת הביצורים האחרים. בכיוון זה נמצא קרה-הגנה-העיקרי במרחק כ־400 מטרים מערבה מחפרה זו.

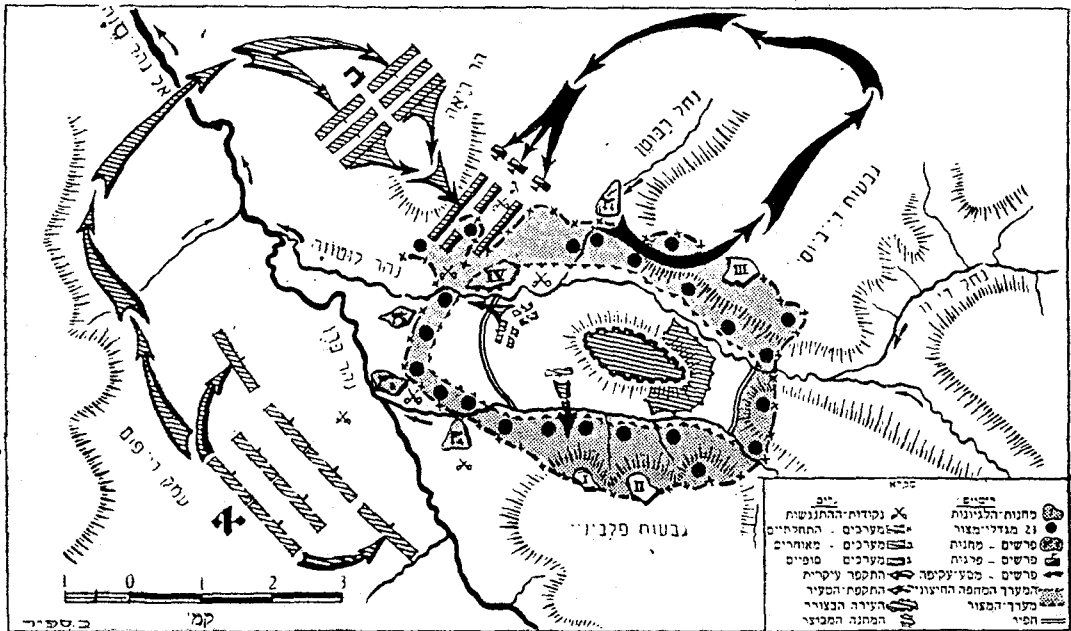
קרה-הגנה-העיקרי זה, אשר הקיף את הגבעה כולה, היה עשוי חפרה שעומקה 3 מטרים ורוחבה 5 מטרים, וגיתו היה למלאה במים מן הנחל בכל מקום שמבנה פני-הקרקע איפשר זאת. קצת מאחוריה, מצד מערב, נחפרה תעלה נוספת שנמשכה גם כלפי צפון ודרום, והקבילה (בחלקה המערבי) לתעלה המקיפה, באותו עומק ורוחב, אלא שזו יבשה היתה. מערך פנימי זה נשען אל 23 מוצבים מבוזרים (אשר היו מרוחקים זה מזה 600—800 מטרים). כל אחד ממוצבים אלה (והגזרה עליה חלש) היה תפוש ע"י פלגה, כרגיל בגודל "גדוד" (קוהורטה — שמנתה אותה תקופה, לפי הערכות שונות, 300—400 איש).

מערך ההתגוננות השני הוקם על-פני הגבעות והבקעות אשר מסביב לטבעת הראשונה ול"צבת-הנחלים" והוא נועד לבלימת הצבא המחלץ. אף כאן

במת המצור והמערכה

מבעת-המצור והתנגשויות-קרב

החפרה חפרה בעומק של 3 מטרים וברוחב של 5 מטרים. על שפתה הפנימית הוקמה סוללה בגובה של מטר, בה נעצו באלכסון כלפי מטה יתדות וענפים מחודדים, ולפניה נערכו קוים-קוים של מכשולים שונים. נחפרו חמש שורות של חפרות-חריץ אלכסוניות, בעומק של 2 מטרים. בתוך היתון נעצו ענפים שקצם חודד. לפני חפרות אלה — בתוך בורות חרוטיים — נעצו יתדות מחודדים שאף הם כוסו ענפים וזלולים. לפנייהם נעצו שוב יתדות, והפעם חוברו אליהם קרסי-ברזל. מערכי מכשולים כאלה הוקמו, כנראה, גם במערך הראשון. אולם שם היו פחות נרחבים. מערך היצוני זה — ויש סבורים שגם המערך הראשון, הפנימי — חוק ע"י צריח-עץ שהוקמו לאורכו ברנחים של כמה עשרות מטרים.

את גודל המשימה ההנדסית שביצע הצבא הרומאי אפשר למדוד בכך, שלשם הקמת שני מערכי-התגוננות אלה הוא חפר במשך השבועות המעטים האלה 2 מיליון מ"ע אדמה. בהתאם לתנאים הטקטיים של התקופה לא היה צורך ב"עומק" רב ביותר לגבי השטח שבין שני קויה-ביצורים. אפילו בתקופות מאוחרות יותר, יש ולא עלה המרחק, מסיבות אלה, על 1.5—2 ק"מ.

ג. חלוקת הגייסות

העובדה שמרחק זה שבין שני הקוים-המבוצרים קצר היה, הקלה על הפיקוד הרומאי לפתור את הבעיה השניה, והמורכבת יותר, של ההיערכות, היא — הקצאת הגייסות לשני תפקידי-היסוד: תפקידי הבלימה — ותפקידי העתודות (זו הבלתי-אמצעית, המקומית, וזו המרכזית הכללית).

ההיקף הרב של מערכי ההתגוננות היה בו בדרך-הטבע משום פיתוי לפיזור היחידות, אולם קיסר עמד בפני פיתוי זה. במכוון הציב לתפקיד הבלימה-הראשונה רק כוחות מצומצמים ביותר — לפי הישוב מסוים איש אחד על 4—5 מטרים של חזית — וסמך על השפעתם הכולמת של הביצורים ושל המכשולים, ועל ריכוזם במוצבים של מספר גדול ככל-האפשר של כלי-ידה ושל תחמושת מכל הסוגים המקובלים אז.

שני מערכי-הבלימה נתפשו כנראה ע"י חמישית הכוח הרומאי בלבד: שני לגיונות, לעומת-זאת יצר קיסר מספר „אגרופי עתודה“, שהוחזקו במרוכז במחנות מבוצרים. ריכוז אחד של 3 לגיונות (בשני מחנות) הוצב בגבעה שמדרום, ר"א אגרופי פרשים — במערב, כלפי המישור (אשר כלפיו ניתן היה להטות יסירות גם את מחצית הריכוז הרגלי הגל, ובדרג ב' גם את המחצית האחרת;

וזאת לזכר, כי ניתן היה לשער שבמישור זה יעבור קר המסע העיקרי של הצבא המחלץ). ריכוז שני של 3 לגיונות ואגרופי של פרשים נקבע צפון-מזרחית לאלוה, וריכוז שלישי של שני לגיונות במורדות גבעת ראָאָה, צפונית-מערבית, בסמוך לצפונה של המישור.

דלילות מתוכננת זאת של מערכי הבלימה מבחינת הקצבת כוח-אדם, וריכוז מרבית הגייסות בעתודה, הם אשר הקנו גמישות-יתר לכל ההיערכות הרומאית, ואפשרו לצופף את תפיסת המוצבים והקוים, בלילה, ואילו בעת הקרב עצמו — הם שאפשרו להזרים תגבורות במהירות לכל גזרה שבה היתה קיימת סכנת פריצה.

לגמישות זו סייעו גם רשת מאורגנת היטב של מקשרים — ויתכן, מערכת איתות — שהיה בהם כדי להבטיח את שליטת הפיקוד. כן הכין קיסר לקראת הקרב מספר מוצבי-פיקוד ותצפית, שכל אחד מהם היה צופה על גזרה אחרת, ובהתאם להתפתחות המצב הטקטי ניתן לו לעבור ממוצב למוצב.

ד. שלב המנוע

כל ההיערכות היסודית הזאת של הרומאים, על עבודות הביצור הנרחבות שבוצעו, נתאפשרה הודות לכך, שחיל-המצב של אלוה לא הצליח להפריע להם בגיחותיו. לעומת-זאת יש לציין, כי כאשר הופיע הצבא המחלץ, לא הירבה בסיוור של המערך הרומאי ועד-מהרה עבר להתקפה.

ה. שלב הבלימה

בהתקפה הראשונה לא עלה בידי חלקי הצבא הגלי להגיע לידי שלב הסתערות-מתואמת מוכרעת על המערך הרומאי: בעוד חיל-המצב של אלוה נתקל בביצורים ובמכשולים של מערך המצור, הדף קיסר את ההסתערות הראשונה של הצבא המחלץ, תחילה ע"י קשירת קרב-התגרות ואח"כ ע"י מכת-נגד מקדימה ומשבשת של פרשיו לתוך ההיערכות של הגייסות הגליים.

לאחר כשלוש שעות עשו הגלים את נסיונם השני בצורה יסודית יותר. הצבא-המחלץ תלה תקוות בפעולה מתואמת שתבוא מצד אלה הנצורים בעיר. ההתקפה השניה של הגלים היתה התקפת לילה, כשהצבא המחלץ בא מכיוון דרומי-מערבי, וחיל-המצב של המבצר פועל לקראתו כדי להבקיע את המערך משני הכיוונים. מובן שערכם של המכשולים הרומאיים בלילה היה רב במיוחד, ויש לנו סימנים לכך שהיתה קיימת מעין תכנית-אש והיתה נהוגה הצבת כלים-מסייעים (בעיקר — „סקרפיונים“), לפי שיטה

הדומה ל"קוי"אש קבועים" של היום. השיטה של התקפה המוגנית מקובצת של הרגלים היתה במיוחד בלתי יעילה נגד סדרי הגנה מעין אלה, ועל־אחת־כמה־זכמה בלילה, לכן גם נסיון זה של הגלים נבלם באבידות רבות. אחרי כשלון זה חלה הפוגה של כמה ימים. רק עתה התחילו הגלים בפעולות סיור נרחבות מדוקדקות ביותר וגילו מקום תורפה במערך־ההתגוננות הרומאי, בקרבתה של גבעת רֶאָאָה הנזכרת. שם — בגלל התנשאותה של פסגת הגבעה מעליהם — היו קו־הביצורים של הרומאים פחות חזקים מאשר במקומות אחרים.

אל מקום־תורפה זה כוונה ההתקפה השלישית, בשעות היום, (לאחר מסע־לילה קודם אל אזור היערות מוסתר בקרבתו), שבשבילה הפריש הצבא המחלץ 60 אלף איש בעוד ורצינגטוריקס מִכָּן את כל כוח־הוא מולם. חיל־הפרשים הגלי, שנשאר עם הצבא העיקרי, ערך פעולות הסחה לעבר הגזרה הדרום־מערבית של המערך הרומאי, בסיועם של שאר הרגלים. התקפה זאת היתה את השיא ואת השלב הקריטי של הקרב כולו. פני־הקרקע בגזרה אשר בחרו הגלים, היו לטובתם. טבעם הגבעי הסתיר תחילה את ריכוזיהם בפני התצפית הרומאית; לאחר זאת — היות ובהסתערום ירדו מרכס הגבעות למדרונות — ניתן להם לארגן מעין אש־מחפה מעל לראשי המסתערים.

פעמיים נמנעה פריצת המערך הרומאי ע"י מכות־נגד בול־מות אשר בוצעו ע"י העתודות ששיגר קיסר למקום הסכנה. בשלב הקריטי הזה של הקרב ניסה ורצינגטוריקס תמרון חדש ע"י כך שהעביר את התקפתו מן הגזרה הצפון־מערבית אל הגזרה הדרומית, בתקווה להטות עתודות נוספות מן הגזרה הצפון־מערבית שבה התנהל המאמץ העיקרי של הצבא המחלץ. אולם לאחר שכמעט והבקיע את המערך, הצליחו הרומאים ע"י ריכוז מהיר של עתודות אחרונות, לבלום גם את הנסיון הזה.

ו. שלב התקפת־הנגד

ברגע שכל המערך הרומאי עמד איתן ונסיונות הגיחה שביצע חיל המצב של אלזיה נכשלו, ורק בגזרה הצפון־מערבית, ע"י גבעת רֶאָאָה, היתה נשקפת סכנת התמוטטות של הקוים הרומאיים, שיגר קיסר בדרך עוקפת את אגרוף הקבלרית שלו, שנמצא בצפון, אל עבר האגף והעורף של גוף־הצבא הגלי שעל גבעת רֶאָאָה, ובעת ובעונה אחת הנחית עליו מהלומה שניה מן החזית, בכוחות הרגלים אשר ריכוז לשם.

מהלך זה הכריע את הקרב. הצבא המחלץ הגלי נס והתפור באותו לילה תחת לחץ רדיפת הפרשים. למחרת היום נכנע גם ורצינגטוריקס.

פרקי לקח

א. חזיונות מותגים בתקופה

שוב מן־הדין להצביע על השפעתו של היעדר נשק־חם על אורח־החיים של התקופה.

(1) המצבים הטקטיים המיוחדים־במינם אשר התפתחו בשלבים השונים של קרב אלזיה עשויים היו להינצר רק מחמת היעדרה, אצל שני הצדדים, של ארטילריה בעלת טוח של למעלה ממאות מטרים אחדות, ובעלת עצמה הרסנית.

החל מן התקופה שנשק זה קיים, שונים ברוב המקרים שיקולי הפיקוד של מחנה הצר על מבצר מן השיקולים שהדריכו את הפיקוד הרומאי.

וכן, לרשותו של הצד אשר במצור, עומדת גם אפשרות רבה יותר להפריע עבודות הנדסיות בעלות היקף כזה, כפי שתוארו.

בסופו של דבר, מאז הופעתו של הנשק החם מעיזים מפקדים לעתים רחוקות ביותר להכניס את עצמם בצבת בין

שני כוחות כפי שיכול היה קיסר להעזיז זאת.

(2) הנשק החם, ובמיוחד, הנשק האב־טומסי בתקופתנו, שינה גם את המושגים על צפיפות ודלילות במערך הגנה. בחקר מה היה הנשק הקר הנשק העיקרי, נראה מערך הגנה שבו ניצב לוחם אחד על 4—5 מטרים, כמערך מתוח ביותר (מה שאין כן לפי מושגי־אנו, כשאפשר להסות גזרות באש), והיה ניתן לקיימו רק באמצעות הוזי־מת־עתודות מאורגנת ומהירה ביותר אל הגזרות המותקפות.

נקודות לקח קבועות

(1) ההתפתחות האופרטיבית שהביאה למערכת אלזיה, והקרב עצמו, עשויים לשמש מעין מבוא לחקרן של שתי הסוגיות: א) ערכם היחסי במלחמה של הצורה התוקפנית מזה והצורה ההגנתית מזה; וב) התלות ההדדית שבין הרמות השונות של פעולות מלחמה.

כאשר נקטו הגלים אסטרטגיה של התשה — וכן בדפנסיבה אופרטיבית תמרונית, וצורות טקטיות המתאימות לשתיים אלה — היתה היוזמה בידם. כאשר ניסו מהלך אופנסיבי אשר לא הלם את התכנית האסטרטגית והאופרטיבית — הפסידו כתוצאה מכך את היוזמה, והוכרחו לפעול בהגנה פסיבית ובלתי גמישה. מצב שלילי זה (כשנאלץ צבא השדה הגלי להיסגר באלויה כמעין חיל-מצב מוגדל) גרר אחריה, אחר-כך, מצב שלילי נוסף: הצורך לנקוט התקפה טקטית בתנאים הגרועים ביותר לאורח פעולה זה (כשהאסטרטגיה הגלית הגדולה תוקפת את הקוים המבוצרים של הרומאים מבחוץ וכשהנצורים תוקפים אותם מבפנים).

לעומת-זאת מסתבר כי בתנאים מסויימים אפשר להשיג מגמות אופנסיביות (אסטרטגיות ואופרטיביות) באמצעותה של הגנה טקטית (שאז — אם נוקטים אותה מתוך חופש-פעולה ובהתאם לתכנית מוכנה-מראש — מהווה דוקא דרך קרב יזום בהחלט).

(2) במערכת אלויה — בניגוד להתפתחות הטקטית הכללית במשך כל התקופה העתיקה ובתחילת ימי-הביניים — ההתמודדות שבין עצמת הסתערותו של התוקף וקצבה לבין עצמת פעולת-הירי של המתגונן וקצבה, הוכרעה לטובת זו האחרונה; וזאת — על-אף העובדה שכלי-היריה אשר למתגונן לא השתכללו בהרבה מבחינה טכנית לעומת סוגי-הכלים שהיו בשימוש כבר מאות שנים קודם. הסיבות לתוצאה זאת הן: ראשית-כל — השפעתם המאיימה והמכבידה של המכשולים על תנועת התוקף להסתערותו; השניה — היעילות המוגדלת של כלי-היריה, ודיוקם המוגבר, בהיותם מוצבים הצבת-קבע בעמדות מבוצרות (תודות לתערובת תנאי מלחמת-מצור ומערכת-שדה); והשלישית — הריבוי המספרי של הכלים עצמם (מבלי להזכיר כבר את עצם מציאותם של הסוגים ה"ארטילריים" של כלי-הירי בידי הצד הרומאי בלבד).

שלושת הגורמים האלה: מערכת-מכשולים, עמדת-יריה יציבה ומוגנת וצפיפות כלי-היריה, הינם, מאז ועד היום גורמים אשר בהשתלבותם עלולים הם להכריע את הכף לטובת המתגונן, ובתנאי של שכלול מספיק בעריכת-כוחות ובנשק הנגדי — עשויים הם לעמוד גם כנגד כלי-ההתקפה החדשים ביותר (שריון ומטוס).

כבר במערכת אלויה נתגלתה באופן מיוחד (ומאשר זאת אף הנסיון החדש ביותר; כך — בזירת קוריאה) יעילותם של מערכת-מכשולים ושל כלי-יריה-מוצבים, כשהם משולבים בתכנית-אש קבועה נגד התקפות המוניות והתקפות לילה.

(3) הגברת כושר-בלימתם של כלי-היריה הפרימיטיביים-עדיין ע"י תוספת מפשולים וביצורים, המעלים את כושר ההגנה הטקטית — לנוכח ההכרח שהיה לכוחות הגליים (אלה שבפנים ואלה שבחוץ) להתמיד בהתקפותיהם ויהיימם — היא שהביאה לידי משכם הארוך-יחסית של הקרבות שבשלב המסיים של מערכת-אלויה (לעומת מערכות נודעות כמו אלו של מרתון או איסוס, אשר הוכרעו למעשה בשעות ספורות, נמשך המאבק באלויה כחמישה ימים).

(4) הקרב על אלויה הנו דוגמה בולטת למערכת הגנה בחזית רחבה עם מסיבות מקשות נוספות של צורת-זירת-הקרב ושל תנאי-הלחימה.

הפיקוד הרומאי נתן פתרון למופת כיצד, במצב מעין-זה, לערוך את הכוחות, וכיצד לקיים את עקרון הסכון-הכוח.

בפתרון זה מתבלטים 4 כללים: (א) הקצאת כוח קטן ככל האפשר לתפקיד הבלימה; (ב) עם זאת — חיווק המכסימלי של כוח זה באשר למכשולים, ביצורים ואמצעי-אש; (ג) הקצאת כוח גדול ככל האפשר לעתודה — הערוכה ב"אגרופים", המוצבים כך, שיהיה באפשרותם לפעול לכל כיווני סכנה אפשרית; (ד) יצירת אפשרות כי הדרג-הכולם המצומצם, ודרג-העתודה המרוכז והחזק, יתמזגו אהדדי בשעת הצורך, למערך-התגוננות יציב. אכן, הפעלה מוצלחת של מערכת-סידורים זו מתנית בתשומת-לב לשני כללים נוספים: מערכת קשר תקינה וגמישות הפיקוד.

ארבעת הכללים הנ"ל נתאשרו, חזרה-התאשר, כיסור דותיה של שיטת ההגנה הטקטית בחזית-רחבה נגד אויב עדיף-מבחינה-כמותית: מימי אלויה — ועד קרבות ההגנה של הצבא הגרמני בחזית המזרח ב"44—43 — ועד הגנת ראש-גשר פוסאן במלחמת קוריאה ב"1950 (כפי שעוד יפורט להלן).

(5) יש לשים-לב במיוחד לאופן השימוש בעתודות הרומאיות. בו בזמן שתחת לחץ ההתקפה מוזרים הפיקוד הרומי חלק גובר וחולך של עתודותיו לחיווק הדרג הכולם ע"י מכות-נגד סותמות-פרצות — היהיו שומר לעצמו כל הזמן, גם במצב החמור ביותר, "אגרוף" לתכלית התקפת-הנגד-הכללית.

אגרוף זה, בסופר-של-דבר, יופעל במקום ובזמן שבהם ימלא תפקיד כפול. כי התקפת-הנגד-הכללית של כיסור משלימה את שלב הבלימה: מחזקת את ה"מגן" במקום בו עלול הוא להיפרץ פריצה מכרעת לפני סיום שלב זה — ובעת-זבועונה-אחת מהוה היא את "חרב הנקם הנוצצת" אשר כובשת את היוזמה למתגונן.

דוגמה שלישית: מצור יודפת

עמידת מתחם מוגן

1. הכוחות המתמודדים

א. הרומאים

מסעי אספסינוס וטיטוס בארץ-ישראל בשנים 67–70 לסה"נ נמנו על סוג המסעות הנערכים ע"י רומי כדי להעניש שטח-תלות מתמרד — לעתים להוריד את מעמדו החצי-עצמאי למצב של תלות מוחלטת — ואגב כך לספק למשק הרומי עבדים נוספים ולאוצר המדינה שלל. בנוסף על המקורות הרגילים שמהם ניוונה קופת הקיסרות. אולם עצמת הכוחות שהופעלה במסע "שגרת" זה, אשר עלתה על המקובל בכמה ממסעות ה"הרגעה" האחרים, הוכתבה ע"י מידת ההתנגדות היהודית מצד אחד וע"י המצב האסטרטגי-הפוליטי המיוחד במינו ששרר אז במזרח-התיכון מצד שני — כמוגדר ע"י יוסף בן-מתתיהו. שעה שהוא מדבר על מינויו (ע"י גירון קיסר) של אספסינוס כמצביא על המלחמה ביהודים: "הוא התבונן בדבר, מי האיש, אשר בידו יפקיד את ארצות-המזרח הסוערות, למען ינקם ביהודים על מרדם ויציל מידם את העמים סביב, אשר גם הם פשה הנגע הזה — — —" (תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים, ספר שליש, פרק א, פסקה ב'). מצב זה היה חמור בעיני הרומאים פייכמה-יוכמה, מחמת קרבתה של המעצמה הגדולה היחיד

התצלוס בעמוד זה: גבעת יודפת

צולם מצפון-מזרח ליודפת.

גבעת יודפת — במרכז. חמיניה — גבעה 475,6.

משמאלה, באופק — הר עצמון.

דה העצמאית של אותה התקופה, הקיסרות הפרתית, אל מתוזותיה המזרחיים התוססים של קיסרות רומי.

במשך 120 השנים המפרידות בין מסעות קיסר בגליה לבין מלחמת היהודים, לא השתנו מיסודם אופיו וטיבו של הצבא הרומאי, מבנהו הטקטי ודרך-לחימתו. אלא שהונהגו בו כמה תיקונים בהרכב היחידות והעוצבות, במגמת הרחבתן וכן שיפורים במבנה הגייסות המסייעים: עצמת הלגיון גדלה מ"4–3 אלפים בתקופת קיסר ל"6 אלפים-ימשהו — ואל אלה נוספו גם מהגייסות המסייעים, הרגליים והרכובים. מסגרת זאת שוב אינה מהות חציבה, לפי מושגי-גוראנו, אלא מעין "דיכויזה". כן היו מצטרפים לצבא רומאי שכזה גם גייסות של בעלי-ברית (כאן — ממלכי המזרח) שהיו חייבים בכך.

שיפור אחר במבנה כוחו של הצבא הרומאי התבטא בגידול כוח-האש הארטילרי — ספק אם ע"י גידול כוח-ההריסה של הכלים, וודאי לא ע"י גידול כוחם, אך יתכן מאוד כתוצאה מגידול מספרם (צבאי של אספסינוס כלל 160 "תותחים" — בליסטראות גדולות), וללא-ספק מהתפתחות השימוש הטקטי בהם, ועודות להכללתם המתמדת והאורגנית בתוך העוצבות. כן יש לציין כי במסע אספסינוס נמצא כוח-האש של הרגלים מחוזק ע"י גיוסם של קשתים רבים, רכובים ורגלים, מאומות המזרח השונות לגייסות המלכים בעלי-הברית (ויתכן גם בתוך חלק מהגייסות-המסייעים הרומאיים).

בכל יריה השונים. כן התבלט הלוחם היהודי בקרב מגע בקבוצות קטנות; והעובדה שלא היה מצויד בשריון האישי כמו יריבו הרומאי, יש ופעלה דוקא לטובתו במלחמה־הזעירה ההרדית ובקרבות־הרחוב — מצבים סקטיים שהיו אופייניים למדי להתרחשות המאורעות במסע זה.

מבחינת המבנה הטקטי של הצבא היהודי, ניסו מצד אחד, לדברי יוספוס, לחקות בחלקם את הרפוסים של הצבא הרומאי, ומצד שני יתכן שהושפעו מדוגמאות של הצבאות ההלניסטיים (באמצעות צבא החשמונאים, צבא הורדוס ובניו). מסופר כי הונהגה חלוקה ליחידות בנות 10, 50, 100, 1000. מבחינת ההרכב החילי היה הכוח היהודי צבא־רגלים בעיקרו. ארגונו ואף פיקודו הטקטי היה יעיל רק ברמות הנמוכות ביותר ומסוגל לפעולות זעירות או להגנה מקומית; ואילו להקמת עוצבות גדולות יותר, להנעתן ולהפעלתן בשדה — לא היה מסוגל כל־עיקר.

2. הרקע האופרטיבי

בתחילת המלחמה נקבעו החזיתות ע"י מצב ההתיישבות. היהודים חלשו על שני גושים מופרדים זה מזה — יהודה הגליל. ואילו הרומאים שלטו על שטחים המיושבים — אוכלוסיה לא־יהודית או מעורבת; על המשולש הסופוגרפי־אסטרטגי של ארץ־ישראל — עמק־החוף — עמק־זרעאל — על חלק של השומרון ועל מרבית עברי־הירדן של היום; וכן, למעשה, על מרבית נחלתו של המלך־הבובה היהודי אגריפס השני, בן־בריתם של הררמאים.

חיל־המשלוח של אספסינוס, אשר מנה 3 לגיונות מלאים, עם יחידות העזר של בעלי־הברית — כ־60 אלף איש — קבע את בסיסו האופרטיבי בעכו.

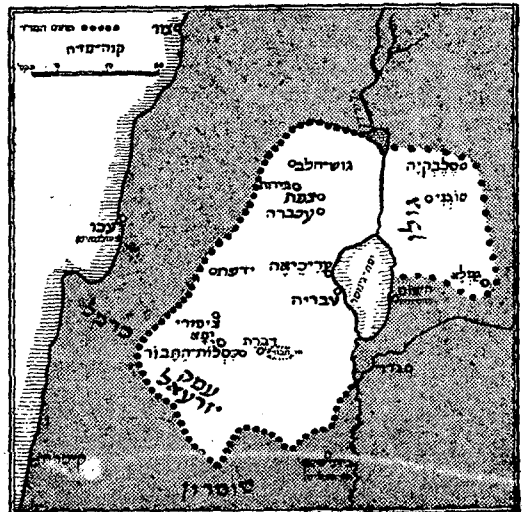
המצביא הרומאי החליט לכנן את המאמץ העיקרי שלו ראשית נגד הגוש העברי שבגליל, בגלל קרבתו של זה לבסיס האופרטיבי הרומי ולעורקו הלוגיסטי המזלי מסוריה (וגם כדי ליצור קשר יבשתי בלתי מופרע עם בן בריתו, אגריפס, שמלך בגולן ובבשן).

על טיב הכוח היהודי ועל הכנותיו בגליל אפשר ללמוד מכתביו של אותו איש, שהיה אחראי על מרחב זה מבחינה מדינית וצבאית, מטעם ממשלת ירושלים: יוסף בן מתתיהו. בתיאורו בולטות שתי נקודות עיקריות. הראשונה — ביצור מקומות הישוב העבריים השונים, שיוסף מונה את 18 החשובים שבהם. רשת

זו היתה, איפוא, מעין מערכת של "הגנה מרחבית", אולם סדרי ההתגוננות ההנדסיים והארגוניים נצמדו למקריית אשר בתנוחת הישובים ולא בוצעו

על כמה מבעיות מבנה הכוח העברי בתקופת המלחמה עם רומי נצמד בחלקים אחרים של מחקר זה, הדגים ברמות האופרטיבית והאסטרטגית. כאן נסתפק בציון, כי מאז אבדה עצמאותם המדינית בשנת 63 לסה"נ, היו היהודים מחוסרים ארגון־צבאי לאומי כולל והיה עליהם ליצור מכשיר צבאי תוך־כדי המלחמה עצמה. אכן, אין לאמר כי לא היו כלל בקרב בני האומה היהודית בעלי ניסיון קרב באותה תקופה, אלא שמספרם היה ודאי קטן ביותר, פרט לאותן המאות אשר היו חיי כנופיות של "שודדים" נודפים בהרים ובמדבר (במידה שלא נביא כאן בחשבון את החלק של גייסות אגריפס המלך שהיוהו יהודים ובהם אף "מתיישבים־צבאיים" — קשתים ורכבים — שבמושבים ה"בבליים" בכשן). ועוד: מלאכת יצירתו של מכשיר צבאי נתקלה במכשול עצום עיקרי אחד, שאי־אפשר היה להתגבר עליו — הפירוד הפנימי העמוק של האומה, אשר הוא שמנע הקמתה של הנהגה מדינית וצבאית בעלת כושר פעולה. כל הפלגים הצבאיים השונים לא התגבשו אף פעם במשך כל המלחמה, כשם שלא התגבשו גם הפלגים הפוליטיים, והתהום שביניהם הלכה וגדלה.

על אף היעדר הכנה תכניתית ומקיסה עקב מצב פנימי זה, היה מצוי בכ"ז בידי הלוחמים היהודים ושקדגולים, לפי מושגי התקופה הגם שהחימוש לא היה ודאי שיטתי ואחיד, וודאי שסוגיו השונים של נשק זה לא יכלו להשתוות לחימושו המשוכלל של הצבא הרומאי. במיוחד היו נעזרים

מרחב העמידה היהודית
פני מסע־אספסינוס

מכאן שחופש הפעולה והיזמה — בכל הרמות — היה מלכתחילה בידי הרומאים.

מהלכיהם נקבעו ראשית-כל בהתחשב בעובדת הפיזית במחנה היהודים. דבר זה בולט כבר בצעדו הראשון של אספסינוס: משיכתם של תושבי הגדולה שבצרי הגר ליל, ציפורי, אל צידו והקמתו של „בסיס-שיטות“ בה.

אחר ש„צות-קרב“ רומאי ניסה, מבסיס זה, להשתלט בהתנפלות-פתע על המבצר החזק ביותר במערכת „ההגנה המרחבית“, יודפת, ונכשל עקב מארב שהכניע לו לפני העיר — התקדם המפקד הרומאי עם המחנה העיקרי שלו לתוך הגליל היהודי לשם סיהורו.

היהודים ניסו לפגוע את התקדמות הרומאים ע"י מחלך נגדי — תפיסת עמדת חסימה באגף ציר-ההתקדמות של הרומאים ע"י גאריס שבסביבת ציפורי. אולם פעולה זו נכשלה ללא-קרב מחמת התפוררות הכוח היהודי. משם פנו הרומאים לעיר צריבה, לכדו ללא-קרב אותה ואת בנותיה והשמידו את יושביהן או לקחום בשבי. אחר זאת המשיך אספסינוס בדרכו לעבר יודפת, אשר — בגלל עמדתה הטופוגרפית החזקה ובגלל הימצאו של יוסף בה — נראתה לו כמשענתה העיקרית של ההתנגדות היהודית.

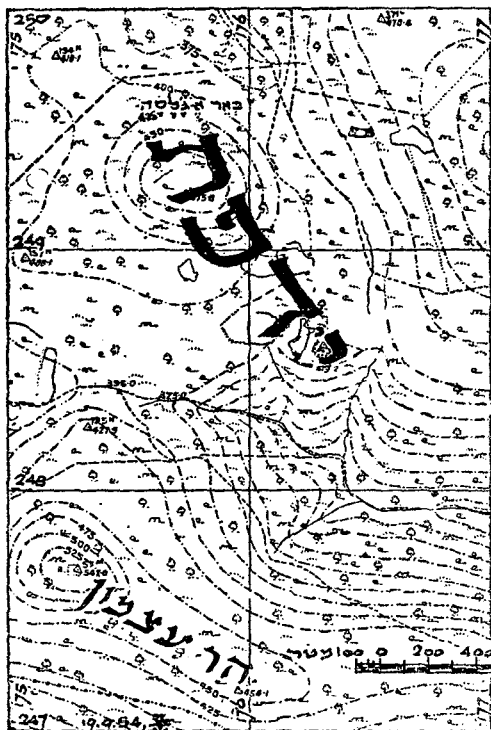
עמידת תושבי יודפת במשך המצור עליה היתה בבחינת תופעה בודדת, ברמה הטקטית, שאינה קשורה בפועל בשום תכנית אסטרטגית או אופרטיבית מצד היהודים, ואשר גם לא עוררה שום תגובה מצד גופי-לוחמים יהודיים — פרט למקרי התנגדות בלתי-מאורגנים, שנידונו מראש לכשלון — כשל תושבי ישוב שכן ליודפת, יפה (דרומית-מערבית לגזרת) ובמידת-מה — של השומר רונים בהר גרזים.

3. הקרקע

העיירה יודפת, בדומה לרוב המבצרים של אותה תקופה, שכנה על סלע תלול. רק בצפונה היה חלקו של הישוב בנוי על המדרון השטוח יותר — שהיה את הגזרה היחידה בה היתה קיימת גישה נוחה לתוקף. הישוב היה מבוצר בשיטה המקובלת באותה תקופה: העיירה הוקפה חומה שצדיהים מסוורים עליה, כעמדות-אש, וחומה זו היתה חזקה ביותר בגזרה הרגישה, בצפון. את העומק של מתחם זה הינה המבצר הפנימי, המוצב על פסגת הסלע. אל העיר הוביל רק שביל אחד, שלא ניתן למעבר לצרכי צבא סדיר גדול, אלא אם יושקע מאמץ הנדסי ניכר בהקשרתו.

לפי תכנית אופרטיבית מסוימת — כפי שהיה הדבר, במידת-מה, בממלכה היהודית העצמאית בתקופה הקודמת. מקומות הישוב המבוצרים לא חסמו אף אחד מצירי ההתקדמות האפשריים של האויב, וכן לא היה בכוחם לשתף פעולה כלשהי האחד עם השני.

נקודה שניה בולטת בהכנות היהודים היא אופן גיוס כוח-האדם וחלוקתו לתפקידים לוחמים. אם יוסף בן-מתתיהו מדבר על צבא יהודי בן 60–100 אלף לוחמים אשר הוקם בגליל, מתייחסת עובדה זו יותר לרישומם של כל אלה המסוגלים להחזיק נשק, מאשר לארגונם למעשה. ונוסף לכך יש לזכור כי היתה מקובלת הגומה במספרים אצל היסטוריונים של התקופה העתיקה. ברדאי, אפשר לומר כי את החלק הארי של הכוח היהודי בגליל — היתה עצמתו אשר היתה — הינה „חיל-משמר“. זה רותק להגנה מקומית, וכמעט שלא היו קיימות יחידות מגובשות לפעולה טקטית בשדה — ולתמרון אופרטיבי לא-כל-שכן.

השטח בו עמדה יודפת

גבעת הישוב עליה צדו הרומאים — סמוכה לאות „י“ שבשם „יודפת“ במפה. מתחת לאות „ת“ — גבעה 475,8.

4. דרכי-פעולה האפשריות לתוקף

- בידי הרומאים היה חופש גמור לבחור באחת הדרכים המקובלות להתגברות על מתחם מבוצר:
- מצור שיסתי בעזרת מכונות מצור וסיוע „ארטילריה“, כשהתקפת הרגלים נתמכת ע"י סיוע זה.
 - התקפת לילה, תוך-כדי ניצול גורם ההפתעה.
 - התשת הנצורים והדברתם ע"י הרעבה, אחר מצור ממושך על העיר.

* *

ההתנגדות העיקשת של חיל-המצב היהודי אילצה את הפיקוד הרומי לנקוט את כל השיטות האלה זו אחר זו, כדי להשיג את מטרות.

5. דרכי הפעולה האפשריות למתגונן

א. בידי חיל-המצב היהודי לא היתה ארטי לריה לפי מושגי אותה תקופה. אולם הטוח הקצר של הכלים הרומאיים איפשר לפעול נגדם באמצעות „כלי-הירי-של-יד“ אשר לרגלים, בצורה של פטרולים לוחמים, פשיטות וכדומה על עמדות התותחים של התוקף.

נגד הסתערויות חיל-הרגלים הרומי יכלו היהודים להשתמש בכלי היריה שלהם ובאמצעים מיוחדים, שאולי תרו תוך-כדי פעולה. כן יכלו להשלים את קרב ה„אש“ ע"י מכות-נגד תכופות לסתימת הפרצות. לפי עולות מעין אלה סייעה העובדה שברוב המקרים תקפו הרומאים באותה גזרה, בגזרה הצפונית בלבד.

ב. על אפשרויותיו של המתגונן השפיע מצב ההספקה המובטח — ורק במלאי המים היתה מצוקה מסוימת, אולם לא מכרעת. זאת ועוד: השטח ההררי איפשר למתגוננים להסתגן דרך טבעת המצור הרומית ולהביא מבחוץ סוגי אספקה דרושים ביותר.

ג. גורם נוסף שהשפיע על אורחי הפעולה של המתגוננים: עובדת הימצאה של האוכלוסיה האזרחית במקום. לגורם זה היתה משמעות חיר בית ושלילית כאחד. קודם-כל היה באוכלוסיה זו משום תוספת כוחות-עבודה וניתן היה לנצלם לתפקידי-עזר קרביים; ואילו השפעתה על רוח הלוחמים — שהיתה חיובית לפרקים — דוקא ברגעי משבר היה בה משום גורם מערער.

6. הקרב

א. ההיערכות.

(1) היערכות הרומאים.

לרומאים היתה עדיפות מספרית מכרעת. כנראה רוכזו לפני יודפת כל שלושת הלגיונות על יחידות-העזר

שלחם. עדיפות זאת איפשרה להם גמישות רבה בהיערך כותם, בעת-יובעונה-אחת ניתן להם לקיים טבעת כיתור הדוקה, לבצע פעולות הסעיה לעברים שונים של המבצר, להחליף תכופות את היחידות המסתערות בגזרת המאמץ העיקרי, וכן לנהל פעולות סתור שונות בסביבה — כל זאת מבלי להחליש את לחצם על יודפת עצמה.

(2) היערכות היהודים.

יוסף בן-מתתיהו קובע, כי בסיום הפעולה הגיעו אבי-דות היהודים לכ-40 אלף הרוגים ו-1200 שבויים. פרט לילדים ונשים, שוב נאלצים אנו לדחות מספרים אלה כהגזמה; ואפשר להניח, כי כל הכוח הלוחם העברי ביד-פת לא עלה על כמה אלפים בלבד. לרומאים היה, אם כן, יתרון מספרי רב; אולי של 5 כנגד 1, או אף 10 כנגד 1. אך מכל מקום היה יתרונם המספרי כה מכריע, עד כי רק אופיו הטופוגרפי של המקום עשוי היה לאפשר הת-מדרדות בין כוחות כה בלתי-שוים.

עיקר הכוח היהודי נערך לאורך החומה. הגזרות הבלתי-מוחקפות, וכן עומקן של המתחם (המבצר הפנימי), היו מוחזקים ע"י חיל-המשמר המקומי שהיה בעל היכולת הקרבית הירודה יותר; ורק העתודה למכות-נגד, שהוצבה בגזרת המאמץ העיקרי של התוקף, היתה מורכבת מן הלוחמים הטובים ביותר — מעין חיל-שדה שנאסף מכל ישובי הגליל. עצמתה של עתודה זו לא עלתה, כנראה, אלא למספר פלוגות בלבד.

מכל זה ניתן ללמוד על הדלילות היחסית של היערכות זאת — תוצאת הצמצום בכוח-האדם.

ב. שלב המגע

לרומאים היה דרוש פרק-זמן של 4 ימים לצורך ביצועה של עבודה הגדסית מאומצת, כדי להכשיר עורק תנועה לתוך השטח ההררי, שישמש מעבר לצבא כה גדול; כן ניתן היה באותו פרק זמן להקים את טבעת המצור ולצופפה. מגיני יודפת לא עשו דבר כדי להפריע לתוקף בהכנות אלה, לפיכך היה זה חופשי להתארגן ולהי-ערך להסתערות על המבצר עצמו.

ג. שלב הכלימה

(1) הרומאים. מאחר שלא נתקלו בהתנגדות רצינית כלשהי עד אז, העריכו כי ניתן יהיה לכבוש את המבצר ע"י הסתערות המונית מרוכזת, לאחר שיכתרו את יודפת ע"י טבעת מצור משולשת.

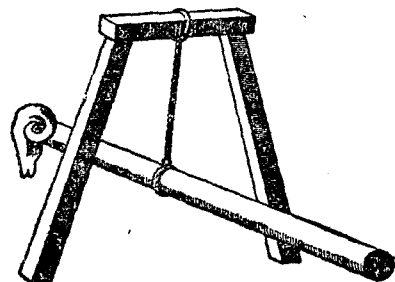
במשך 5 הימים הראשונים של המצור הם הנחיתו גלי הסתערויות מעין אלה, אשר נהדפו כולם ע"י מכות-נגד, מקבילות ומקדימות, של פלגות-העתודה אשר לגזר-רים.

(2) אחרי כשלונו של שלב-המשנה הראשון של המצור החליט המפקד הרומאי כי עליו לנקוט אורה פעולה שיטתית יותר, תוך-כדי ניצול עדיפותו בנשק, הוא פתח בהרעשה תכניתית של המבצר מ-160, "כלי-התותח" שלו. בעת-רובעונה-אחת התחילו הרומאים להקים חומת-מצור, מקבילה לזו של העיר. לפי מושגי-היום היו לחומה מעין זו שלושה תפקידים טקטיים: א) לספק עמדות-תצפית ל"ארטילריה" ולכלי יריה אחרים; ב) להיות בסיס לעמדות-אש מוגבהות; ג) לשמש ליחידות ההסתערות עמדה ל"צניחה" על חומת המבצר הנצור.

המתגוננים ניסו להפריע לעבודות ההנדסיות של הרומאים ע"י הפעלת כלי-היריה שלהם. אולם החיפוי ה"ארטילרי" אשר חיפוי הרומאים על העובדים הכריח את הרגלים היהודים לסגת מעמדות-ה"אש" שלהם שעל החרו-מה. כשאיהם להמעיט את ההיספעות ממחלומות ה"ארטילריה" הרומית שעליהן לא היה בידיהם אמצעי להשיב, נקטו המתגוננים בפעם ראשונה סוג תמרון הגנתי חדש: "חמיקה ושיבה". נוסף לכך הם ביצעו מספר פשיטות ע"י פטרולים לחומים קטנים על יחידות ההנדסה הרומאיות, ואף על יחידות ה"ארטילריה" שלהם.

באותו זמן התנהלה בין שני הצדדים התמודדות האור-פיינית לכל קרב הגנה, ובמיוחד לקרב מצור (כלקרב בשטח-בנוי): הקרב על הגובה הטקטי (דהיינו, נקודות טופוגרפיות חולשות). באותה מידה שגדלה ועלתה חומת-המצור הרומית, מנביהים גם היהודים את חומתם-הם — מעין פעולה "אנטי-צנחנית".

(3) נוכח כשלונותיו בשלב-המשנה הראשונים של הפעולה, ניסה הפיקוד הרומי להכריע את יודפת בדרך של התשה — ע"י הרעבה מצד אחד, וע"י הטרדה "ארטילרית" בלתי-פוסקת מצד שני. אולם, כמות המזון שבי-יודפת (שהיתה מספקת לחיל-המצב ולתושבים כאחד), המחסור במים שלא היה מכריע, וכן העובדה שהיהודים השיבו על ההטרדה ה"ארטילרית" ע"י הטרדה מצדם

איל ברזל

באמצעות פשיטות יום ולילה — כל אלה אילצו את הפיקוד הרומי לחדש את ההתקפות הישירות. הפעם ניסה הוא להבקיע את החומה באמצעים הנדסיים.

האמצעי הנדסי שבו השתמשו הרומאים בשלב-המשנה זה, היה פורץ החומות, "האיל המנגח" הידוע. את פוער לתו ניתן להשוות לפעולתן של יחידות-חבלה לפריצת ביצורים ע"י חומר-נפץ בימינו.

כבימינו כן גם אז, היתה הצלחתה של פעולה מעין זאת מותנית בשני תנאים: עצמת-פריצה מספקת ואבטחה מתאימה לחוליות-החבלה.

היהודים מצעו את קיומם של שני תנאים אלה: א) הם הצליחו להקחות את מחלומות ה"איל" ע"י אמצעי-עים הנדסיים נגדיים (שקי קש שולשלו בחבלים מראש החומה וספגו את נגיחותיו) ובכך צמצמו את "כוח הנפץ"; ב) הם הנחיתו מכות-נגד נמרצות על פלגות-האבטחה הרגליות ועל ביצורי-המגן, שהיו צריכים לשמור על צות ה"איל".

(5) בפני הפיקוד הרומי לא נותרה, איפוא, ברירה, אלא לפתוח בהתקפה רבת-ממדים, במספר רב של "גלינו" התוקפים בזה-אחרי-זה, ובחיפוי מרוכז של ה"ארטילריה". ההתקפה-הרבתי הרומית נפתחה עוד לפני עלות-השחר וגמשה כל היום שלאחריה, כשמאמצה העיקרי מכיון נגד אותו חלק של החומה שניזוק במידת-מה ע"י ניסיונות ההבקעה.

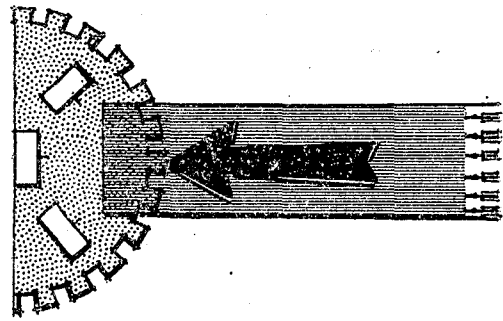
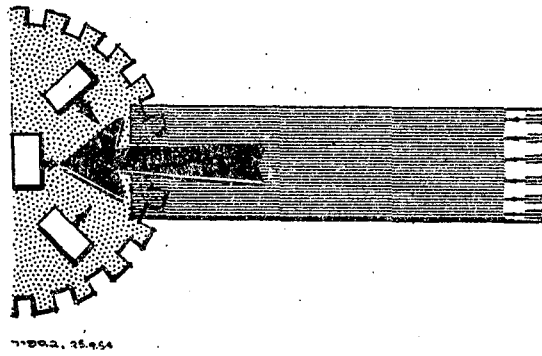
בניגוד לפעמים הקודמות, ביצע התוקף הפעם שורה שלמה של הטעיות בגזרותיו האחרות של המתחם. כן שילב הפעם את המאמץ העיקרי של הרגלים עם מאמץ-עיקרי "ארטילרי", ברכוז בחזית צרה את ה"אש" של כל הכלים הכבדים וכן של הנשק המסייע (קשתים ונושאי-קלע).

דוקא שיטה זו שמה-לאל את ההטעיות, כי לפיקוד היהודי לא יכלו להיות ספקות באשר למקום הנחתת המ-לומה הראשית ע"י האויב, נוכח ריכוזה-ה"אש" רב-הממדים.

לפיכך העז מפקד יודפת לדלל את המערך שלו בכל יתר חלקי המתחם, כדי לקבץ אגרוף חזק ככלי-האפשר אל מול המאמץ-העיקרי הרומי.

שוב השתמשו היהודים בתמרון ההתחמקות אל מחוץ לשטח ה"ארטילריה" הרומית.

יוסף בן-מתתיהו מספר, שהוא הורה את חייליו לסגת אל מחוץ לשטחם של כלי-היריה הרומאיים ולתפוס מחסה אחרי מגיניהם, ורק לאחר שתפסק האש המכוונת של האויב, ולאחר שהרגלים הרומאיים יגיעו להסתערות — הפעם ללא תמיכה של הרעשה — רק אז להקביל את פניהם במכת-נגד "סותמת".

שיטת ההגנה הגמישה בקרב יודפת:

1. תמרון ההתחמקות מהאש המכונה של התוקף.
2. התקפת נגד על הרגלים של התוקף, משהופסק, לצורך זינוק אחרון, הסיוע הארטילרי.

הלוחמים הטובים), ועקב חוסר אפשרות מנוחה וחוסר אפשרות של חילופין בשמירה, ירדה גם דריכותו של חיל המצב.

ה. כיבוש המבצר

את המצב הזה למדו הרומאים מפיו של פליט עיריין מן העיר. בלילו של היום ה-48 למצור ניצלו את התרפות עירנותם של הנצורים — וביצעו במפתיע התקפת שחר ללא כל סיוע „ארטילרי” — אבל בכיסוי של ערפל הבוקר, דווקא נגד אותו חלק של המתחם שהיה החזק ביותר מבחינה טופוגרפית. יחידת מחץ רומאית טיפסה על הסלעים וחדרה לתוך השטח החיוני של המתחם — המקום החולש ביותר — המבצר הפנימי, אשר בו נמצא רק מספר קטן של שומרים מנמנים. אחר שהשתלטו על „שטח חיוני” זה, קל היה לרומאים לגרף את המתחם מלמעלה למטה ולרמוס את מגיני החומה ואת האוכלוסיה המבוהלת, שנלחצה בין הרומאים לתהום.

עם נפילת יודפת נשבר שמוד השדרה של ההתנגדות היהודית בגליל. אכן, כמה נקודות מבוצרות עמדו בתוקף בקרבות ההגנה שלהם גם אם הללו היו קצרות מפרשה ההגנה על יודפת עצמה.

שיטה זאת הצדיקה את עצמה: גל אחר גל של ההתקפה הרומית, שנמשכה כל היום, גודף בסופו בעזרת שמן רותח (קדמו של ההלביור דהיום) ובעזרת חומר חלקלק ששפכו הנצורים על גשרי ה„צניחה”.

עם כשלון ההתקפה הרבתי הרומית האחרונה, הסתיים למעשה שלב הבליקה בהצלחת המגינים. הגם שבשעת ההתקפה האחרונה כמעט והתמוטטה רוחם של ה„בלתי לוחמים” אשר במבצר, ובעיקר רוחן של הנשים.

ד. שלב ההתשה

אולם למרות הצלחותיהם של היהודים בשלב הבליקה, בחרץ גורלם עיי העובדה שמערכת יודפת היתה למעשה מערכת של מתחם בודד נגד המחנה הרומי כולו.

עקב עובדה זאת פעל תהליך ההתשה לרעת המתגוננים, שצמצמם הלכה ופחתה; ולא היה בהישגיהם הטקטיים כדי להקל על כך — להיפך: כל הישג כזה עלה להם באבדות. שעה שהרומאים יכלו לבצע את עבודות המצור אשר נדרשו להם ולהטיל כל פעם כוחות חדשים למערכה — הלכו ונחרבו קשייהם של המתגוננים לתפוס את מלוא היקפו של המתחם; מערכו הדק הלך ונצר שה דליל מיום ליום, ועקב הקרבות הרבים (דווקא בין

פרקי לקח

- (1) המסקנה הראשונה היא: יכולת העמידה הטקטית של מתחם מבודד מוגבלת היא, ובמיוחד נכון הדבר במתחם, שאת מרבית חילי המצב שבו מהנה מיליציה מקומית (וזאת — על אף גבורתם של הלוחמים וכושרם של מפקדיהם). יכולת עמידה זאת של מתחם התגוננות עשויה לרבות אם יהיה המתחם חלק ממערכת הגנה שלמה.

דומה כי בפרשה זאת ניתן לנתר על הציון הבא בראש פריקריהלקה שפרשות הקודמות לגבי חזיונות המותנים בתקופה: כי מחוץ לשוני בטוח ובכוח ההריסה של כל-הנשק, מוצאים אנו בקרב על יודפת את כל הכללים העיקריים של ההתקפה ושל ההגנה על מתחם מבוצר, הימים עד היום הזה. על כן אפשר לקבל את המסקנות הגובעות מפרשה זאת ללא הסתייגות מבחינת רוחק הזמן.

מובן, כי באותה תקופה אין להעלות על הדעת מערכת סקטית של מתחמים המשתפים פעולה ביניהם ע"י שילוב גזרות-אש, ע"י תכנית של מכות-נגד וכדומה. אולם, המבצרים של אותם הזמנים יכלו לסייע זה לזה ברמה אופרטיבית ע"י מיקומם, לפי תכנית כוללת, על צידי ההתקדמות של התוקף — דבר שהיה גורם לפיזור כוחותיו, להגבלת חופש הפעולה שלו ולהקטנת הלחץ המכוון נגד כל מבצר ומבצר לחוד.

מאחר שמתחמי ההתגוננות בגליל מוקמו בהתאם למקריית ההתיישבות, לא היה, למעשה, צורך לחזק הטרפוגרפי, ההנדסי והטקטי של ישוב זה או אחר; האויב יכול היה, איפוא, לרכו, את כל עצמתו נגד כל אחד מהם, ובהכרח נעלו בזה אחר זה.

(2) אולם, גם אילו לא היו ישובי הגליל בגדר מבצרים בודדים להגנה מקומית בלבד, אלא היו מהווים מערכת אופרטיבית מתוכננת — כדוגמת טבעת המבצרים של ארץ יהודה בימי בית שני, או כמערכת ביצוריה-הספר של הביזנטים, או כרשת סירות הצלבנים (שעוד ידובר עליהם) — גם אז לא היתה הצלחת ההתגוננות מובטחת, לא ברמה האופרטיבית ואפילו לא ברמה הטקטית.

פרשת יודפת מאשרת את לקח מערכת אלזיה, והוא: מערך ההתגוננות עצמו — בין שהוא לובש צורה של מבצר בודד, ובין שהוא לובש צורה של שורת מתחמים או ישובים של הגנה מרחבית — הינו אמצעי ביצוע רק לשלבים בעלי התכלית השלילית של קרב ההגנה: שלב הבלימה ושלב ההתשה. האופן, בו השיגו לוחמי יודפת את התכלית הזאת עשוי להיות למופת — אולם, לא היה מי שיקצור את אשר זרעו. כי אין להשיג את התכלית החיובית של אורח-דרך הלחימה ההגנתית (דהיינו, את ביצוע ההתקפה הנגדית) ללא קיום עתודה כללית (דהיינו, כוח-תמרון בלתי-מרוחק), המובדלת מן הדרג הבולם ומעותר דחתי הבלתי-אמצעיות. עתודה כללית זו, תפקידה להוות "חרב" ו"פטיש" שבעבורם ממלאים המתחמים של ההתגוננות (או הישובים המבוצרים של ההגנה המרחבית) את תפקידו של ה"מגן" (דהיינו — קרש קפיצה, בסיס-לוגיסטי, ומקלט) מצד אחד ואת תפקידו של ה"סדן" (דהיינו — משענת מסייעת) מצד שני.

בצדק ראה יוסף בן-מתתיהו בקיום כוח כזה, את הבעיה המרכזית של הגנת הגליל.

(3) בקרב על יודפת מופיע סוג תמרון חדש של אורח

התגוננות, אשר רק במלחמת-העולם הראשונה הוגדר מבחינה תיאורית, ובא לידי שימוש בקנה-מידה רחב: ואז כונה בשם "ההגנה הגמישה".

אולם עיקריה של שיטה זאת שהיא שיטת ההתגוננות של חיל-רגלים בפני תוקף בעל עדיפות גדולה — ובמיוחד בארטיילריה — נקבעו כבר אז. ואלה הם:

● לותר באופן זמני על שטח מסוים של מערך ההתגוננות כדי לחימלט מתוצאות הרעשה-ארטיילרית מכינה;

● להחזיק את המגינים במחסה מוחלט כל-עוד נמשכת הרעשה זאת;

● שעה שהתוקף מפסיק את האש התומכת שלו כדי לאפשר למסתערים להתקרב — לפגוש מסתערים אלה במכה נגדית מרוכזת, כי אז היא הדירקרב בין התוקפים למתגוננים מאוזן, קרב של רגלים מול רגלים.

(4) המערכה על יודפת מראה את החולשה הטקטית מחיובת-המציאות בכל ישוב מבוצר. התכנון הטקטי של מבצר יודפת נקבע לפי המקריית של צורתו הקיימת של הישוב; המתגונן לא היה חופשי לקבוע את היקף מערכו ועומקו. שני אלה הוכתבו לו מראש ע"י צורת בנין העיירה. התוצאה — החוזרת ונשנית לעתים אף היום — היקף המערך היה גדול מדי לעומת עצמתו של הכוח שצריך היה להגן עליו; ואילו "עומק" המערך היה קטן מדי.

(5) פרט נוסף שמן-הדין להדגישו: ההתמודדות על השגת גובה-היחסי שאפינה את כל שלבי הקרב — ובמיוחד את השלב האחרון. העובדה שההשתלטות על המקום הגבוה ביותר של הישוב היתה וזהה עם ההשתלטות של השטח החיוני של המוצב, גובעת מן המבנה המסוים של אותה עיירה, כשגושי הבתים דבר-קיים למדרון והר כפי שבנויים רבים מן הכפרים הערביים בארץ עד היום.

(6) בסופו של דבר מאירה מערכת יודפת באור מסוים גם את אחת הבעיות החוזרות ונשנות עד ימינו: השפעתה של האוכלוסיה הבלתי-לוחמת בתוך מרחב ההגנה המרחבית. מתיאורו של יוסף בן-מתתיהו אפשר ללמוד, כי לא פעם, במצבים טקטיים, לא היתה רוח האוכלוסיה איתנה למדי; מאידך גיסא אפשר ללמוד, בעיקר מנאומי העידוד שלו לחייליו, שהעובדה שהם הגנו על משפחתיהם ובתיהם הגבירה את תנופתם הלוחמת.

נושאי צלב

דוגמה רביעית: מערכת חיטין

מרחב ואקלים כ"מגן" בהגנה תמרונית

סרצ'ני

בו לא חל שינוי במשך השנים המפרידות בין התקופה העתיקה לבין ימי הביניים, (בהם נתרששו הפרשות הבאות) — התחוללו בחברה האירופית תמורות כבירות. במקום קיסריות "עולמיות" בעלות משק מפותח המבוסס על עבודת עבדים, הופיעה שוב כלכלה פרימיטיבית; המבנה המדיני נתפצל ליחידות קטנות — מלכויות ונסיכויות פיאודליות.

טבעי הדבר כי תמורות אלו מצאו את ביטויין במבנה הכללי של הצבאות, במבנם הטקטי ובשיטות הלחימה שלהם. נעלמו הצבאות המקצועיים הגדולים, שהיו מורכבים בראש-דראשונה מחיל-דגלים מאומן וממושמש, צבאות שהיו בנויים כגופים טקטיים ואופרטיביים מאוחדים ואשר נסתייעו — בצורה מחושבת ושיטתית — בחיל-פרשים, חיל-תותחנים וחיל-הגדסה, וניזונו ממערכת לוגיסטית ענפה ויעילה, כפי שטופחה בידי הרומאים.

1. הכוחות המתמודדים

א. צבא האבירים

בכל תקופה עשויה לעמוד בפני עם משימה מדינית-אסטרטגית בעלת ממדים כאלה, שידרכו את יכולתו של גוף-צבאי-מבצע עד גבול אפשרויותיה של התקופה — ויעקרו חולשות רבות, אשר התקיימו עד-אז מחוסר סיבה מדרבנת.

כמשימה מעין זאת — והיא הגדולה באלו שהתייצבו בזמן מן הזמנים בפני צבאות האבירים של אירופה — יש לראות את שרשרת המסעות שכונתה בשם מסע-הצלב, כיבוש א"י ורצועות משלימות של הלבנט, חופה של סוריה וצפון-מערבה של ארם-נהריים, וחזקה בשטחים אלה או במקצתם במשך כמעט 200 שנה, בפני הים האיסלאמי הסובב אותם. הבעיות האופרטיביות והטקטיות הכרוכות בתפקיד אסטרטגי זה — שעלה על כל קנה-מידה שהיה מקובל במלחמותיה של אירופה המערבית והתיכונה באותה תקופה, מלחמות נוסח תגרות-אבירים — גרמו לשכלול יתר של כמה וכמה דפוסיים טקטיים ודרכי-פעולה אר-פרימיטיביים, אכן, לעתים היו אותם דפוסיים ואותם דרכי-

מימי התקופה העתיקה בה התנהלו הקרבות שנותחו עד כה ועד ימי הביניים (בהם נתרששו הפרשות הבאות) — התחוללו בחברה האירופית תמורות כבירות.

במקום קיסריות "עולמיות" בעלות משק מפותח המבוסס על עבודת עבדים, הופיעה שוב כלכלה פרימיטיבית; המבנה המדיני נתפצל ליחידות קטנות — מלכויות ונסיכויות פיאודליות.

טבעי הדבר כי תמורות אלו מצאו את ביטויין במבנה הכללי של הצבאות, במבנם הטקטי ובשיטות הלחימה שלהם.

נעלמו הצבאות המקצועיים הגדולים, שהיו מורכבים בראש-דראשונה מחיל-דגלים מאומן וממושמש, צבאות שהיו בנויים כגופים טקטיים ואופרטיביים מאוחדים ואשר נסתייעו — בצורה מחושבת ושיטתית — בחיל-פרשים, חיל-תותחנים וחיל-הגדסה, וניזונו ממערכת לוגיסטית ענפה ויעילה, כפי שטופחה בידי הרומאים.

נושאי הנשק העיקריים של ארצות אירופה בשנים 900—1300 לספה"ג היו בני שכבה דקה של בעלי-אחוזות שמלאכתם במלחמה (אנשי המעמד הפיאודלי, האבירים). רוב האוכלוסיה לא היה, בימים כתיקונם, גורם במערכת הבטחונית — ותפקידו היחידי היה לקיים אותה כת צבאית.

לרוב היה האביר בעל כושר רב כלוחם בודד. כושר זה עוד הוגבר בהופיעו כמעט-תמיד רכוב ומוגן ע"י שריון כבד. אמנם, מלוחמים-פרטים אלה אי-אפשר היה ליצור — לא בזמן שלום ולא בזמן מלחמה — גופים לוחמים, מגובשים, ממושמצים ומאוחדים בתוכן-נותיהם הטקטיות, שהיו מסוגלים למאמץ ממושך ותמי-נית. מסגרות הארגון הפנימיות של צבאות האבירים היו, איפוא — בהתאם לרוחה הכללי של התקופה בצבאות הנצרות והאיסלאם כאחד — פרי המקרה, ועל-פירוב היו תוצאה של אלתור.

אולם, דבר אחד היה בטוח: הטכניקה הצבאית אשר

ב. צבא האימלאם

לאחר שהתפרקה קיסרות הכליפים, יורשי מוחמד, מילא את חלל מערב אסיה וצפון אפריקה — מהודו ועד לחופי הים-השחור, מן החורום ועד למרוקו — ממש עשרות מדינות מוסלמיות, בינוניות וקטנות. בקרב מדינות אלה היו שעלו ברמתן מבחינה כלכלית ובשטחים מדעיים טכניים — ולעתים אף מבחינה מדינית — על מדינות הנוצרים של אירופה באותה תקופה. דבר זה התבטא אף במכשיר הצבאי שלהן בכל השטחים.

מבחינת המבנה הכללי וההרכב הפנימי היה אמנם דמיון-מה בין צבאות הנוצרים וצבאות האימלאם. גם באחרונם היה קיים גרעין של אבירות רכובה ומשרתיה, אולם נראה כי רב יותר מאשר במערב היה בהם חלקם של חיילי מקצוע שכירים, ובאופן כזה היו לצבאות האימלאם דפוסים קבועים מסויימים גם בימי שלום; כן היו מצויים בקרבם באותה תקופה גם מפקדים בעלי-ניסיון ובעל-תחבולה. המסורת הצבאית שלהם היתה, כאמור, עשירה ובעלת שורשים ניכרים לבסוף עלה במקרים מסויימים המכשיר הצבאי של מדינות איסלאם שונות בכוחו על זה של הצלבנים.

דפוסי היסוד של צבאות המזרח ועיקרי דרכי לחימתם — מקורם היה נעוץ עוד בתקופה העתיקה. באותה מכוונה-צבאית אשר הוקמה ע"י האומה המרכזית של המזרח התיכון, הפרתים — ואחריהם ע"י המדינה הפרסית-החדשה, הסאסאנית — והיא אשר שימשה ברבות הימים כדוגמה לערבים, לתורכים, ואף למונגולים המאוחרים.

צבאות מזרח אלה בביטויים המובהק, היו בראש-דא — שונה צבאות-פרשים, בעלי נידות אופרטיבית וטקטית רבה. אולם לרוב היו הפרשים מסויגים לשני „חיילות“ משנה, לפי חימושם ותפקידיהם הטקטיים: הפרשים הקלים — אלה הקשתיים-הרכובים, הבלתי משוריינים שהיה בכוחם לזעזע את האויב ולהתישו ע"י הטרידות בלתי-פוסקות של ירית חצים מהדגיסא, ושל „תמרון-מניעה“ — התחמקות מהתנגשות ישירה — מאידגיסא; ולעומתם — הפרשים הכבדים, המשוריינים, מצוידים ברמחים ובחרבות, הוא חיליה-הסתערות המכרעת, הקוצר את פירות ההטרדה וההתשה הקודמות שנעשו ע"י הקשתים. בהשתמשם בחיילות אלו ובדרכי-קרב אלו יש וגרמו צבאות המזרח מפלות כבדות אף לרומאים. הכוחות הצבאיים של המדינות הערביות-תורכיות שגבלו במדינות הצלבנים (במצרים, בסוריה, בארם-נהריק) אף-הם הורו בנויים, ביסודם, לפי הדוגמה הזאת.

פעולה מצויים, בגרעיניהם, במלחמות הנ"ל הקדמוניות יותר.

השיפור הטקטי העיקרי הל בשטח של פיתוח חיילות, ושיתוף הפעולה ביניהם. האפשרויות לארגן ולהפעיל חיל-רגלים הצטמצמו בשדות הקרב האירופיים, מסיבות חברתיות שאין לנתחן כאן, למקרים בודדים ביחס. החיל שהיה מקובל שם באר תה תקופה היא צבא-פרשים-אבירי סהור. תנאי הוידה המזרחית ואופיו של האויב (ריבוי כוחות פרשים-קשתים קלים) חייבו כי בצד חיל-הפרשים הצלבני הכבד יהיה מצוי חיל-רגלים — בין אם נושא נשקיקר ובין אם נושא כלי-יריה (קשת קלע ובליסטרת-ידי, או „ארבלט“ בלעז). חיל שיהווה — דבר שראינו במבנה הטקטי של הצבא הפרסי, המקדוני והרומאי — משענת הגנתית לחיל-הפרשים-הכבד, הוא חיל ההלם והתמרון חיל-רגלים זה, הנערך בפלגנה והפרשים באגפיו — או במרובע פתוח גדול שהפרשים מגיחים ממנו — ממלא אותו תפקיד אשר ממלא אות עוצבות הרגלים, יחידות החרצ"מ והניס בשביל חיל-השריון של היום: הוא מבטיח ומפלס-דרך בשטח קשה, יוצר „נמל-טנקים“ ומהווה זניקה בעת הקרב.

התנאים הטופוגרפיים, האקלימיים ואופיו של האויב בוידה המזרחית, חייבו איפוא את צבא האבירים להוסיף לכוח ההלם התוקפני משענת הגנתית ברמה הטקטית. במקביל לכך, חייבו התנאים האסטרטגיים של המדינה הצלבנית שילוב בין זרוע ההתקפה לבין זרוע הגנה ברמה האופרטיבית: מערכת מבצרים אשר התי-פתחה, אמנם, מנקודות-מוצא שונות (הבטחת שליטתו של השליט הפיאודלי המקומי, החזקה בנמלי-החוף, הבטחת דרך הצליינים, הגורת-מגן כלפי מעוז מוסלמי מסויים, פיקוח על דרכי-מסחר), אך נראה שבסופו של דבר שאפו להשיג באמצעותה שיטתיות בהגנה-כל-ארצית, שתדמה לזו שנסתמנה באחדות מארצות אירופה (ביחוד תחת שלטון שושלות גורמניות), מערכת היוצרת מרחב והמעניקה חופש-פעולה לכוחות-השדה הניידים.

כמובן, למרות כל השיפורים האלה, לא היתה המדינה הצלבנית מסוגלת להתגבר על מספר מגרעות האופייניות לצבא אבירים בכלל ולצבא הצלבני בפרט, והן: הפירוד הפנימי, מיעוט מסגרות-הקבע הצבאיות, ליקויים חמורים במנהלה ובמשמעת, מגרעת נוספת היתה בחימוש הבלתי-מתאים לתנאי האקלים של הזירה, אשר נשא החיל העיקרי, חיל-הפרשים-הכבד: השריון של האביר ושל סוסו, לא זו בלבד שהכבדו (במיוחד בחודשי הקיץ החמים), אלא שאף הגבילו את ניידותם הן של הפרט והן של הגוף-הלוחם כולו.

גייסותיה ב"דרך-המדבר" המקשרת — קהיד-דמשק-חאלב-
מוצול — ולכן מאמץ-עיקרי אופרטיבי נגד מדינות הצל-
בנים בכל מקום שתחפוץ.

בד בבד עם תמורה זו במעמדו הגביד צלאח-אדין את
פעולות-האיבה נגד מלכות ירושלים ושילב מהלכים צבאיים
במלחמה פוליטית, בנצלו את המריבות-הפנימיות של הנ-
סיכים הפיאודליים הצלבניים.

בשנת 1187, לאחר תקופה של דלדול בוריתם ה"עליה"
למדינת הצלבנים, החמירו מריבות פנימיות אלה הלוח
והחמר. עתה ראה צלאח-אדין את הזמן כשד למכת הכ-
רעה. את צבאו — שעצמתו לפי הערכות שונות, היתה
בין 40 ל-60 אלף איש (מהם כ-10,000 איש חיל-פרשים-
כבד, והשאר חיל-פרשים-קל ורגלים) — ריכוז בבניאס.
משם עבר (ביום 1 ביולי) את הירדן, קרוב למוצאז מים
כנרת. חלק מצבאו התקדם אל העיר טבריה, כבשה בנקל
וצר על הטירה שבעיר; ואילו החלק האחר עלה אל כפר-
סבת וחנה שם.

ניתן למצוא דמיון בין מגמתו האופרטיבית לזו של
אספסיאנוס (אם כי בכיוון הפוך): לבתר את הגליל משומ-
רון ויהודה ע"י השתלטות על אחד הצירים הקבועים האנ-
פרטיביים של א"י — טבריה, עכנ.

נוכח סכנה חמורה זאת עשה מלך ירושלים מאמץ
יוצא-דופן להכיל לריכוז כוחות. מאמץ זה הפך את התפיסה
האסטרטגית היסודית עליה הושתתה מלכותו: הוא כמעט
והריק את כל המבצרים שבדרום המלכות ובצפונה מחי-
לות-המבצב שבהם (בירושלים לא נשארו אלא 2 אבירים
בלבד). כתוצאה מכך עלה בידיו לרכז צבא של 20—25
אלף איש, אשר נחכנס לבסוף בציפורי. צבא זה מנה לא
יותר מ-1200—2000 אבירים-משוריינים, 15,000 (אולי עד
20,000) רגלים, אלפים מעטים פרשים-קלים שנקראו תור-
כופולים שצידם ואורח-ליחיתם כשל הקבאלריה-הקלה
נוסח המזרח (יתכן כי רבים מהם היו מוסלמים — עלי-
יש וביטלה הנאמנות המסופקת שלהם את יתרונותיהם
הטקטיים). קיימות כמה הערכות שונות המקטינות, או
מגדילות את עצמתם של שני הצדדים, או של אחד מהם.
לגבי כך — כאשר לגבי כמה וכמה עדויות והערכות
סותרות של בחינות היסטוריות אחדות בפרשת חיסין —
אינן ביכולתה של סקירה זו לפסוק הלכות.

3. הקרקע

בין שני הצבאות הפרידו כ-30 ק"מ של שטח שומם.
ללא מקורות מים, שבו-הוליכה בקעה ארוכה ממערב
למזרח, בין שני רכסי גבעות.

אשר לארגון הטקטי, נראה כי היה קיים ודאי מבנה
מסוים, ופחות-ארוחת קבוע, ליחידות קטנות ובינוניות,
ואילו גושי-גייסות גדולים יותר היו מתהווים מדי פעם
מיחידות ומגופי-משנה כאלה.

2. הרקע האופרטיבי

מלכות ירושלים הצלבנית והנסיכויות שהשתרעו צפונה
ממנה — טריפולי, אנטיוכיה (ועד ל-1144, גם רוזנות
אדסה) — התגבשו ב-88 השנים שעברו מאז כיבוש יר-
שלים ב-1099 ועד למערכת חיסין. שלוש חולשותיהן העיק-
ריות היו: א) רפיון מדי-ני-פנימי והיעדר
שלטון מרכזי של-מש. ב) חוסר עומק או-
פריטיבי כשמדינות הצלבנים מהוות רצועה ארוכה בת
800 ק"מ, שרוחבה מקילומטרים מעטים ועד למכסימום
של 120 ק"מ (מבלי להביא בחשבון את אדסה), וברוב
המקומות — 40—80 ק"מ. ג) תלות בורית בלתי-
פוסקת של כוח-אדם וכספים מבחוץ.

לעומת חולשות אלו היו למדינות הצלבנים שלושה
מקורות כוח: א) הפירוד ששרר בעולם המוס-
למי. ב) רשת המבצרים הצלבניים, שהש-
תרעה מאנטיוכיה בצפון עד אילת בדרום. בתוך מלכות
ירושלים ניתן היה, בתקופה המדוברת, להבחין בשלו-
שה מערכים: 1) בגבול המדבר; 2. ברכסי ההרים של
שומרון ויהודה; 3. בחוף) שחסמו את כל צירי הפלישה
האפשריים והגנו על הנמלים — אלה ה"ריאות" לגשימתה
של מדינת הצלבנים. ג) אסטרטגיה דפנסיבית,
אשר הבעיה העיקרית שעמדה בפניה היתה חלוקתם החס-
רנית של הכוחות המצומצמים בין מערכת הביצורים לבין
עתודה ניידת מתמרנת, שלפי התנאים האופרטיביים היה
הכרח לקיימה — אלא שבמציאות היו נאלצים לקבצה
ולאספה מדי-פעם, עם בוא שעת-חידום.

קיצה של מלכות ירושלים חייב היה לבוא כאשר הלכו
גורמי החולשה והגיעו לשיאם, בעוד גורמי הכוח מת-
בטלים בזה אחר זה. שעה זו באה כאשר החל תהליך של
ליכוד מדיני בעולם האיסלאם (רק 55 שנים לאחר כיבוש
ירושלים ע"י הנוצרים — עת התאחדו תחת שלטון אחד
נסיכויות חאלב, מוצול ודמשק). תהליך זה הגיע לפס-
גת עם איחודן של שתי המדינות העיקריות — מצרים
ומצוריה (שכללה את צפון ארם-נהריים) — תחת שלטונו
של אחד המצביאים המדינאים הגדולים של האיסלאם,
צלאח-אדין. משנת 1183 נמצאה מלכות ירושלים (לאחר
שהשטחים המוסלמיים שבצפון נכנעו בפני צלאח-אדין)
בצבת אסטרטגית של הקיסרות האיסלאמית החדשה,
שהקיפה אותה מכל עבר. קיסרות זו יכולה היתה להעביר

4. אפשרויות פתוחות למתגונן

האסטרטגית ע"י מהלך אופרטיבי תוקפני. כפיתוי לקבלת אפשרות זאת שימש מצבו של צבא צלאח אדין, שים הכנרת היה בעורפו — שכן כך נראה היה סיכויי למהלומה מוצלחת ומכרעת כלפיו. גורם משפיע נוסף היה נעוץ בפסיכולוגיה המיוחדת של האבירים, אשר שאפו להציל את משפחתו של ריימונד, רוון טריפולי (ונסיך הגליל בממלכת ירושלים) שהיתה נצורה בטירת טבריה.

לעומת אלה, היה נימוק נכבד נגד נקיטת קו תוקפני, אשר נבע מן הצורך במסע-התקרבות ארוך, על-פני שטח שומם, בחום הקיץ, ללא הספקת מים תקינה, אולם האבירים, לפי טיבם, אינם מחשיבים יתר-עלה-מידה גורמי מנהלה והספקה, ומכל-מקום, לאחר ויכוח ממושך אשר רבו בו ההיסוסים, ציוה מלך הצלבנים על התקדמות הצד אשר מבחינה אסטרטגית היה המת-גונן, בחר, איפוא, בצעד אופרטיבי תוקפני — בתנאים הגרועים ביותר בשבילו.

5. אפשרויות פתוחות לתוקף

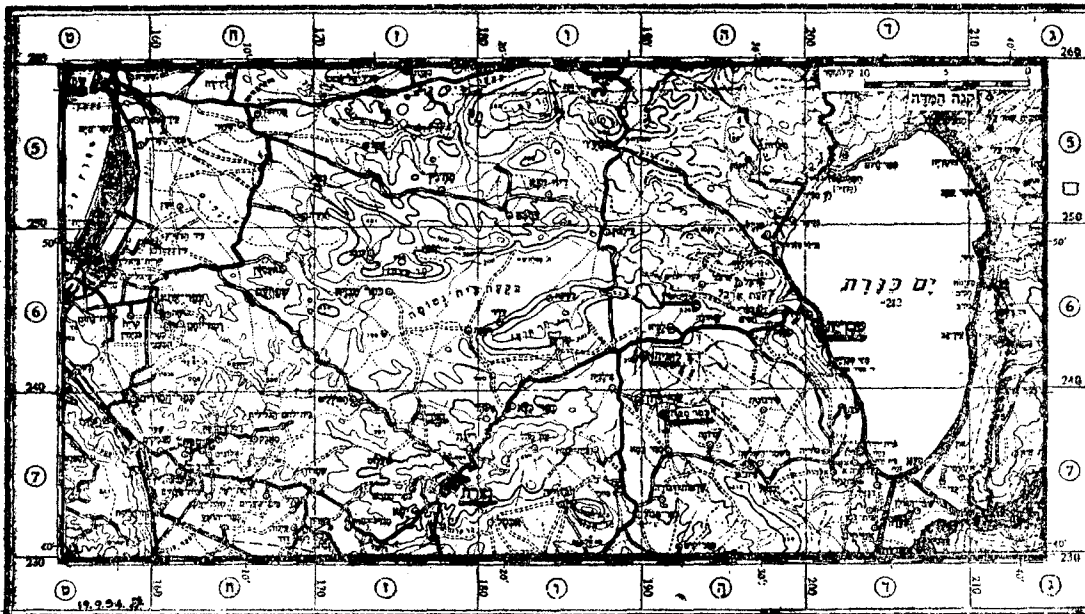
בפני הפיקוד המוסלמי עמדו האפשרויות הבאות:
א. לנצל את היתרון המספרי המכריע אשר לרשותו: לתקוף את האויב במקום ריכוזו בכוח העיקרי ולהשאיר בסביבות טבריה את הכוחות הדרד-שים לטבעת-הכיתור בלבד. מהלך מעניין זה מוצג,

בפני הצלבנים — הצד המתגונן מבחינה אסטרטגית — עמדו שתי אפשרויות: א) לנקוט דרך-פעולה אופרטיבית, אשר יתאים לאותה מתכונת אסטרטגית שבכוונה ניתן היה עוד לממלכה הצלבנית להוסיף ולהתקיים (ואשר דוגמאות לה היו מצויות אף בכמה מצבים בעבר, בהם הצליחה להתחזק מעמד); היינו: לבלום את התקפת האויב ע"י מערכת המבצרים, ולפתוח בהתקפת-נגד כאשר יושלם תהליך הבלימה ותתקדם התשת האויב.

מבצר טבריה, אפשר שהיה בכוחו להחזיק-מעמד זמן ידוע בפני צבאו של צלאח-אדין, ולו גם תיפול טירת-טבריה, לא תהיה הצלחה זו אלא בעלת ערך מוגבל, שכן מצפון-מערב ומדרום-מערב לה נמצאו שני מבצרים חוקים נוספים. אם יועמד אז שוב צבא האיסלאם בפני הצורך להתגבר על מבצר אחר מבצר, כי אז נפתח פתח לתהליך התשתו — ולמעבר היוזמה לידי הצלבנים.

האפשרות האחת שהיתה קיימת, איפוא, היא מעבר למצבים של הגנה אופרטיבית, דבר שלפי בעלי הערכה כזאת היה הולם את המצב האסטרטגי ואת יחסי הכוחות — שיגור חלק ניכר של הצבא לחייוקם של חילות-המצב שבמבצרים, אשר הוקטנו כנ"ל, והשארת „אגרוף” נייד מצומצם לפיתוח היוזמה-הנגדית ברגע המת-אים.

(ב) האפשרות השניה היתה לפתור את בעיית ההגנה

המסגרת הגאוגרפית של מסע חיטין

לכאורה, את מתנהו של צלאח־אדין ממצבו המסוכן — כשהכנרת בעורפו והמחנה הצלבני ממולו.

אולם הפיקוד המוסלמי ראה, כנראה, את הגורמים, אשר בתנאים הנתונים עלולים היו להשפיע השפעה של־לית על מהלך תוקפני מעיק־זה — גורמים, שהפיקוד הצלבני התעלם מהם: (1) התרחקות מבסיס־האספקה ו"מתיחת" העורק הלוגיסטי; (2) מסע התקרבות בשטח שומם וגבעי; (3) ויתכן כי הובאה בחשבון גם האפשרות, כי לנוכח התקדמות מוסלמית יבצעו הצלבנים "תמרון מניעה" ויסוגו אל מבצר עכו — ואזי תמצא עצמה השדרה המוסלמית המתקדמת אל עבר ציפורי כשהיא נתונה בסבעת המבצרים הגדולים, כאוכב־אל־האווה, צפת, מונט־פורט ועוד, על כל אפשרויות ההטרדה והאיום הסמוכות במצב זה.

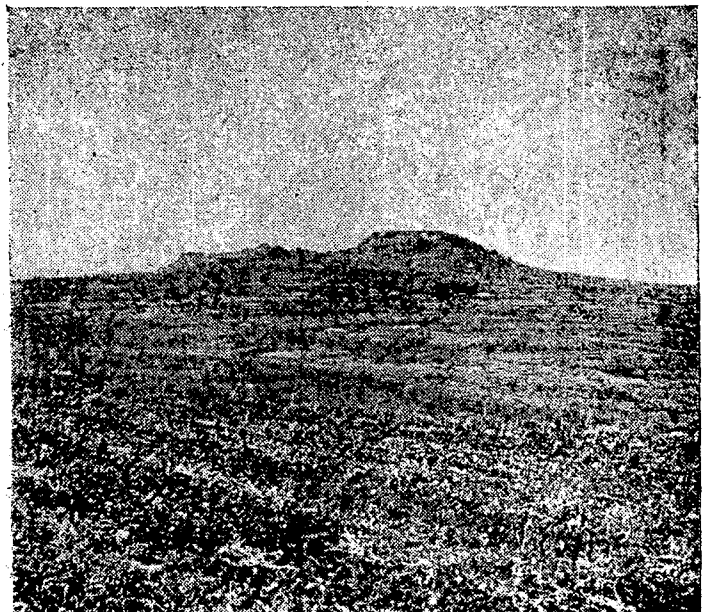
ב. צלאח־אדין ומסהו שקלו, כנראה, את יתרונות היריב ואת חולשותיו. לקח קרבות קודמים רבים הורה כי עדי־פותם הטקטית של הצלבנים היתה מותנית בשיתוף־פעולה יעיל בין חיל־הרגלים לבין חיל־הפרשים־הכבד. כל עוד היתה חיל־הרגלים (על שתי צורות הופעתו וסיועו: "אש" הקשתים והארבלטרים — וחומת החניתות ה"פ־ל־נגית") גורם מאבטח או ציר־משען לפרשים־המשור־רינים, היו אלה מוגנים בפני פעולות ההטרדה של הקשתים־הרכובים המוסלמים. וכל־עוד נשען חיל־הפר־שים־הכבד הצלבני על משענת כזאת, לא היו לרוב, המוס־

למים מעיזים להפעיל נגדו את כוח־המחץ המשורי־ן של ה־ם. מאידך־גיסא, לעומת הערכתו את העצמה־הטק־טית של צבא הצלבנים כל עוד שקויים בתוכו שיתוף פעולה בין־חילי מן הסוג הנ"ל — ראה הפיקוד המוסלמי את נקודות החולשה של יריבו בתחומי התכנון, השיקול, המנהלה והאספקה.

האפשרות השניה שעמדה, איפוא, בפני הפיקוד המוס־למי, היתה לנקוט פתרון אשר יבטל, או יחליש, את יתרונות האויב, ויבליס הבלסת־יתר את חולשותיו: פתרון אשר יטיל על היריב את עול מסע ההתקרבות המבוצע בחום בשטח שומם וללא מים — פתרון, העשוי במיוחד כדי ליטול מכושרו־הקרבי של חיל־הרגלים הצל־בני ומיכולתו שלו לסייע לפרשים־הכבדים.

פתרון מעין זה צריך היה להתבסס על התנחה, כי היערכותו הקיימת של הצבא המוסלמי הצר על סירת טבריה והחונה בכפר־סבת, תשמש פיתוי לאויב ותמשכנו להתקפה.

נמצא, כי התוקף מבחינה אסטרטגית (צבא צלאח־אדין) החל נוקט עתה הגנה אופרטיבית בהש־תמשו בשטח אשר בינו לבין כבמדחב־תמרון־הגנתי, כדי לבצע את משימתו בשיטה התמרונית — ועם זאת שמר לעצמו לעת־פצוא את נשק ההתקפה הטק־טית.

קרני חיטין

מימין — תצלום שנעשה מכיוון דרום
משמאל — תצלום שנעשה מכיוון צפון

והאבק, וכן ע"י חוסר המים, מאחר שלא נעשו שום סי-
דורים לאספקתם בזמן המסע.

ההשפעה הבולמת של גורמים אלה הוגברה ע"י פלגות
הקשתים-הרכובים הנ"ל של צלאח-אדין. הכפרים היו
שרופים עוד מקודם ובורות המים חובלו. עתה החלו מנ-
היתים על האויב מספר מכות-הטרדה. הראשונה נגד
החלוץ הצלבני, השנייה נגד המאסף, ולבסוף השלישית נגד
הגוף-העיקרי. פלגות הטרדה אלה הכריחו מדי-פעם את
הצבא הצלבני להתפרס, אילצו את הרגלים לתפוס עמ-
דות-הגנה וגידרו את הקבלריה האבירית להסתערות. אולם
הסתערויות אלו לא היו אלא "מכות באויר" כשהפלגות
המסרדות מתחמקות מהתנקשות ישירה.

אל מקום חנייתו של צלאח-אדין הגיעה, לפי אחד
התיאורים, הידיעה על כיוון תנועתו של החיל הצלבני,
ועל-כן העביר את צבאו שחנה בכפר-סבת אל בקעת
חיסין — מהלך קילומטרים ספורים בלבד.

קיימות נוסחאות שונות באשר למקום אליו הגיעו
הצלבנים עד לערב אותו יום. אולם, כנראה, שבמשך
יום-מסע אחד עבר הצבא הצלבני 17—19 ק"מ, עד לוביה
(או לפי תיאור אחר כ-20—22 ק"מ, עד לקרבת קרני-
חיסין), וחנה שם — מותש מן ההטרדות, מקשיי המסע
ומן המחסור במים. במשך הלילה הנחיתו הקשתים-הרכ-
בים המוסלמים על המחנה הצלבני מסר בלתי-פוסק של
חצים.

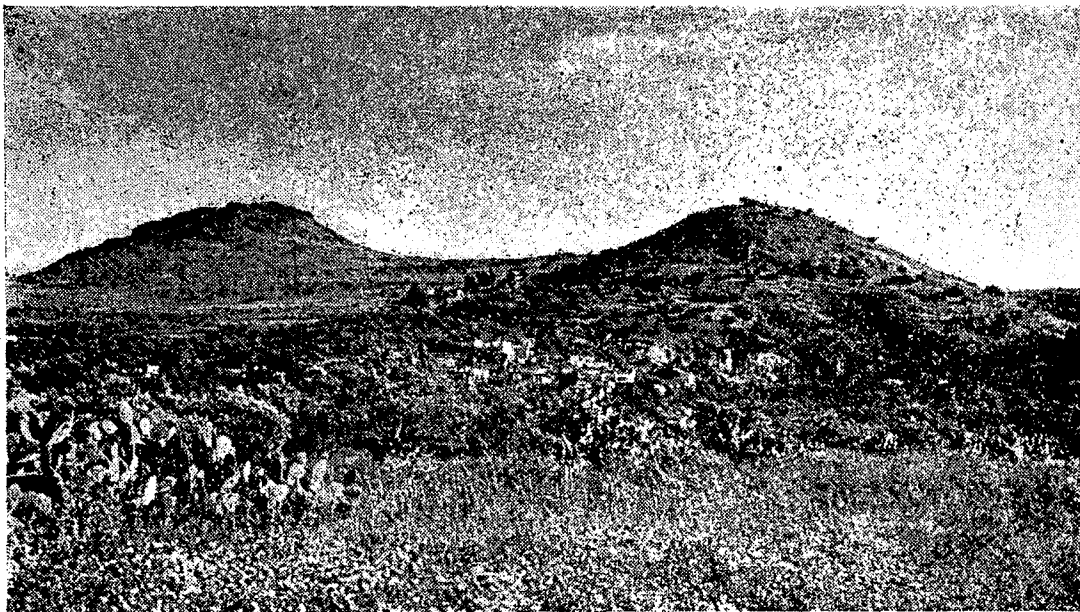
ב-3 ביולי 1187 נעו הצלבנים מציפורי לעבר מורה
בשדרה אחת. מן התיאורים השונים מתקבלת תמונת המסע
דלקמן: חיל-הפרשים-הכבד וחיל-הרגלים מחולקים בין
החלוץ, הגוף-העיקרי והמאסף — ואילו חיל-הפרשים-הקל,
ידוע במפורש כי היה מצוי עם המאסף, הגם שיתכן כי
שותף גם בחלוץ ואולי אף בגוף העיקרי.

השדרה הצלבנית אף לא ניסתה להתעות את האויב
באשר לכיוון התקדמותה, אלא נעה במרוכז, על ציר
אחד: קו תנועה זה עבר, החל ממרחק-מה דרומה מכפר
תורען שבימינו, במקביל לכביש נצרת-טבריה דהיום,
או הודהה אתו.

כאן נתרחש, כנראה, התהליך דלקמן: משעברה
השדרה הצלבנית כברת דרך, החלו מציקות לה טלגות
של חיל-הפרשים-הקל המוסלמי, אשר מאז ועד תום המסע
לא חדלו מלוותה. טיבם והרכבם של הכוחות הצלבניים
לא איפשרו להם, לפי מצב דברים זה, אלא להדוף את
התקפות-ההטרדה של האויב ולא היה ביכולתם להחדיר
פלגות-סיור משלהם דרך מסך-נע זה של פרשים-קשתים
תורכיים, כדי לברר היכן מרוכזים כוחות-המחץ העיקריים
של יריבם.

ב. שלב הבלימה במרחב התמרון ההגנתי

מלכתחילה הואש קצב המסע של הצלבנים ע"י החום

ג. שלב ההתשה

התיאור המתקבל כאן ממקורות שונים — ולעתים אף סותרים — הוא כדלקמן:

למחרת היום, ב־4 ביולי, לאחר ליל צמא וחוס ללא מנוחה, שינה, כנראה, הפיקוד הצלבני את כיוון מסעו (אשר כיוון מקודם אל טבריה), במגמה — כדבר הדוחף ביותר — להגיע למקור המים הקרוב ביותר. לפיכך החל נע צפונה כדי להגיע אל מקור מים אשר היה, כנראה, בסביבה. בינתיים הגביר צלאח־אדין את הכוחות המס־רידים עד שהפכו לטבעת שהלכה ונסגרה מסביב לצבא הצלבני. כן הספיק במשך הלילה הקודם לשגר לפלגות אלה „שירת תחמושת“ — 70 גמלים טעוני חצים.

כאשר התקרבה השדרה הצלבנית אל קרני־חיסין, הור סיפו פלגות ההטרדה לפעול בהתנפלויות־ירי נוסח „פגע וברח“ ויתכן כי אן, או עוד בלילה, הציתו את הצמחיה היבשה — וע״י כך הקיפו את האויב בטבעת תבערה נוסף על טבעת ירי־החצים. אותה שעה ערך צלאח־אדין את חיל־הפרשים־הכבד שלו סמוך יותר אל סביבת קרני־חיסין. אשר לצבא־הצלבנים: הרגלים החלו לסגת במעלה הגבעה כשהם זונחים את חיל־הפרשים־הכבד. מבנה השדרה הצלבנית, שעד עתה החזיק מעמד, נשבר — יציבותו הטקטית נתחסלה עם הפרתם של הקשר וההבטחה־ההדדית שבין חיל־פרשים לחיל־רגלים.

ד. שלב ההתקפה הנגרית

כתוצאה ממאמצי מפקדיו חזר חיל־הרגלים הצלבני והתרכז במדרונה של גבעת קרני־חיסין; בו בזמן ניצב

פרקי לקח

בפרשת חיסין, כבפרשת יודפת, אין צורך להאריך בציון החזיונות המותנים בתקופה. מערכה זו מעידה, אמנם, על טיבו ומגבלותיו של נשק התקופה וכן על חולי־שותיו הארגוניות המיוחדות של צבא האבירים; אולם, בראש־דראשונה, מבליטה היא את עקרונות ההגנה התמ־רונית היפים לכל תקופה:

א. גם כאן, בדומה למערכת אלזיה, הצד שהוא המת־גונן מבחינה אופרטיבית מאבד את היומה בשל מהלך תוקפני טקסי בלתי־מחושב ובלתי־מתאים למצב הנתון. ואילו התוקף מבחינה אופרטיבית — שומר את היומה בידו, ומשיג את המגמה האופנס־בית שלו ע״י פתרון טקטי הגנתי. אין התוקף סומך כאן באופן עיוור על עדיפותו המספרית. תחת זאת הוא

חיל־הפרשים בשכנות, כנראה במורדות הדרום־מזרחיים. אותה שעה כבר איבד זה האחרון היבנה מכורש־ניידותו ומכוח־המחץ שלו, מאחר שחלק גדול מסוסי נפגע ע״י ירי הקשתים, אשר כוון במיוחד נגדם. או כשל מצמא. משנשבר הכוח הצלבני לשני חלקים אשר לא עוד גילו יכולת לשתף־פעולה ביניהם, ואשר חדלו להוות גוף טקטי אורגני, הנחית צלאח־אדין את ההתקפה הנגרית. מתקבל על הדעת כי חיל־הפרשים־הכבד שלו הוא שהסתער על הרגלים, בעוד הקשתים־הרכובים סוגרים את הטבעת סביב האבירים והופכים אותה לעניבות־חנק. כשאין חיל־הפרשים־הכבד בא לחלצם — הולכים הרגלים ונשמדים בהדרגה. ואילו חיל־הפרשים עצמו — מאחר שנישל ממנו חיפוי־ה„אש“ של הרגלים שלו ומאחר שנישל כושר תנועתו — הריהו נתון במצב אשר בימינו ניתן להשוותו עם זה של שריון ללא תמיכת הרצ״מ ונשק ג״ט — וללא דלק.

עם השמדתו הגמורה של הצבא הצלבני, אשר רק מעטים מאנשיו הצליחו להימלט, קצר צלאח־אדין במה־רות הבזק את הפירות האופרטיביים והאסטרטגיים של התבוסה הטקטית המכרעת של אויביו.

מערכת המבצרים הצלבניים נשארה ללא עתודה ניידת וכמעט ללא חילות־מצב; עתה החלה מתמוטטת כליל. טבריה נכנעה ב־5 ביולי, עכו ב־10 בו. אשקלון ב־4 בספר־טמבר וירושלים ב־8 באוקטובר. מכל מלכות ירושלים לא נשארו אלא צור ונמלה. צפת וכאוכ־אל־האזה הוסיפו להחזיק מעמד במשך שנה.

מבטיח את נצחונו כבוש־ו את האויב להתקפה. צלאח־אדין, בהקפידו בכונה־תחילה על היערכות אופרטיבית כזו אשר לכאורה עלולה לסכנו (בהתאם לתחבולה הטקטית־הפסיכולוגית „נא היכנסו“) — פיתה את הצלבנים למנוע מעצמם שימוש במשענת הדפנסיבית האופרטיבית שלהם — הלוא היא מערכת המבצרים — אשר רק בה היה כדי לאפשר את נקיטת עקרון ה„תמרון־הנייד“ בשלמותו. ואילו כתוצאה מכך שצלאח־אדין עצמו הש־תמש בשיטה של הגנה תמרונית, התפתח מצב בו נשללה מאויבו משענתו הדפנסיבית הטקטית — הלוא היא בסיס חיל־הרגלים — אשר בו בלבד היה כדי לאפשר את הצלחת פעולתו של חיל־ההלם הצלבני, הפרשים־האבירים.

ב. צבא צלאח־אדין נקט את שיטת ההגנה התמרונית

ה. כן מדגימה מערכת חיסון את העקרונות של חס-
כון-כוחות ושל חלוקת-תפקידים נכונה
בהגנה תמרונית. עקרונות אלה — אף-הם לא השתנו מאז
ועד ימינו.

כוחות קלים, שעיקר תכונתם ניידות ועצמת-אש
(או — הקשתים הרכובים, היום — הקבלריה-הממוכנת:
גיפים, חצאי-זחלים, משוריינים, טנקים קלים ותותח-
סער), בסיוע מטוסי-קרב — להם תפקיד ההטרדה בשלב-
הבלימה, ואילו כוח המחץ הכבד (או — חיל-הפר-
שים-המשוריינים, היום — עוצבות-השריון של הטנקים-הברי-
טניים ועוצבות-הרגלים בסיוע מרכזו של ארטילריה,
שריון ואויריה) נשאר — בשלב הבלימה — בעתודה
בעומק, להתקפת-נגד או לאיום על היריב בהתערבות-
כוח, הכל לפי צרכי המצב.

על חלוקת-תפקידים זו, ועל חסכון השימוש בסוגי-
הכוחות השונים מבחינת גורם-הזמן וכושר תנועתם, הקפיד
הפיקוד המוסלמי הקפדה למופת.

ביום הראשון למסע הצלבנים לעבר טבריה (השייך
כולו לשלב הבלימה) הופעלו, כנראה, רק יחידות מועטות-
ביחס של הכוחות הקלים המוסלמים למטרות הס-
דה, ועליהם בלבד הוטל העול של תנועה בלתי-
פוסקת במרחב השומם של התמרון ההגנתי. עצמתו המ-
צומצמת של הכוח המופעל הקלה גם על קיומו של כושר
הפעולה הרצוף שלו וגם על אספקת תחמושת.

בהמשכו של שלב הבלימה (בלילה שבין שני הימים,
וביום השני) כשהתוקף התקרב כבר להיערכות העיקרית
של המתגונן, הוגברו הכוחות-הקלים המטרידים, ואילו
חיל-המחץ-הכבד הוחזק באזור ההיערכות שבסביבות
טבריה; וכאשר הובא (כנראה בבוקרו של היום השני)
לקרבת מקום-הקרב הצפוי, היה עליו לעבור מסע התקר-
בות קצר בלבד לקרני-חיסון — הודות לכך, הגיע לשלב
המכריע כשהוא שלם ורענן.

ו. שני חזיונות נוספים — הכרוכים כיום בבחינות
שונות של הפעלת כוחות שריון — הודגמו במהלכה של
מערכת חיסון, האחד — הצורך בשיתוף הדוק בין
שריון-כבד לבין החיילות המסייעים לו, והשני — החלות
של השריון הכבד במקורות הגיידות שלו: אז — מים
לסוסי, והיום — דלק ובדק למנועיו. בהישבר החוליה של
שיתוף-הפעולה טקטי עם החיילות המסייעים — נשלל מחיל-
המחץ-הכבד, כאן כעתה, סיכויי המלא לניצול
האפשרויות הטקטיות הגלומות בו, ויש שאף נגזר גורלו
בשדה-הקרב, וכן, כאשר נסתם צינור אספקתם החיונית
עלולים הטנקים הכבדים של ימינו, כמו הפרשים הכבדים
דאז, להפוך לחסרי יכולת-קרב ולגרזאיות ללא-תועלת.

כשהוא עצמו פועל בשטח האויב, בכך מנע במערכה זו
את הופעתם של שני אמצעים, האופייניים בדרך-כלל
לשלב הבלימה בשיטת התגוננות זו: תמרון "הימנ-
עות", הכרוך בויתור על שטח של המתגונן (במקרה זה
חדר המתגונן לשטחו של התוקף ובו ערך נסיגה) —
והשארית נקודות משען מבודדות בעורף האויב
המתקדם ובעיקר באגפי התקדמותו, לתכלית "תיעולו"
לאפיק הרצוי.

ג. מערכת הבלימה של הצבא המוסלמי נשענה בעיקר
על גורמים אוביקטיביים: מרחב, אקלים ותנאים לוגיס-
טיים.

שני הגורמים הראשונים קשורים עם הגורם השלישי
ע"י השפעת-גומלין הדוקה. לצבא שמבנהו המנהלתי ואר-
גונו הלוגיסטי לקויים, כצבא הצלבנים, די היה במרחב
„חורף" באורך של 25—30 ק"מ בלבד כדי לשמש גורם
לבלימתו.

אכן, ככל שעולות ניידותם ויכולת-הלוגיסטית של
צבאות, כן גדלים הממדים של אותם הגורמים האוביקטי-
ביים — עומקו של מרחב-התמרון וריבוי המכשולים הסב-
עים הנדרשים כדי שיהיה בהם כדי להשפיע השפעה-
בולמת.

מרחב, אקלים ותנאים-לוגיסטיים הם גורמי-היסוד
האוביקטיביים של הגנה תמרונית בכל הרמות — דהיינו,
גם ברמה האופרטיבית. כתוצאה מעובדה זו ההבחנה בין
חזיונות הרמה האופרטיבית לבין אלה של הרמה הטקטית
קשה בהגנה תמרונית יותר מאשר במצבים של הגנה
„ניצבת".

ד. אולם, שום גורמים אוביקטיביים כשהם
לעצמם אינם מספיקים כדי להשיג את תכלית הבלימה
לפי שיטת ההגנה התמרונית. מן ההכרח להשלים תמיד
ע"י גורם סובייקטיבי — מכות הטרדה, דרך-הביצוע
של מכות אלה כפי שהיא מופיעה במערכת חיסון —
הסתייעות ב„אדמה-חרוכה", התנפלות-ירי כדי להכריח את
האויב לפריסת-שוא, תמרון-הימנעות, ורציפות בקיומם של
כל אלה — היא הדרך הנכונה לביצוע מכות-הטרדה בהגנה
תמרונית עד היום הזה.

חשיבותן של מכות-הטרדה אלה כהשלמה לגורמים-
הבולמים האוביקטיביים, גדלה והולכת ככל שהתוקף —
תודות לניידותו הרבה ולארגונו הלוגיסטי היעיל — עשוי
להתגבר בקלות-יחסית על הגורמים הבולמים האוביקטי-
ביים. לכן, בתנאי זמנר-אנו, כשמרחב-הפעולה של ההגנה
התמרונית גדול בהרבה משהיה במערכת חיסון, תכונתה
מכות-הטרדה ברוב המקרים לא כבמערכה הנ"ל, נגד
הגוף העיקרי של התוקף, אלא נגד דרגיו האחור-
יים ונגד עורקיו הלוגיסטיים.

דוגמה חמישית: לכידת שאטוֹגֵיאֵר

„מגן“ ללא „חרב“

ארבלטר צרפתי

קשת אנגלי

תיו בהתנגשויותיו עם שכנים עוינים, וכן להוות בסיס לשליטתו על נכסיו וצמיתיו.

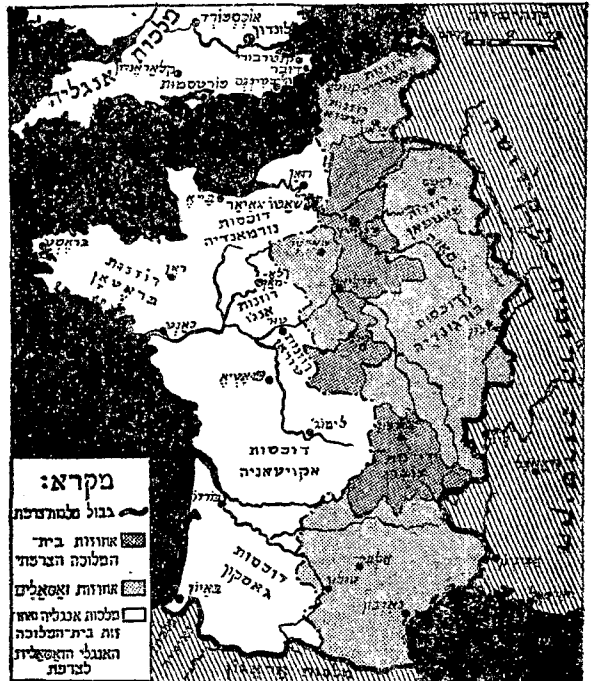
אולם בהדרגה מתלכדות הטירות הבודדות למערכות מבצרים שלמות (וואת — הן באירופה המערבית והן בא"י ובסוריה), שהתאימו לתכנית אופרטיבית. בחלקן, בייחוד במערב אירופה, מוחזקות טירות אלו ע"י המלך ועושי־דברו, ותפקידן לשמור על מרחב שלם ועל נקודות המפתח שלו. מובן, שלא כל המדינות הפיאודליות של אירופה של ימי־הביניים מסוגלות היו למפעל כזה בשיטתיות כזו ובהיקף כזה; שכן לאלה נדרשים שלטון מרכזי חזק, אמצעים כספיים וכוחות עבודה רבים.

אותה שעה שהמחשבה הצבאית של ימי־הביניים התחילה לסגל לעצמה את הערך האופרטיבי של מערכות מצודות — הלכה והשתכללה גם הצוויה הטקטית של המצודה הבודדת. שכלול זה הושפע אף־הוא לא במעט מן הנסיך של הממלכה הצלבנית, שהיתה מצווה להחזיק בנקודות־מפתח רבות באמצעות כוח־אדם מצומצם ביותר. סבעי הדבר שאת המחסור בכוח־אדם מבקשים לאזן ע"י שכלול בביצורים: חיזוקם הפיסי, יצירת „עומק“ הגנתי ע"י דירוג השטח המבוצר, ריבוי עמדות־האש, יצירת אפשרות לאש אוגפת וריבוי המכשולים. יש סבורים כי המצודות הצלבניות כגון כרִי־ה־מוֹאֵב וכרִי־ה־שְׁבִלִיה, שהיו בנויות לפי העקרון האלה, התחילו לשמש כדוגמה להנדסה הצבאית גם באירופה.

לעומת השכלול שחל בטקטיקה הסכנית של אמנוֹת־הביצור לא חל שום שינוי באמצעי המצור. אלה נשארו כבתקופה הקודמת: „ארטילריה“ בעלת סוג קצר של כמה מאות מטרים, המשליכה אבנים, חצים וחומרי־תבערה; התיל והמקדה להתקפת־הבקעה; צריח־מצור נעים להתיקפת צניחה (או כעמדות־„אש“).

בהתחרות שבין הביצורים לבין האמצעים־להתגברות עליהם ניתנה, איפוא, העדיפות לראשונים. לפיכך, התח

כבר קודם־לכן צוינה השפעתם של מסעי־הצלב ושל מערכות ממלכת ירושלים על התפתחות המחשבה הצבאית באירופה של ימי הביניים. לתופעה זו היו שתי סיבות. האחת — הנסיך־המעשי הרב שנצטבר תוך מהלך הקרבות; והשניה — פגישתם של האבירים הנוצרים עם הדפוסים הצבאיים והתורה הצבאית השונה של אומות המזרח. הלכה שהפיקו מפגישה זו. אחת התוצאות הבולטות של השפעה זו היא השינויים שחלו מאז מסעי־הצלב בשיטות הביצור ובשימוש (הטקטי והאופרטיבי גם יחד) במבצרים בזירה האירופית. תפקידן של רוב הטירות שהוקמו בימי־הביניים היה, תחילה, להוות נקודת־משען ומקלט לאביר בודד ולמשר

מלכות צרפת במוצאי המאה ה"ב

גברות על מצודה בהתקפה ישירה, נעשתה באותה תקופה פחות ופחות אפשרית.

השימוש בנשק ההרעבה, גם הוא לא ניתן באותם הימים לביצוע בנקל. כי צבאות האבירים באירופה היו קטנים ורופפים בארגונם, והשיטות הלוגיסטיות שלהם היו לקויות מאלה של הצלבנים; לפיכך, רק במקרים בודדים היו מסוגלים לקבל על עצמם פעולת מצור-הרעבה ממושכת.

1. הכוחות המתמודדים

אחד המאבקים הבולטים של אירופה-המערבית במאות ה"ג והי"ד היה מאבקה של השושלת הצרפתית, בראשית המאה ה"ג, כדי להוציא מידי השושלת האנגלית (נורמ-נית-אנגליבנית) את החבלים הגדולים של מלכות צרפת, שנמצאו בידי זו האחרונה — להלכה, כאחוזות-תלות פיר-אודאליות, החייבות נאמנות למלך צרפת, ולמעשה — כחלק של ממלכה-קיסרותית, שהשתרעה משפלת סקוט-לנד ועד להרי הפירנאים והכילה למעלה ממחצית שטחה של צרפת. בתום שנת 1200 נכנסה היאבקות זו לשלבה הראשון. הכוחות המתמודדים היו בחלקם צבאות-אבירים, על כל חולשותיהם.

בתחילת מלחמה זו ידע מלך אנגלי-נורמני מסוים לשפר את "מעמדו הצבאי", ולא במקרה היה הדבר. מלך אנגלי-צרפתי זה, ריצ'ארד-לב-הארי (Richard Coeur-de-Lion), צבר נסיון רב במסעו בארץ-ישראל, המכונה מסע-הצלב השלישי. בפני המלך עמדה בעיה אסטרטגית קובעת: כיצד לחזק את כוח-העמידה הדפנסיבי של נח-לותיו של נושא כתר אנגליה הנמצאות על אדמת צרפת — כדי שיוכל להרויח ע"י כך שהות לגייס ולהביא אל מעבר לים את הכוח הקרבי העיקרי שלו מהאיים הבריטיים (דבר אשר באותה תקופה היה, כרגיל, תהליך איטי), או אף מצרפת עצמה? הוא השתמש, איפוא, בנסיונו שרכש בארץ-ישראל, והחל בהקמת רשת-מבצרים אופרטיבית, בשטחי צפון-מערב ומערב צרפת.

אחת מנקודות המפתח העיקריות ברשת-מבצרים זו היתה הטירה שאטו-גאייאר, (Chateau Gaillard) שבסביבת רואן. המצודה חלשה על בקעת הסאנה ותפקידה האופרטיבי היה תוקפני בעיקרו: לשמש לכוחות-השדה קרש-קפיצה לחדירה מבסיס זה, בדרך הקצרה ביותר, אל לב צרפת — פריס.

2. הרקע האופרטיבי

כאשר מת ב-1199 המלך ריצ'ארד ומלכותו הוחלשה ע"י ריב על ירושתו וע"י חיכוכים פנימיים אחרים, ראה הכתר הצרפתי את השעה כשרה להשתלט על הנחלות האנגליות שעל אדמת צרפת.

לכיווש שאטו-גאייאר — ה"חרב" המכוונת ללב צרפת — היה, כפי שמוכן מאליו, מקום נכבד בסדר העדיפויות של מבצעי הצבא הצרפתי. באוגוסט 1203 הושם, איפוא, מצור על הטירה.

כוחות-השדה האנגליים היו חלשים וכמעט שלא התערבו במהלך מצור זה. לפיכך יכלו הצרפתים לנצל ללא הפרעה את עצמתם המספרית (מספר אנשיהם אינו ידוע בדיוק), שעלתה בהרכבה על זו של חיל-המצב הגצור שבטירה, אשר לא מנה יותר מ-200 איש. על הרכב חיל-המצב אפשר לדון לפי העובדה, שכאשר ירד מספר אנשיו ל-140 עקב היפגעות, היה מספר האבירים שבו 20, ויתרם יש לשער שהיו בעיקרם רגלים-קלעים. לפי מבנה כוחותיו של מלך צרפת באותו זמן יש לשער שהיו אתו מאות אחדות של אבירים ומספר דומה (או גדול במקצת) של פרשים-סרז'נטים ואלפים לארבים של רגלים, לפחות בחלקם ארבלטרים.

3. הקרקע והביצורים

ככל הטירות בתקופה העתיקה היתה גם זו מוצבת על רכס סלעי תלול. הכניסה לטירה היתה אפשרית מצד אחד בלבד, ע"י שביל צר ביותר, שרוחבו — במקום הצר שבו — לא עלה על 20 מטרים. הטירה היתה משענת מרכזית למתנה-מבוצר גדול, אשר נועד לשמש בסיס ומחסה לכוח-התמרון הנייד, בשביל מבצעי-שדה תוקפניים או הגנתיים.

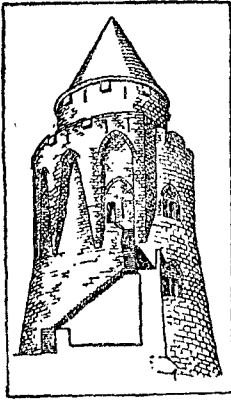
הטירה עצמה היתה בנויה כדלקמן:

ה"חצר" החיצונה — משולש מוקף חומה אשר בה משובצים חמישה מגדלים עגולים חזקים בעלי שדה-אש רחב ל"ארטילריה" של אותה תקופה. בחומה — עמודות-אש לנשק רגלי. משולש זה ניתן לראות כ"מערך קדון" מ"י.

חפיר עמוק, חצוב בסלע, מפריד את ה"חצר" החיצונה, בבסיס המשולש, מן ה"חצר" התיכונה. משני צדדי של החפיר — חומות: זו שבבסיס ה"חצר" החיצונה וזו של ה"חצר" התיכונה (המקיפה את הטירה כולה). המעבר עלי-גבי החפיר — בדרך גשר זיגוגי רכין*. אף בחומתה של ה"חצר" זו משובצים מגדלים.

בתוך ה"חצר" התיכונה נמצאת ה"חצר" הפנימית, המוקפת מכל עבריה חפיר חצוב בסלע. חפיר זה, וכן החפיר הנזכר לעיל, ממלאים מים. חומתה של ה"חצר" הפנימית עשויה מקטעים גליליים, מעין חלקי-מגדלים מחרברים זה בצד זה.

* ניתן להרמה ולהורדה בעזרת מנוף.

המנדלעוו: עווז — ותורפתו

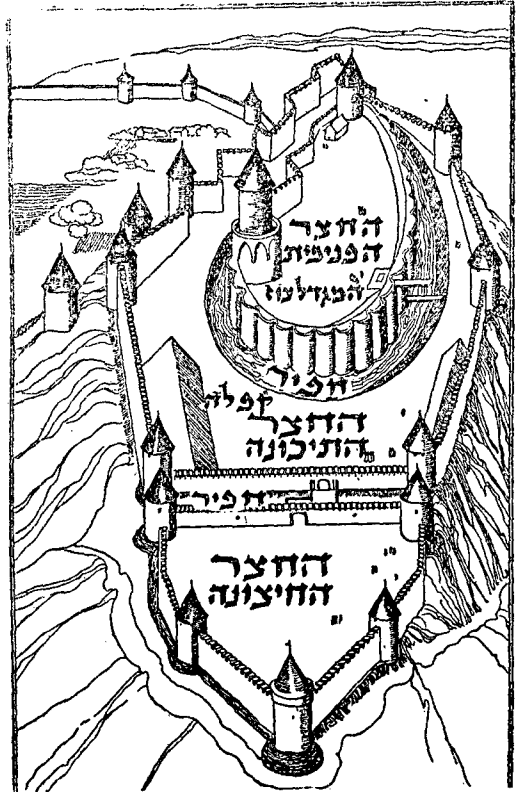
במשך חסתי הקים התוקף חגורת-מצוד סביב הטירה, וכן הקים קריבצורים להתגוננות בפני צבא-מחלץ שעלול היה לבוא לעזרת המתגוננים.

(ב) שלב הבלימה

במברואר 1204 החל המצור על הטירה עצמה. (1) התקפת „צינחה“ ע"י סולמות-הסתערות נכשלה. לאחר זאת ניסו הצרפתים לחפור מתחת ליסודות חומת ה„חצר“ החיצונה, בחיפוי של כמה עמדות „תותחים“ המוגבהות על צי"ח-מצור. לבסוף נתהוותה פרצה רחבה למדי, אולם חיל-המצב לא עשה שום ניסיון לסגרה ע"י מכת-נגד, אלא נסוג אל מאחרי חגורת הביצורים השניה, אל החצר התיכונה. שוב ויתר המתגונן על עומק נוסף בלי שיאלץ את התוקף לשלם בעד הצלחתו.

(2) מערכת ההתגוננות השניה של המבצר נבבשה ע"י הסתגנות לילה מוצלחת, רק ימים מספר לאחר כיבוש התגורה הראשונה. קבוצה קטנה של חיילים צרפתיים הצליחה לטפס לחלון של מרתף הקפלה. הגישה לחלון זה הייתה כה קשה, עד כי המגינים לא ראו צורך לשמור עליו במיוחד.

ניתן היה לחסל את יחידת ההסתגנות הזאת על נקלה.

מראה שאטו-גאגר (שיחזור)

אולם המסתגנים הריעו בקול גדול, וגרמו ע"י כך, נוסף להפתעה, גם לבהלה, שהביאה לידי התמוטטות רוחו של חיל-המצב. המתגוננים נסוגו בבהלה למערך ההתגוננות השלישי, ל„חצר“ הפנימית.

(ג) שלב ההתשה

כתוצאה מכשלונו של המתגונן בשלב הבלימה, נכפה עליו עתה תהליך התשה במקום שהוא-עצמו יכפה אותו על התוקף. במשך שלושת השבועות בהם הגיעו הצרפתים עד לחגורת הביצורים השלישית, איבדו המתגוננים רק 20 איש, 10% מעצמתם הכללית.

לעומת-זאת, כל הפחתה שחלה בעומקו של המרחב המוגן הוסיפה יתרון לתוקף, כי הלז יכול היה להציב את הכלים ה„ארטילריים“ שלו קדימה ולרכו את „אישם“ ביתר יעילות.

עתה מסוגל היה להציב נגד החומה של מערך ההגנה השלישי את הטאביושא — שפעל בכינון ישר. אותה שעה חפר מבפנים תעלת-חבלה תחת יסודות חומה זו, אולם המתגוננים חפרו מבפנים תעלה נגדית והצליחו להשתלט על חפרת האויב. אולם, הצלתם זו לא הייתה סופית, כי החפירות המרובות תחת יסודות הביצורים החלישום, והביאו לכך שהרגימות בכינון ישרי הצליחו להבקיע בחומה פרצה רחבה למדי.

(ד) שלב מכת-חנגד

חיל-המצב, שעצמתו ירדה בינתיים עד 140 איש, התרכז רק עתה למכת-נגד „סותמת“, אולם, דבר זה נעשה לאחר שהפסיד כבר את היתרונות של עומק ושל מערך הביצורים, שהיו משקל-נגד למספרו הקטן. מאחר שהחמיץ את ההזדמנויות הקודמות למכות-נגד „סותמות“ כל עוד היו

בפרק זמן קצר ביותר (בהתחשב באמצעים הטכניים של אותה תקופה) — במשך 5 שבועות מאז החל המצור — התגברו הצרפתים על המבצר, שהיה החוק ביותר בימים ההם.

פרקי לקח

המתגונן צריך היה להעמיד את התוקף בפני הצורך להתגבר על עומק המצודה, בשורה ממושכת של מאמצים, כדי שכל מאמץ כזה יעלה לו, לתוקף, בקרבות ויחליש את תנופתו לזניקה הבאה, ואילו כאן שיתק עצמו המתגונן מבחינה פסיכולוגית, בהסתמכו על „אזהרות” של ברי צוריו, מצד המתגוננים היתה כאן הונאה עצמית, הסתמ-

היתרונות הגדל בתוקפם, נגזר כשלון על מאמץ אחרון זה, שנערך ללא משענת של מערך-בלימה בלתי-מעורר. לאחר שהתקף חדר לתוך ה„חצר” הפנימית לא הצליחו המתגוננים אפילו לסגת למתחם הפנימי — ל„מגדל-עוז”.

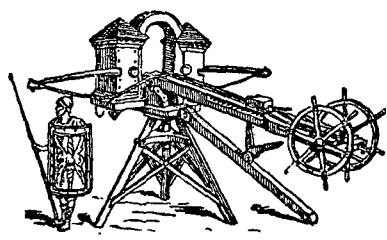
(א) פרשת שאטל-גאיאר מוכיחה לנו אף-היא, כי התמורות אשר חלו באמצעי הלחימה ובדפוסים הארגוניים מאז לא השפיעו על עקרונות-היסוד הן של ההתקפה על מתחם ועל מערך מבוצר — והן של ההגנה עליהם. אז, כבימינו, היתה דרך אחת בלבד להתגברות על מבצר: בידודו מאפשרות של הושטת עזרה ע”י כוח מחלק — ותהליך מהיר ורצוף של פריצת חגורות-הביצור רים זו אחר זו, בגזרה צרה, באמצעות עדיפות-ארטילרית ואמצעים-הנדסיים, או ע”י הסתננות נועזת של „יחידת מחץ” תוך-כדי ניצול גורם ההפתעה.

(ב) כשלונם של המתגונן מציג בפנינו בעיה שחורה-ושנתה על-פני ההיסטוריה, ואף בעבר הקרוב ביותר: חוסר התועלת שב„מגן” באין לצידו „חרב”; חוסר-האונים של גורמי בלימה, אף החזקים ביותר, שעה שאינם מלווים ביזמה-נדבית אופרטיבית או טקטית ואינם מנוצלים בשירותה.

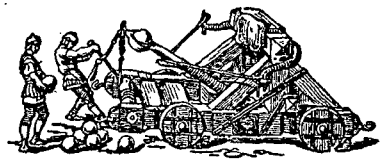
(ג) ברמה האופרטיבית, תכליתו הפשוטה של כל מערך-מבוצר הנה חסכון הכוחות תוך-כדי מילוי התעודה של „תיעול” היריב או ריתוקו, ומשהושגו מצבי ריתוק, נועד המערך-המבוצר להוות אותו הסדן המאפשר לפטיש, ההולם מבחוץ, את הריכוז המכסימלי של עצמה.

ברמה הטקטית זהה תכליתם של הגורמים הבולמים עם זו של מערך מבוצר ברמה אופרטיבית. גם כאן, העיקר — חסכון הכוחות. גם כאן חייב המתגונן להקצות את העצמה המינימלית של כוחו לתפקידי בלימה, כדי לרכז את העצמה המכסימלית לפעילות יזומה — למכות-נגד „סותמות”. שאטל-גאיאר תוכננה כסדן מעין זה — כקרקס-קפיצה וכמשענת לכוח-תמרון תוקפני. כשלא היה כוח כזה — הוטל על הסירה תפקיד טקטי, אשר לא לו נועדה: עמידה בכוחות עצמה, ללא תמיכה מבחוץ. בזה יש לראות את אחת הסיבות לגפילתה.

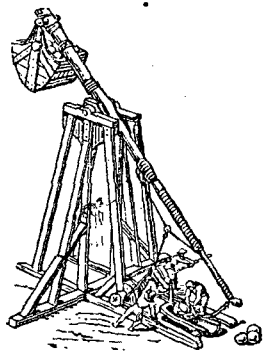
(ד) מן הדין הוא, כי עם גדול עצמת האמצעים הבולמים (הטופוגרפיים וההנדסיים) תגדל גם היוזמה והגמישות של המתגונן; כי אמצעים אלה יאפשרו לו להתחזק מעמד גם אם עצמתו בכוח-אדם מצומצמת. נפילת שאטל-גאיאר מדיגימה לנו את התהליך ההפוך, בהיעדר פעולות בהתאם לכלל זה.

בליסטרה

קטפולטה

סדאביושא

מכונות-ירי של התקופה העתיקה וימי-הביניים

וטוענים) את כשלונה של שיטת הגנה מסוימת, המכונה בטעות „הגנה פסיבית“ או „הגנה סטטית“, כי אין שיטה כזאת קיימת ומעולם לא היתה. נפילתה של שאטורגאיאר ונפילתן של מצודות חדשות, שעוד ידובר עליהן, מייצגת את הכשלון של אופן הביצוע הפסיבי, הסטטי באורח-הלחימה ההגנתי. אופן ביצוע כושל זה, לא זו בלבד שאינו נובע מאורח הלחימה ההגנתי, אלא אף עומד בסתירה מוחלטת לעקרונותיו היסודיים, כפי שנתגבשו ונתאשרו פעמים ללא ספור במשך ההיסטוריה.

כות עיוורת על חומות, במקום ניצולן של חומות אלה ליוזמה גמישה, במצב זה גרם הפסדה של כל חגורת ביצורים נוספת, של כל רצועת-עומק נוספת, להחרפת קוצריהם בו נוגע חיל-המצב כבר מתחילה. המסיבות של נפילת שאטורגאיאר עלולות לעורר נטיה להציג בצד נפילתה של מצודת אבן-עמאל ושבירת קרמגיניו במלחמת-העולם השניה, וכן בצדם של מקרים דומים במלחמת הודו-סין כראיה נוספת ל„חוסר הטעם“ שבעצם אורח-הלחימה ההגנתי. אולם, דוגמאות אלה מן העבר הרחוק והקרוב אינן מייצגות (כפי שיש

סיכום ביניים: ההגנה בתקופת ההלם והתמרון (עד לשנת 1300)

בראש וראשונה למגמות של חשגת ידיעות ומניעתן, ורק במידה קטנה-יותר — למימוש המגמה של עיכוב חופש הערכותו של התוקף והכבדה עליו.

אופי תכסיפי ההגנה של התקופה

מה מלמדות אותנו חמש הפרשות שהובאו לעיל כדוגמאות?

ראשית-כל, מציירות הן לפנינו תמונה רצופה של צורות-הקרב ברמה הטקטית בכלל — ושל צורת-הלחימה ההגנתית בפרט — כפי שנקבעו ע"י נתוני-היסוד של התפתחות מכשירי-הביצוע הטקטיים של התקופה הזאת: הנשק הקר — היה אז מכשיר-הביצוע הטקטי הראשון במעלה; כלי-הירי — היה מכשיר הביצוע השני במעלה; הרגל והסוס היו מכשירי-התנועה; המקשר ואיתות-הראיה — שימשו מכשיר השליטה.

נוכח נתוני-היסוד אלה — מהו, איפוא, המאפיין בתקופה הנדונה, את תכסיפי-ההגנה בשלבים השונים?

1. השלבים ואמצעיהם

א. שלב המגע

האמצעים אשר היו בשימוש בשלב המדובר לא השתנו בצורתם היסודית מאז ועד היום הזה:

- תצפיות, כמו במערכת אלזיה;
- הערכות מוסיות של המתגונן, כמו במערכת תרמו-פילי;
- מערך קדומי כמו בשאטורגאיאר;
- מסך-מחפה של פטרולים נעים, כמו במערכת חיטון, השפעת מכשירי-הביצוע הטקטיים של התקופה מתבטאת בכך, שפעולות המתגונן בשלב המגע מצומצמות, בזמן ובהיקף, מאשר בתקופות מאוחרות-יותר, כי בתקופות המאוחרות מאפשרים השכלולים בכלי-היריה את הפתיחה בקרב מטוחים גדולים-יותר. בכך מקנים הם יכולת-עמידה ממושכת לכוח המצומצם של משמרות החוץ ושל המערך-הקדומי. מעמדם הבלתי-מפותח הזה של כלי-היריה בתקופה שעד המאה הארבע-עשרה הוא שגרם לכך, כי פעולות שלב המגע תהיינה מכתנות

ב. שלב הבלימה

1) הגורמים הסובייקטיביים של מערך ההתגוננות
א) הערכותו של הדרג הכולם, במצב דברים זה טבעי היה, כי בקרב-שדה היה המתגונן (שברוב המקרים עמד לרשותו בעיקרו-שלידבר נשק-קר, לקרב-מגע) מבסס את מערכו בראש-וראשונה על כוח-אדם-מכוונס, הערוך במבנים מוצקים, לעתים עמוקים. כך: הפלגה היונית והמקדונית, המרובע הפתוח של הרגלים הצלבנים, הניצנים הראשונים של צורת ההיערכות המתחמית.

כלל שכלי-היריה העומדים לרשותו של המתגונן רבים יותר, ובמידה שיש בידינו להיעזר במכשולים מלאכותיים ובביצורים, נעשה מערכו פחות-עמוק. למשל, המערך הרומאי (שדוגמה קיימנית לו אנו מוצאים במצור על אלזיה), טיבו של הנשק — הגורם לכך שהקרב יתנהל בטוחים קצרים, ולכן מגביל את עומקו של המערך — מאלץ להקפיד יותר על הבטחת אגפי המערך ועל היקפיותו.

החזית הממוצעת של צבא מתגונן, שמנה אז כמה רבבות איש, לא עלתה אז, בדרך-כלל, על 5 — 2 ק"מ ועומקה המכסימלי הגיע למאות מטרים אחדות (ולעתים אף פחות מזה).

ב) מכשולים מלאכותיים. באותם הימים, כהיום, היתה תכליתם של המכשולים המלאכותיים להאיט את תנופת ההלם והתמרון של התוקף. בהתאמה לתקופה, היו המכשולים מכוונים בעיקר נגד חיל-פרשים ונגד הסתערות המונית של רגלים.

דבר זה קבע את צורתם: חסרות, חומות, מלכודות וגדרות.

ג) ביצורים. ביצורי הקבע, משהגיעו לפסגת התפתחותם (עם סיום התקופה הנדונה), מהווים בצורתם את הדוגמה הראשונה של מתחם היקפי, הנשען על מספר חגורות-ביצורים ערוכות בעומק מסוים. מבחינת סגנונם ההנדסי הרשם הדגש על שתי נקודות: האחת — עובי הבנין וחוזקו — כדי לשים-לאל את כלי-היריה ואת האמצעים הנגדיים של התוקף; והשנייה — גובה הבנין — כדי למנוע אפשרות של התקפות „צניחה“, וכדי להקנות טוח נוסף ושליטה מוגברת לכלי-היריה של המתגונן. מאמץ מיוחד הוקדש לבניית „עמודות-אש“ — מגדלים בעלי „שטח-מת“ מעימלי ביתר — מוגנות מפני כלי-הפריצה ההנדסיים (איל, מקדח והפירה תחת היסודות), מכאן המעבר בשיטת-הביצורים מן הצריחה-המרוכזת לצריחה-העגולה, אשר לביצורי-השדה נרחבים, במידה שהם מוקמים — והדוגמה הבולטת והגדולה לכך היא דוגמת אלזיה — הריהם התפתחות של מבני-המצור המקובלים מכאן ושל ההתבצרות הארעית במחנה-לגיונות רומאי מכאן.

2) הגורמים האובייקטיביים של מערך ההתגוננות פני-הקרקע נוצלו, בראש-דראשונה, לפי ערכם המכביד על חופש ההיערכות והתמרון של התוקף (כבערכת תרמופילי). המתגונן נהג לבחור בעצמים טופוגרפיים גבוהים להקמת ביצורי-השדה וביצורי-הקבע שלו, קודם-כל — כדי להגביר את שליטת כלי-היריה שלו.

לעומת זאת, מחמת כושר-הפעולה המוגבלי-החסות של כלי-היריה אלה, ובגלל טווחם הקצר, לא נוצלו באותה תקופה פני-הקרקע לצרכי מחסה-בפני-אש ולצרכי הסוואה.

3) מכות-נגד בשלב הבלימה

בתקופה ההיא היו מכות-הנגד האמצעי העיקרי של המתגונן בשלב הבלימה. ברוב המקרים לא הופרשו או לפעולות אלו עתודות מיוחדות. חדרג הבולט כולו הוא שהיה מבצע את מכות-הנגד — המקבילות, והסתומות („מאחורות“), דבר זה נבע אף-הוא מן הכושר המצומצם של כלי-היריה, אשר

י) לעניין מקומה של מכת-הנגד בשלב הבלימה ראה: „סוגיית ההגנה — יסודות“ לסגן-אלוף י. בר, „מערכות-חוב“ מ' בלוח הסכימטי, עמ' 43. — הערה.

ברוב המקרים — אפילו בתוספת נכבדה של מכשיר לים-טבעיים וביצורים — לא היה בהם כדי להשיג את תכלית שלב זה של קרב ההתגוננות.

בכלל, בתקופה של עדיפות גורמי ההלם והתמרון לא יכול היה המתגונן להשיג אף פעם הכרעה טקטית בשלב הבלימה בלבד, כפי שדבר זה מתאפשר בתקופות מאוחרות יותר.

ג. שלב היזמה הנגדית

לפיכך, בקרבות-ההתגוננות של התקופה הנדונה, יותר מבתקופות אחרות, השלב העיקרי הוא שלב ההתקפה הנגדית הראשית. בראשית התקופה ההיא אף לשלב זה אין מפורשים כוח נפרד מן הגוף-הלוחם הכללי. המחנה-המתגונן כולו כולם — וכולו עובר להתקפה נגדית. אולם, עם שכלול המבנה הטקטי והשיטות הטקטיות, מופיעה העתודה השמורה-באופן-מיוחד לשלב זה — והיא, ברוב המקרים, מורכבת מן החיילות רבי-המחץ ביותר, כמו חיל-הפרשים הכבד.

ד. היחס ההדדי בין צורות הלחימה

נוכח השפעת התפתחותם של מכשירי-הביצוע הטקטיים על צורות הלחימה, אפשר להגדיר את התהליך הכללי של ההתפתחות כדלקמן: ברמה הטקטית נודע יתרון להתקפה כשהיא מבוצעת בשדה; ואילו להגנה — כשהיא מבוצעת במבצר קבוע.

אכן, יש וכתנאים מסוימים עשוי כוח הפועל בצורה יעילה, תחת פיקוד מוכשר ותוך-כדי ניצול התנאים, להצליח — בניגוד לתהליך הכללי של התקופה.

2. כללי קבע

למרות הריחוק בתקופות, ולמרות התנאים המגבילים של התקופה הנדונה, ניתן להבחין בפרשנות שתוארה, באופיים הנצחי של גורמי-היסוד בלחימה ושל התכלית הטקטית של מכשירי-הביצוע.

כושר פעולתו של המוקש הנגדי עולה, כמובן, על זה של חץ-המחודד; כושר פעולתו של המקלע הבינוני עולה על זה של ה-„סקורפיונים“; של התותח הנגדי — על זה של רומח-ההטלה והקלע; של המשורין ושל מטוסי-הקרב — על זה של הפרשה-קשת; של הסנק — על זה של הפרשה-הכבד. אולם, תכליתם הטקטית היסודית אחת היא.

מכאן רציפותן של התורה הצבאית בכללה ושל התורה הטקטית בפרט. לכן ניתן לנו להסיק מן הפרשנות שתואר-ראשון מספר כללים מספר „עשה“ ו-„אל תעשה“, הימים הימים ואשר יהיו ימים גם בעתיד — ויהיה אופיים של מכשירי-הביצוע אשר יהיה.

א. חיזמה בצורת הלחימה ההגנתית

יש הנוטים לראות בהתקפה את הצורה חיזומה בלחימה, ללא כל הסתייגות. פרשות הקרבות שתוארו כאן מוכיחות את הטעות שבראיה מעיקריו. בכונה תחילה בחר הצד החזק יותר במערכת אלזיה — אותו צד שהיה בעל מגמה אופרטיבית תוקפנית — בשיטת ביצוע טקטית הגנתית. ואילו הצד השני נקט בהתקפה מאונסת, ולא מרצון.

מתבקשת, איפוא, הגדרה מציאותית יותר למושג

חיזמה הטקטית: החופש לבחור באותה צורת קרב, המבטיחה את השגת המגמה האופרטיבית נוכח תנאי אים ויחסי הכוחות שבעין.

ב. תחלות ההדדית בין רמות הלחימה השונות.

כלל שני שיכולים אנו ללמוד: אין לראות טוט פעולה מלחמתית, גדולה קטנה, כמבודדת ומנותקת ממסגרתה הכללית.

התכלית שנקבעה ברמה הגבוהה יותר, היא המכתיבה את שיטות הביצוע לרמה הנמוכה יותר — הרמה האסטרטגית לאופרטיבית, וזו לרמה הטקטית. אך אין להבין זאת בצורה פשוטית מדי. ההכתבה הנל, פירושה שתכלית של הרמה הגבוהה וורשת מן הרמה הנמוכה יותר השגת תוצאות מסוימות. אך זאת לזכור: צורת הלחימה שתבחר בה הרמה הנמוכה אינה צריכה לחקות את צורת הלחימה של הרמה הגבוהה אלא חייבת להלום את תכלית של זו — ולשרתה. והכל תלוי במסיבות הקונקרטיות. וכשם שאורח הפעולה שתבחר בו הרמה הנמוכה חייב להלום את תכלית של הרמה הגבוהה — כן עלולים סיכויי התבשמות של התכלית ההיא להיות מושפעים עים עיי מידת יכולת הפועל של הרמה הנמוכה להשיג את ההישגים הדרושים למענה.

ראינו בכמה דוגמאות שהתאמה בלתי מספקת לתכלית הכללית היתה מקור לכשלון תרוץ, כשם שהזיקה אליה היתה יסוד להצלחה. במסע אלזיה ובמערכת חיסין ראינו כיצד נקיטת שיטה טקטית תוקפנית להשגת מגמה אופרטיבית הגנתית הביאה לידי מפלה מוחלטת. בו בזמן, התוקף אופרטיבית קצר את הנצחון כאשר בחר בשיטה טקטית הגנתית.

תהיה זאת טעות, כמובן, להקיש מדוגמאות אלה על כל המקרים. כך מצויות דוגמאות בהן הפתרון הנכון לדפנסיבה אופרטיבית הוא דוקא בהתקפה טקטית; ואילו ההנחה הטקטית כרוכה תהיה אז בכשלון. והוא הדין במצבים אחרים.

פרשות הקרב שנותחו כאן מאשרות את האמת הפשוטה והנדרשה: במלחמה אין פתרונות מוכנים מראש הנכונים לכל מקרה. המצפן היחיד למפקד בכל הרמות הוא בראייתו המקיפה את כל המסיבות של הבעיה הקונקרטית אשר בפניה הוא עומד — בטרם ינסח את הפתרון, ובטרם יגש לביצועו. ראייה זאת, מן הדין שתכלול תמיד הבחנה נכונה בין מגמותיה של רמת הלחימה הגבוהה יותר, לבין התכליות אשר עליה להשיג.

ג. מערך ההתגוננות

נוסף על כללים אלה, שהם מיסודות ההלכה בתורת המלחמה, נוכל ללמוד גם מספר כללים, מן השימור שיימיו יותר בתורת הביצוע הטקטית.

1) מיקום מערך ההתגוננות

ברמה הטקטית לא תמיד ניתן למתגונן החופש לבחור את מקום העירכות. אולם, כאשר ניתן לו חופש זה, מן הדין שינצלו באחד משני האופנים הבאים: האחד — מיקום המערך באופן כזה, שיאלץ את האויב לתקוף אותו בעל כורחו; או השני — הצבת המערך במקום כזה אשר יפתח את האויב להיפנות למהלכים ולפעולות אחרים, אשר אפשר שיכניסוהו למצבים קשים, ויביאוהו למצבים קשים, ויביאוהו לידי החלטות פזיזות. מסתבר, כי לעתים ניתן למתגונן, כבר עיי מיקום מערכו, להבטיח לעצמו יתרונות רבים עוד בטרם הוחל בקרב עצמו. אולם, דבר זה יושג רק אם כל חלקיו של מערך ההתגוננות יוקמו בצורה כזאת, שהתוקף לא יעז לעבוד על מניהם ללא היסוס ולא יהיה מסוגל לנטרלם בקלות. לכלל זה יש לשים לב בעיקר כשמערך ההתגוננות אינו מהווה חזית רצופה, אלא רשת מתחמים.

אכן, בעיה מיוחדת מתעוררת אם המערך מבוסס על מתחמי הגנה מרחבית — כלומר, על ישובים מבוצרים, אשר מקומותיהם נבחרו בשער תם בהתאם למקורות ההתיישבות ולאודוקא לפי צרכי התכנון הצבאי. בעיה זו ראינו בכל חרר פותה בפרשת יודפת.

2) עומק — היקפיות, הגדרה של השטח החיוני.

המתגונן מצוה לראות את מערכו כשלמות, ולא לרכו את תשומת לבו רק לכיוון ההתקדמות הכולט ביותר, בו עלול התוקף לבחור.

א) פרשות תרמופילי, יודפת ושאטר גאראר מדגימות במיוחד את הטעות שבנטיה לסמוך

ולעולם לא תהא כזאת. וככל שנרבה ונדגיש זאת — עדיין לא יצאנו ידי חובתנו.

נוכחנו לדעת כי יש בידי המתגונן להשיג את תכליתו של שלב הבלימה ולהכין את השגת התכליות של שלב היומה-הנגדית ביתר יעילות, אם ייעזר בתמרון, שימאים למצב המסוים, בתוך מערכו.

בפרשות קרב אלה ראינו ג' סוגים של תמרון מעין זה :

(א) התמרון "גא להיכנס" (שהשתמשו בו המוסלמים במערכת חישין) : תכליתו — יצירת נקודות-תורפה-למראית-עין, או "פתח-כניסה" מזומה בכונת-תחילה, אשר מכניסים את התוקף לתוך מלכודת מוכנה מראש.

(ב) תמרון הנסיגה (שהשתמשו בו היונים בתרמו-פילי, תכליתו — משיכת התוקף להתקדמות מוזה ולתוך טוח של מכה-נגדית מתוכננת מראש.

(ג) תכסיס חמיקה מתחזקת היריב (שהשתמשו בו היהודים ביוזפת, ובמלחמת העולם הראשונה התבטא הוא בטקטיקה של הגנה-גמישה) : תכליתו — לשמור על הכוח-המתגונן מפני "הכנת-האש" של התוקף, או מסיוע-האש שלו, ולהכריח אותו להתמודד רגלים-נגד-רגלים.

(5) מרחב התמרון ההגנתי בשיטת ההגנה התמרנית כושר-התמרון, שהוא יתרון חשוב למשתמש בשיטת ההגנה הניצבת, הנו תנאי בליעבור בהגנה התמרנית. מבחינה זאת יש להקריש תשומת-לב מיוחדת לאחת מנקודות-הלקח של מערכת חישין, והיא : ההצלחה בשיטת התגוננות זו היא תוצאה של היחס שבין כושר-הניידות של התוקף לבין זה של המתגונן מצד אחד — ושל היחס בין התכונות הכוללות (עומק, קשיי השטח, מחסור בצרכים-קיום) של מרחב-התמרון-ההגנתי לבין היכולת הלוגיסטית והארגונית של התוקף — מצד שני.

הלקח : במרחב בעל אופי טופוגרפי מתאים עשוי מתגונן בעל כושר-ניידות רב להצליח נגד תוקף כבד-תנועה ובעל ארגון לוגיסטי לקוי גם אם אין המרחב בעל עומק מוחלט רב.

(6) הקשר ההדדי שבין שלב הבלימה לשלב היומה-הנגדית.

על "שטחים בלתי חזירים", שהאויב "לעולם לא יעבור אותם", הם מדגימים לנו את האמת — שעל-אף היותה ידועה, לא תמיד שומרים עליה — כי חוזקו של מערך-התגוננות הוא כחזק כל חלקיו סדד גיטא, וכמינית היאחזותו האיתנה של המתגונן בשטח החיוני של המערך — מאידך גיטא. עד ימינו אלה, היסוד להצ' לתה במערכת התגוננות הוא בהגדרה נכונה של השטח החיוני ובהחזקתו האיתנה, תוך-כדי ויתורים, בעת-הצורך, בגזרות אחרות של המערך.

מערכת תרמו-פילי מציגה גון מיוחד של בעיות אלה : ההכרח המיוחד לארגן בשטח הררי את מערך ההתגוננות בכללותו — ואת שטחו החיוני בפרט — בפני אפשרות של התקפת-הסתננות (וזאת — בעיקר בלילה).

(ב) גפילת שאטר-גאיר מציגה דוגמה בולטת לכך, שאין די בעומק ובהיקפות של המערך עצמו, אם אין מנצלים אותם בעצם הקרב על-ידי יומה וגמישות (גיחות, מכות-נגד והתקפות נגד, "מלכודות" טקטיות ליריב התוקף וכו').

3. תפקידם של הביצורים והמכשולים. תווקם של הביצורים והמכשולים, כשהוא לעצ' מו, אינו משמש הבטחה בפני אויב — ממש כשם שהעומק וההיקפות אינם מהווים זאת כשהם לבדם. אסור לו למתגונן להתפתות עקב מציאותם ל"שיבה" פסיבית. גורמים אלה, כשהם מנוצלים כראוי, מאפשרים למתגונן לחסוך כוחות בדרך הכולם ולרכז יתר-עצמה לפעולות-נגד יוזמות. ברמה הטקטית, המערך הנשען על הביצורים והמכשולים, משמש "מגן" לעתודות, ל"חרב" — או "סך". ל"פטיש".

לגורם הביצורים חשיבות מיוחדת בסוגי-משנה של שיטת ההגנה הניצבת, והיא : ההתגוננות בגורה רחבה. פרשת אלזיה הוכיחה, כיצד מביא ניצול נכון של גורם זה לידי הכרעה טקטית לטובת המתגונן, ואילו פרשות יודפת וחישין מהוות דוגמאות לכשלון מחמת שימוש מוטעה במערכת ביצורים אופרטיבית.

(4) התמרון במערך ההתגוננות. הזכרנו כבר את העובדה כי מעולם לא היתה הגנה טקטית וזה עם "שיבה" שלות במקום —

אדם ככל האפשר. את מרבית הכוחות יש להחזיק ברזרבה. בעומק, כשהם מוצבים באופן שיוכלו לפעול בגמישות לכל כיוון שיירש, לבוא לעזרת הדרג הבולם ולהנחית התקפה נגדית כללית.

(ב) במידה שגובר לחץ התוקף על הדרג הבולם, יש, אמנם, להורים מן הריכוזים הרורביים כוחות נוספים למקומות הלורפה, אולם אף במצבים הקריטיים ביותר בשלב הבלימה, לעולם ישמור הפיקוד בידו את עתודתו הכללית, המורכבת מיחידות בעלות כושר הניידות וכושר ההלם הגבוהים ביותר — כי היא אשר מבטיחה לו את חופש הפעולה עד סוף הקרב, והיא אשר מעניקה לו את הסיכוי ליטול את היזמה לידו.

(ג) גורם רוח-הלוחם בהגנה

אותה הדעות המוטעות בדבר צורת הלחימה ההגנתית טוענת, שאורח זה תובע מאמץ נפשי ותנופת עוז רוח קטנים מאשר ההתקפה.

אולם, ההיפך הוא הנכון. בדוגמאות של קרב תרמו פילי, יכולנו להיווכח שהלו הסתיים בכשלון המתגונן לא בגלל המצב הטקטי שעשוי היה עדיין להשתנות לטובה, אלא בגלל ההתמוטטות המוסרית של לפחות חלק מהלוחמים — או של הפיקוד — או של שניהם גם יחד.

ומאידך, גיסא משמשת לנו יודפת כמופת, איזו תקופה ארוכה יכול כוח קטן לעמוד מול תוקף עצום אם רק לא נופלת בו רוחו.

נצחונות הצד המתגונן במערכת אלזיה, ובמידה מסוימת גם במערכת ח'טיין, הם לא רק פרי של תכנון, ארגון, ופיקוד עדיפים, אלא גם של הרוח האיתנה יותר.

את הזיקה שבין שני שלבים אלה אפשר לבטא בצורת כלל, שכוחו יפה עד ימינו אנו: בהתקפה הנגדית קוצר המתגונן את אשר זרע בשלב ה' בלימה. כלל זה מחייב תיאום מבחינת הזמן בין הבלימה לבין שלב היזמה הנגדית — ושילוב מבחינת המרחב בין מערך ההתגוננות לבין הע' תודה הכללית להתקפה הנגדית.

כל פרשות הקרב שתוארו כאן מוכיחות, כי ההתקפה הנגדית עשויה להצליח רק כאשר התיש שלב הבלימה את התוקף, והפך את יחסי הכוחות לטובת המתגונן.

(7) חלוקתו של כוח והחסכון בו.

בעיית השילוב והתיאום שבין שלב הבלימה לשלב ההתקפה הנגדית מובילה בהכרח לבעיה אחרת: איזה חלק של כוח יש להקצות לכל שלב ושלב? ומה היחס הראוי בין עצמתם של האמצעים המופרשים לדרג הבולם ולעתודות הבלימה? אמצעיות (למגן) לבין זה המופרש לעתודה הכללית (ל"חרב")?

היערכותו של קיסר באלזיה מבליטה, בין השאר, כללים שיש בהם כדי לשמש אמת-מידה לגבי חלוקת הכוחות והחסכון בהם בצורת הלחימה ההגנתית בכל השיטות, בכל הרמות ובכל התקופות — הגם שיש להתאימם לנתונים שבעין ולהתפתחות אמצעי הלחימה של התקופה.

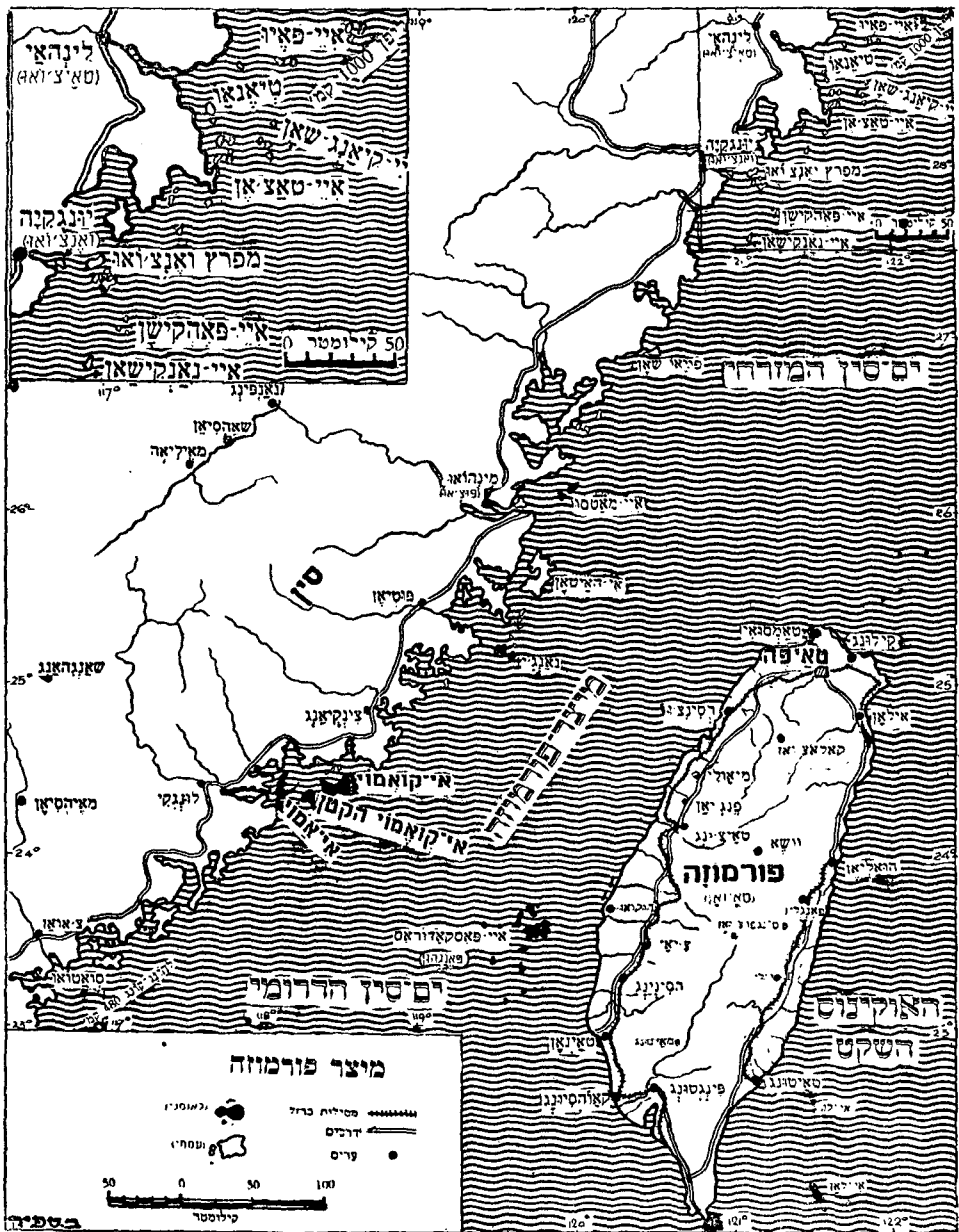
(א) בשלבים ההתחלתיים של כל לחימה הגנתית — בין אם ברמה הטקטית ובין אם בזו האופרטיבית או האסטרטגית — יש לתת לדרג הבולם עצמה באמצעי ירי ובאמצעים הנדסיים; אך יש להגביל את עצמתו בכוח

● לשאת את אי-הבטחון לגבי כיוון מהלומת התוקף, להחזיק מעמד בפני כוח עדיף לרוב — ולהתישו בהדרגה, בהתמדה ובעקשנות;

● לסתום במהירות ובאופן נמרץ פרצות שנתהוו במערך ההתגוננות, לא להיפתות לבטחון מופרז בביצורים ובמכשולים, לתמרן, בסיכון מחושב של הכוחות ושל המערך כולו, כדי למשוך את האויב לתוך מלכודת;

● לא להיכנע ללחץ של מצבים, ואפילו הם נראים מיואשים, עד כדי שימוש בעתודה הכללית בשלב מוקדם מדי — אלא להנחיתה ברגע הנכון;

— כל אלה הם חזיונות אופייניים לצורת הלחימה ההגנתית. לאלה נדרשים כוחות רוח עליונים — הן מן הלוחם והן מן המפקד.

"זירת" פעולות-האיבה שבין שני הצבאות הסיניים — של מדינת-סין הגדולה ביבשת ושל שטח-השליטה המצומצם של צ'יאנג-קאי-שק באי פורמוזה — מוצר-פורמוזה, על קבוצת-האיים שבו, ועל שני החופים, הגיבנים והמוליזה. כגזרת ההתנגשות הישירה שימשה, בחודש ינואר-פברואר 1955, קבוצת-האיים הקטנה שבקצה-צפונה של זירה זו: — איי-טאנג-אן. עיקר-האיים שבקבוצה זו הוחזקו בידי גייסות לאומניים סדירים — כ־14,000 איש, כנראה, אי לא-גדול ("חמשה-על-חמשה" ק"מ) שמצפון לקבוצה העיקרית — יי-צ'אנג-שן — הוחזק בידי גדוד אנשי-גדליה לאומניים אי-סדירים. לאחר סדרה של הפצצות-מאויר על אי זה, נערכה התקפה-מושטת, בת ממדים נכרים, מן היבשת, אשר הצליחה להגיע עד אל חופי האי והכריעה את גדוד הבלתי-סדירים, אשר לאחר יום (לטענות הלאומנים — יומים) הושמד או נשבה כולו. הצבת סוללות על האי איפשרה מעתה הרעשה ישירה כלפי אי טאנג הראשי. עובדה זו, יחד עם ריתוקה היתסי של קבוצת-האיים מפורמוזה, וממקור הסיוע-האווירי, הביאה לידי פינוי מוחלט מכל האיים הן של חיל-המצב שבהם והן של האוכלוסיה (שמנתה כ־20,000 נפש). כעבור זמן-מה, לאחר שכל-שיש סנינים העבירו לאיי-טאנג גייסות ותותחים, החלה ההסדרה של האי נגנזקישן הנמצא דרומית